

№ 5 (171) Травень 2010

Здано до друку 30.04.2010 р.

Засновник і видавець:
Національний банк України

Адреса: вул. Інститутська, 9,
Київ-8, 01008, Україна

Журнал зареєстровано Держкомвидавком України
09.06.1994 р., свідоцтво KB № 691

Постановою президії ВАК України
від 09. 02. 2000 р. № 2-02/12
журнал "Вісник Національного банку України"
внесено до Переліку фахових видань України № 4.

Журнал рекомендовано до друку Вченою радою
Київського національного економічного
університету ім. Вадима Гетьмана та
Вченою радою Університету банківської справи
Національного банку України (м. Київ).

Видається у комплекті з електронною версією
на CD-диску додатка "Законодавчі
і нормативні акти з банківської діяльності"

АДРЕСА РЕДАКЦІЇ

просп. Науки, 7, Київ-28, 03028, Україна
тел./факс: (044) 524-96-25
тел.: (044) 527-39-44, 527-38-06, 525-38-25
E-mail: litvinova@bank.gov.ua
http: //www.bank.gov.ua

Передплатний індекс 74132

© Вісник Національного банку України, 2010

ВІСНИК

Національного банку України

Щомісячний науково-практичний журнал
Національного банку України

Видається з березня 1995 року

ЗМІСТ

ЦЕНТРАЛЬНИЙ БАНК

Вітальне слово працівникам банківської системи з нагоди
Дня банківських працівників II стор. обкл.

ІНФОРМАЦІЙНЕ ТА ПРОГРАМНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ

А.Савченко, І.Івченко
Інформаційна безпека банків: шляхи розв'язання проблеми 3

ЕКОНОМІЧНА ОСВІТА

Визнання європейського рівня 5

Р.Підвисоцький
Поєднання досвіду, традицій та інновацій дає найкращий результат 38

Науковий потенціал молоді 43

МАКРОЕКОНОМІКА

О.Петрик
Криза довіри 6

Г.Панасенко
Особливості взаємодії фінансових посередників на шляху поліпшення
інвестиційних процесів в Україні та ключові фактори їх успіху 16

БАНКИ УКРАЇНИ

І.Волошин
Оптимальне управління роздрібним кредитуванням банку 12

М.Гриценко
Золоті корони жінкам-банк'єрам 42

Основні показники діяльності банків України на 1 квітня 2010 року 67

Динаміка фінансового стану банків України на 1 квітня 2010 року 68

Зміни і доповнення до Державного реєстру банків, внесені у березні 2010 р. 70

Банки, включені до Державного реєстру банків у березні 2010 р. 70

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ

КІРЄЄВ О.І. (голова),	ПАСІЧНИК В.В.,
БУРЯК С.В.,	ПАТРИКАЦ Л.М.,
БАЖАЛ Ю.М.,	ПЕТРИК О.І.,
ГАЛЬ В.М.,	ПОДОЛІВ І.В.,
ГАЛЬЧИНСЬКИЙ А.С.,	РАЄВСЬКИЙ К.Є.,
ГЕСЕЦЬ В.М.,	РИЧАКІВСЬКА В.І.,
ГРЕБЕНІК Н.І.,	САВЛУК М.І.,
ГРУШКО В.І.,	САВЧЕНКО А.С.,
ДОМБРОВСЬКИЙ Марек,	СЕНИЦЬ П.М.,
ІЛАРІОНОВ А.М.,	СМОВЖЕНКО Т.С.,
КРАВЕЦЬ В.М.,	ФЕДОСОВ В.М.,
КРОТЮК В.Л.,	ХОФМАНН Лутц,
КРЮЧКОВА І.В.,	ШАРОВ О.М.,
ЛАНДІНА Т.В.,	ШЕВЦОВА О.І.,
МАТВІЄНКО В.П.,	ШЛАПАК О.В.,
МЕЛЬНИЧУК М.О.,	ШУМИЛО І.А.,
МІЩЕНКО В.І.,	ЮЩЕНКО В.А.,
МОРОЗ А.М.,	ЯРЕМЕНКО С.О.,
ОСАДЕЦЬ С.С.,	ЯЦЕНЮК А.П.
ПАЛАМАРЧУК А.Б.,	

РЕДАКЦІЯ ПЕРІОДИЧНИХ ВИДАНЬ НБУ

Головний редактор	ПАТРИКАЦ Л.М.
Заступник головного редактора	КРОХМАЛЮК Д.І.
Начальник відділу з випуску журналу "Вісник НБУ"	ПАПУША А.В.
Заступник начальника відділу	ЗАЄЦЬ О.С.
Редактори:	ПАЦЕРА М.М., ПІДВИСОЦЬКИЙ Р.В.
Відповідальний секретар	ЛІПІНСЬКА С.М.
Головний художник	КОЗИЦЬКА С.Г.
Літературний редактор	КУХАРЧУК М.В.
Дизайнер	ХАРУК О.В.
Коректор	ТРИФОНОВА О.М.
Оператор	ЛИТВИНОВА Н.В.
Реклама і розповсюдження:	ГРИЦЕНКО М.Р., НЕВСЬКИЙ Д.О.
Фото:	ДОМАНСЬКИЙ О.П., НЕГРЕБЕЦЬКИЙ В.С., СМІРНОВ С.Ю.
Черговий редактор	ПАПУША А.В.

Дизайн: редакція періодичних видань НБУ
Надруковано з готового оригінал-макета
відділом видавничого обслуговування
господарсько-експлуатаційного управління НБУ

Адреса друкарні:
просп. Науки, 7, Київ-28, 03028, Україна

Формат 60 × 90 / 8
Друк на цифровому обладнанні
Фіз. друк. арк. 9.0
Умовн. друк. арк. 9.0
Обл.-вид. арк. 11.2
Тираж 2000 прим.

При передруку матеріалів, опублікованих у журналі,
посилання на "Вісник Національного банку України"
обов'язкове.

Редакція може публікувати матеріали
в порядку обговорення, не поділяючи думку автора.
Відповідальність за точність викладених фактів
несе автор, а за зміст рекламних матеріалів —
рекламодавець.

СВІТОВА ЕКОНОМІКА

Н.Резнікова, М.Відакіна

Сучасна світова фінансова криза в деструктивних вимірах
інвестиційного прагматизму 23

ДЕРЖАВНІ ФІНАНСИ

Н.Орловська

Дефіцит державного бюджету і джерела його фінансування 28

ФІНАНСОВИЙ РИНОК

Н.Ільницька

Аналіз світового ринку електронних грошей 31

Офіційний курс гривні щодо іноземних валют, який встановлюється
Національним банком України один раз на місяць (за березень 2010 року) 57

Офіційний курс гривні щодо іноземних валют, який встановлюється Національним
банком України щоденно (за березень 2010 року) 58

Ринок державних цінних паперів України у березні 2010 року 65

Основні монетарні параметри грошово-кредитного ринку України
у березні 2010 року 71

ГОТІВКОВО-ГРОШОВИЙ ОБІГ

Удосконалення організації роботи автоматизованих систем
оброблення банкнот 36

БЕЗГОТІВКОВІ РОЗРАХУНКИ

В.Харченко, Р.Капралов

Статистичний аналіз ринку банківських платіжних карток в Україні
у контексті країн із розвинутими картковими ринками 44

МІЖДЕРЖАВНІ ЕКОНОМІЧНІ ВІДНОСИНИ

С.Круглик, О.Єременко

Реформування управління Міжнародним валютним фондом затримується? 53

БАНКНОТИ І МОНЕТИ

Про введення в обіг пам'ятної монети "Бджола" 60

Про введення в обіг пам'ятної монети
"300-річчя Конституції Пилипа Орлика" 60

Про введення в обіг пам'ятної монети
"Микола Пирогов" 61

Про введення в обіг пам'ятної монети
"100-річчя українського хокею з шайбою" 61

БУХГАЛТЕРСЬКИЙ ОБЛІК

І.Коцюба, В.Трофименко

Деякі практичні питання з бухгалтерського обліку кредитних,
вкладних операцій та формування і використання резервів
під кредитні ризики в банках України 62

АНОТАЦІЇ 72

Анатолій СавченкоДиректор департаменту інформатизації
Національного банку України,
кандидат економічних наук**Ірина Івченко**Начальник управління захисту інформації
департаменту інформатизації
Національного банку України,
кандидат фізико-математичних наук

Інформаційна безпека банків: шляхи розв'язання проблеми

Розвиток світового банківництва нині неможливий без новітніх програмно-технічних комплексів, сучасних інформаційних технологій, що призводять до виникнення ризиків у банківській діяльності, пов'язаних з інформаційною безпекою. Багато керівників банків психологічно не готові витрачати великі кошти на сучасні інформаційні технології та системи захисту інформації, оскільки не завжди вдається відчутти реальний економічний ефект від їхнього впровадження.

Автори статті подають практичні рекомендації на основі узагальнення вимог законодавства та нормативних актів Національного банку України із зазначеної проблеми. На їхню думку, банки, котрі взяли або беруть на озброєння сучасні інформаційні технології, повинні перейти на розроблені НБУ стандарти з питань управління інформаційною безпекою, щоб мінімізувати ризики в банківській діяльності, пов'язані із впровадженням інформаційних технологій.

Вітчизняна банківська система є лідером в Україні з питань використання сучасних інформаційних технологій для автоматизації банківської діяльності. Сучасний банк використовує у своїй діяльності велику кількість програмно-технічних комплексів, є членом/учасником різноманітних платіжних систем і систем переказу коштів — як власних, так і внутрішньодержавних та міжнародних. При цьому слід зазначити, що всі ці програмно-технічні комплекси розроблялись різними виконавцями, в різні роки, мають різні системи захисту інформації, окремі взагалі не здатні гарантувати належний рівень інформаційної безпеки. Ці програмно-технічні комплекси здебільшого експлуатуються різними підрозділами банку і часто не мають належного супроводу.

Ставлення керівників банків до інформаційних технологій неоднозначне: одні підтримують упровадження сучасних інформаційних технологій, розуміючи, що це дасть конкурентні переваги банку, сприятиме популярності серед клієнтів; інших стримує та обставина, що сучасні інформаційні технології потребують значних фінансових ресурсів, особливо під час впровадження.

Окрема проблема — витрати на систему захисту інформації. Керівництво банку часто вважає, що вони занадто великі, не приносять прибут-

ку, тому без них можна обійтись. Як наслідок, постійно скорочуються витрати за статтею “захист інформації”, а також на персонал, який повинен супроводжувати й контролювати інформаційну безпеку в банку. Така ситуація може тривати досить довго, поки банк не зазнає значних фінансових втрат або не стикнеться з погіршенням репутації внаслідок порушень інформаційної безпеки.

Можна навести безліч прикладів, коли банки втрачали мільйони доларів унаслідок порушення інформаційної безпеки. Так, за даними Програми зі стану інформаційної безпеки Форуму з питань інформаційної безпеки (ISF's Information Security Status Survey), втрати від зовнішніх хакерських атак, які призвели до компрометації інформації та порушення конфіденційності інформації, становлять щороку до 1.5 млн. доларів США для систем електронної комерції, від помилок та неправомірних дій внутрішнього персоналу — до 1.2 млн. доларів, від порушення доступності — до 3.2 млн. доларів США за рік.

Інформація про такі випадки досить часто потрапляє у засоби масової інформації та призводить до втрати репутації банку. Зауважимо, що останнім часом основними порушниками інформаційної безпеки (за даними міжнародних експертів — у 95% випадків) є власні працівники організації.

Але повністю виключати несанкціонований доступ зовнішніх хакерів поки що зарано, особливо для тих установ, які не приділяють належної уваги питанням інформаційної безпеки.

Використання інформаційних технологій приховує в собі значні ризики, які потрібно постійно відстежувати та враховувати для мінімізації фінансових втрат. Саме таку вимогу встановлює до банків Базельський комітет — проводити оцінку операційних ризиків.

До операційних ризиків слід віднести всі ризики, що виникають у діяльності банку, тобто фактично ризики, пов'язані з використанням інформаційних технологій (надалі — ІТ-ризики). Існує декілька різних класифікацій ІТ-ризиків, що базуються на причинах, місці або джерелах виникнення ризиків. Найчастіше виникають та призводять до найбільших втрат такі ІТ-ризики: отримання несанкціонованого доступу до інформації, її несанкціоновані зміни, пошкодження та втрата. Ці ризики мають різне походження, а саме:

- хакерські атаки;
- неправомірні дії персоналу;
- помилки та недостатня обізнаність персоналу;
- відсутність належної системи захисту;
- неправильна робота програмно-технічних комплексів;
- використання небезпечних інформаційних технологій;

- неправильне використання послуг третіх сторін (зокрема, доступ третіх сторін до критичної інформації, відсутність належного рівня супроводження програмно-технічних комплексів, які були придбані у третіх сторін, тощо);

- негативний вплив зовнішнього середовища (повінь, землетрус, ураган і т. п.), техногенні катастрофи тощо.

Фактично всі ці ризики призводять до втрати конфіденційності, цілісності й доступності інформації, тобто — до порушення інформаційної безпеки. Тому настав час українським банкам ретельніше поставитися до питання управління інформаційною безпекою, здійснювати системний та комплексний аналіз і управління інформаційними ризиками, що фактично визначає рівень інформаційної безпеки банку. Враховуючи світовий досвід та відсутність державних стандартів України з питань управління інформаційною безпекою, Національний банк України розробив галузеві (банківські) стандарти на основі міжнародних стандартів ISO 27001 та ISO 27002. Фактично це переклад стандартів ISO українською мовою з національними примітками, що уточнюють вимоги цих стандартів вимогами нормативно-правових актів Національного банку України для вітчизняної банківської системи. Ці стандарти вводяться в дію постановою Правління Національного банку України та є обов'язковими для впровадження в усіх банках України.

Застосування стандартів з управління інформаційною безпекою в банківській системі дасть змогу:

- знизити й оптимізувати вартість побудови та підтримки системи інформаційної безпеки;
- постійно відстежувати й оцінювати ризики з урахуванням завдань бізнесу;
- ефективно виявляти найкритичніші ризики та забезпечувати їх усунення;
- побудувати політику інформаційної безпеки та забезпечити її виконання;
- ефективно розробляти, впроваджувати і тестувати плани відновлення бізнесу;
- забезпечити розуміння питань інформаційної безпеки з боку керівництва банку;
- забезпечити підвищення репутації та ринкової привабливості банків;
- забезпечити захист від рейдерських атак тощо.

Впровадження стандартів з питань

управління інформаційною безпекою не може бути разовою акцією. Це безперервний процес розроблення, впровадження, функціонування, моніторингу, перегляду, підтримання та вдосконалення системи управління інформаційною безпекою (СУІБ). Зрозуміло, що для проведення цих робіт потрібні значні ресурси, висококваліфіковані фахівці з питань інформаційної безпеки, а також повсякденна підтримка з боку керівництва банку, розуміння проблем, що виникають.

Починати впроваджувати стандарти з управління інформаційною безпекою необхідно з розуміння вимог інформаційної безпеки банку; при цьому основні вимоги щодо інформаційної безпеки містяться у нормативно-правових актах Національного банку України і повторюються у національних примітках у тексті банківських стандартів. Оскільки вітчизняні банки мають кілька програмно-технічних комплексів і власні платіжні системи та/або беруть участь у міжнародних та внутрішніх платіжних системах і системах переказу коштів, у банківських стандартах визначена сфера їх застосування — банк у цілому. Це дуже важливий момент, оскільки найчастіше інтерфейси обміну даними між різними системами захищені недостатньо, що створює додаткові ризики втрати і несанкціонованих модифікацій інформації.

Оскільки сфера застосування стандартів визначена нормативно, банки зобов'язані провести повну інвентаризацію власної інформаційної інфраструктури, що забезпечить керівництво банку розгорнутою інформацією про те, які інформаційні технології, програмно-технічні комплекси використовуються в банку, як організована взаємодія між ними. Безперечно, така інвентаризація інформаційної інфраструктури банку потребує певного часу та значних зусиль з боку працівників різних його підрозділів, особливо там, де така робота не проводилася раніше.

Наступний обов'язковий крок впровадження системи управління інформаційною безпекою — класифікація інформації та визначення того, в яких програмно-технічних комплексах обробляється конфіденційна інформація, що потребує захисту. Ця робота хоча б частково повинна бути виконана у банках відповідно до Закону України "Про банки і банківську діяльність" і нормативно-правових актів Національного банку України.

Надалі необхідно проаналізувати загрози та вразливості інформаційної інфраструктури банку й ідентифікувати ризики, пов'язані з інформаційними технологіями, з урахуванням вірогідності реалізації загроз. Для прискорення та поліпшення виконання цих робіт Національний банк України готовий надати банкам прогнозований перелік загроз, з якого треба вибрати власні ризики та при необхідності доповнити цей перелік за власним баченням.

Надзвичайно важливо визначити правильні підходи до оцінок ризиків. Існує кілька методологій їх оцінки, частина з яких спирається на висновки експертів. Більшість таких методик потребує значного часу. Критерієм якості методології оцінки ризиків є забезпечення відтворення результатів оцінки ризиків. Національний банк України планує виконати роботи з вибору однієї або кількох методик оцінки ризиків, пов'язаних з інформаційними технологіями, та рекомендувати їх для використання в банках України.

Після здійснення оцінки ризиків необхідно оцінити варіанти їх оброблення. Серед варіантів оброблення ризиків можна визначити відповідні технічні та/або організаційні заходи щодо усунення/зменшення ризиків, запровадження відповідних контролів, прийняття ризиків, якщо це не суперечить політиці безпеки банку або ймовірні збитки будуть значно меншими, ніж витрати на усунення ризиків.

За результатами оцінки ризиків необхідно розробити політику інформаційної безпеки банку, план її впровадження та періодичного перегляду.

Запровадження стандартів управління інформаційною безпекою пов'язане з виготовленням великої кількості документації з питань організації використання ІТ-технологій у банку. Національний банк України надасть рекомендації стосовно переліку та змісту необхідної документації.

Дієвим інструментом контролю ІТ-ризиків та впровадження міжнародних стандартів стосовно системи управління інформаційною безпекою є внутрішній ІТ-аудит банку, який перевіряє виконання всіх вимог щодо інформаційної безпеки (як внутрішніх, так і вимог законодавства та нормативних документів Національного банку), а також надає рекомендації щодо зменшення ІТ-ризиків.

Проведений у статті короткий огляд проблем щодо впровадження зазначених вище банківських стандартів дає

зможу дійти висновку: ця робота не може бути виконана без постійної підтримки та контролю з боку керівництва банку.

Міжнародні стандарти з питань управління інформаційною безпекою можуть використовуватися не тільки банками, а й будь-якими організаціями та підприємствами, що взяли на озброєння сучасні інформаційні технології. Щоб підвищити рейтинг організацій, які впровадили стандарти управління інформаційною безпе-

кою, у світовій практиці проводиться сертифікація на відповідність стандартам. Ця процедура досить тривала та дорога. Тому вважаємо за недоцільне вимагати від банків проходження такої сертифікації в комерційних фірмах. Окрім того, така сертифікація на відповідність міжнародним банківським стандартам не враховуватиме вимоги Національного банку України щодо інформаційної безпеки.

Для здійснення контролю за ІТ-

ризиками у банківській системі України Національному банку необхідно створити підрозділ банківського нагляду з висококваліфікованих ІТ-спеціалістів. На цю структуру треба покласти обов'язок контролю операційних ризиків з метою зменшення системних операційних ризиків у банках. Це, поза сумнівом, сприятиме стабільній роботі банківської системи України в цілому.

Подія/

Визнання європейського рівня

Університет банківської справи Національного банку України поглиблює співпрацю з провідними іноземними вищими навчальними закладами, налагоджує обмін досвідом. Завдяки цьому рівень освітнього процесу близький до найкращих світових стандартів. Свідченням цьому є нагороди та відзнаки Європейської бізнес-асамблеї, які УБС НБУ нещодавно здобув під час засідання Клубу ректорів Європи.

Із 14 по 17 березня цього року ректор Університету банківської справи Національного банку України Тамара Смовженко і проректор з навчально-виховної роботи та міжнародних зв'язків Григорій Хоружий перебували в Оксфорді (Великобританія), де взяли участь у засіданні Клубу ректорів Європи. На представницькому зібранні були присутні керівники вищих навчальних закладів із 21 країни. Форум розглянув питання модернізації вищої освіти, зокрема підвищення якості підготовки фахівців, удосконалення змісту бізнес-навчання з урахуванням процесів глобалізації та впливу фінансової кризи.

Під час відвідань Оксфордського університету учасники засідання ознайомилися із Залом урочистих церемоній та

Тамара Смовженко виступила з доповіддю на саміті "Східне партнерство: стабільність, ефективність управління, економічне зростання".

Після отримання високих нагород.

діяльністю Джезус-коледжу, організації навчального процесу в умовах вільного вибору студентами певних дисциплін, роботою бібліотеки, умовами праці викладачів та проживання студентів тощо.

Крім цього, ректор УБС НБУ Тамара Смовженко виступила на саміті лідерів у сфері освіти, науки і бізнесу "Східне партнерство: стабільність, ефективність управління, економічне зростання" з доповіддю на тему "Проблеми розвитку і напрямки підвищення ефективності функціонування банківської системи України в умовах глобалізації"; Григорій Хоружий презентував доповідь "Східне партнерство як нова перспектива розвитку відносин України з Європейським Союзом".

Під час перебування в Оксфорді відбулися зустрічі представників УБС НБУ з учасниками заходів – депутатом Європейського парламенту Кетерін Бідер

Нагороджені у залі урочистих засідань мерії м. Оксфорд.

Меп, генеральним директором Європейської бізнес-асамблеї Джоном Неттінгом, ректором Міжнародного Віденського університету Вілом Гудхеером, ректором Талліннського Європейського університету Юрієм Мартіном, виконавчим директором Асоціації з питань розвитку менеджменту країн Центральної та Східної Європи Міленко Гудіком та іншими учасниками форуму. Під час обміну думками обговорювалися актуальні проблеми розвитку вищої освіти, зокрема організації навчального процесу, змісту фахової підготовки магістрів фінансово-економічних спеціальностей тощо.

Університет банківської справи Національного банку України був нагороджений дипломом та відзнакою Європейської бізнес-асамблеї і Сократівського комітету в номінації "Кращі підприємства" у сфері вищої освіти як інноваційна, конкурентоспроможна, орієнтована на перспективу компанія – лідер ринку. Ректор університету Тамара Смовженко отримала нагороду "Кращий менеджер року". При цьому Генеральний директор Європейської бізнес-асамблеї Джон Неттінг, який у грудні 2009 року ознайомився з роботою Університету банківської справи НБУ, високо оцінив успіхи вищого навчального закладу в підготовці фахівців для фінансово-кредитної сфери.

Точка зору/

Олександр Петрик

Директор департаменту
економічного аналізу,
досліджень та прогнозування
Національного банку України,
доктор економічних наук

Криза довіри

Майже всі економіки світу тією чи іншою мірою відчувли на собі вплив світової фінансово-економічної кризи. Це стало ще одним підтвердженням того, що глобалізація охопила всі сфери світового господарства. Окремі країни доволі легко та швидко подолали рецесію власних економік у виробництві та фінансах і вже дбають про післякризовий середньостроковий та довгостроковий розвиток. На другому полюсі знаходяться держави, структура економік яких у кризових умовах погіршилася, а влада з тих чи інших причин виявилася неспроможною ефективно керувати економічними процесами. На жаль, до цієї групи країн входить і Україна, яка постраждала чи не найбільше.

У 2009 році ВВП нашої країни скоротився на 15.1%, що є одним із найгірших показників у світі. Державний борг зріс із 70 млрд. грн. у 2007 році до 290 млрд. грн. наприкінці 2009-го і становить близько третини ВВП. Він включає в себе зовнішній борг обсягом 23.3 млрд. доларів США, що може додатково обтяжити борговий державний тягар у разі девальвації гривні. Обмінний курс із початку кризи девальгував більш як на 60%, а монетарна політика не має чітко визначеної та законодавчо закріпленої довгострокової цілі і тому, на думку автора, сприймається як непередбачувана у середньостроковій перспективі.

Нещодавнє відхилення проекту закону про посилення незалежності Національного банку не додає впевненості суб'єктам економіки у здатності НБУ проводити незалежну від можливого зовнішнього втручання монетарну політику в напрямі забезпечення цінової стабільності, є негативним сигналом для інвесторів та генерує в суспільстві додаткові інфляційні очікування.

Як слід діяти в таких умовах? Відповіді на це запитання шукає автор статті. Зроблені ним висновки відображають суто авторську точку зору і не є офіційною позицією Національного банку України.

Одним із головних чинників фінансової кризи в Україні було прискорене зовнішнє запозичення у 2005–2008 роках з метою фінансування внутрішнього споживання шляхом надання (в дедалі зростаючих обсягах) кредитів домогосподарствам, що спричинило відповідне збільшення *валютного дисбалансу* в середовищі макроекономічних суб'єктів (див. графіки 1–4 і таблицю 1). Це призвело до випереджаючого збільшення обсягів імпорту та до істотного погіршення зовнішньоторговельного балансу в 2006–2008 роках. У 2009 році прискорилося зростання частки зовнішнього боргу сектору державного управління, а загальна сума зовнішнього боргу України на кінець 2009 року перевищила 100 млрд. доларів США, що за

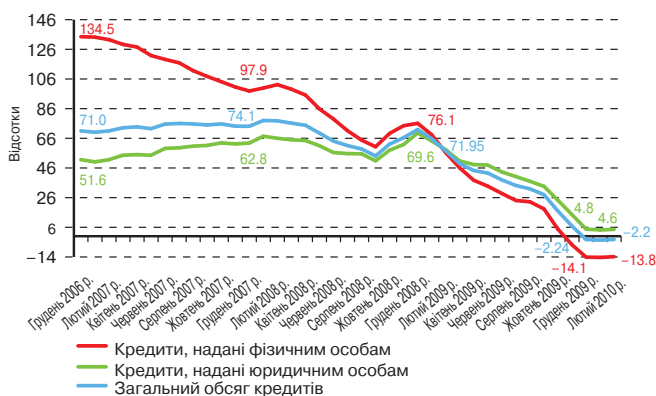
поточним курсом становило близько 88% ВВП.

Через відсутність інституціональних та структурних реформ у період передкризового екстенсивного розвитку української економіки її повернення на траєкторію сталого економічного зростання потрапило в залежність від якнайшвидшого проведення зазначених реформ. Лише це зможе закласти фундамент для збільшення інвестицій з метою забезпечення сталого економічного зростання та підтримати внутрішнє споживання у короткостроковому періоді без значного тиску на інфляцію.

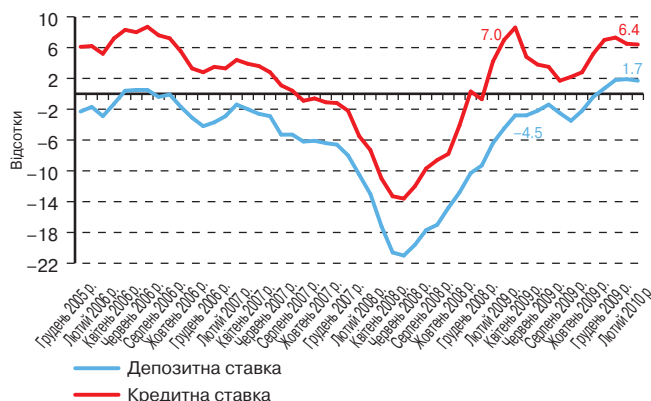
Чого очікують від центрального банку бізнесмени та широкі верстви населення? Підвищення зарплат і пенсій? Створення нових робочих місць? Зменшення податкового тягара?

Ні. Мабуть, усі розуміють, що за це повинні відповідати інші державні інституції. Центральний банк може впливати на інші фактори. Зокрема від його дій певною мірою залежить, наскільки саме зростуть ціни на товари та послуги, тобто яким буде рівень інфляції. Зауважимо, що в економіках, у яких вплив на ціноутворення державних монополій, а також прямого та опосередкованого державного регулювання є значним, за ціни мають відповідати й уряди. В умовах переходу від режиму прив'язки національної валюти (гривні щодо долара США) до ринкового курсоутворення НБУ має опікуватися передбачуваністю курсових коливань, збереженням банківською системою реальної вартості залучених коштів, зрештою — самих цих ко-

Графік 1. Річна зміна загального обсягу кредитів, кредитів, наданих юридичним і фізичним особам

Графік 2. Реальні кредитні та депозитні ставки* банків

Джерело: Національний банк України.

Джерело: Національний банк України.

* Ставки дефльовано на зміну ІСЦ за останні 12 місяців.

штів, рівнем кредитування економіки банками, якістю фінансових послуг населенню та бізнесу.

Філософія ринкової економіки ґрунтується на **кредиті довіри** всіх її суб'єктів один до одного. Там, де зникає довіра, перестають працювати ринкові механізми. Особливо це стосується центрального банку та банківської системи в цілому. Тому осно-

має спиратися на систему регуляторів. Але оптимальна політика центрального банку щодо регулювання банківської системи має ґрунтуватися на золоту середину. Образно кажучи, пташку потрібно тримати (а не давити її) так, щоб їй хотілося співати. Контроль можна послабити, але так, щоб птах не полетів геть.

Поточна криза у фінансовій систе-

лення і бізнес не впевнені, чи зможуть банки вчасно розраховуватися за депозитами, термін яких закінчився, або — чи спроможний НБУ контролювати курс гривні щодо долара США, коли державний зовнішній борг зростає, а загальне сальдо платіжного балансу залишається від'ємним. Про це свідчив відплив депозитів із банківської системи, підвищений попит на іноземну готівку з боку населення та високий рівень інфляційних очікувань населення й бізнесу.

Таблиця 1. Валютна позиція банківської системи

Показники	Млн. доларів США			
	2006 р.	2007 р.	2008 р.	2009 р.
Чистий обсяг	10 026	24 057	35 831	25 787
Вимоги банків за кредитами в іноземній валюті резидентам	24 048	42 191	56 338	46 058
Зобов'язання банків в іноземній валюті (депозити резидентів)	14 023	18 134	20 507	20 271

вним девізом сучасного центрального банку має бути такий: "Говори, що робиш, і роби, що говориш".

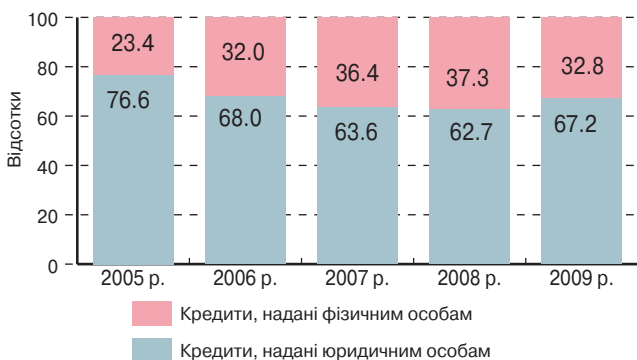
Звичайно, сучасна ринкова економіка, в тому числі й банківська система та фінансові ринки, далека від ідеального "саморегулювання" і

мі може характеризуватися передусім (крім впливу негативних зовнішніх факторів та затримки із реформуванням економіки й фінансової системи) як криза довіри всіх суб'єктів економіки до уряду, банківської системи та всієї системи влади в цілому. Насе-

ЩО ТРЕБА РОБИТИ?

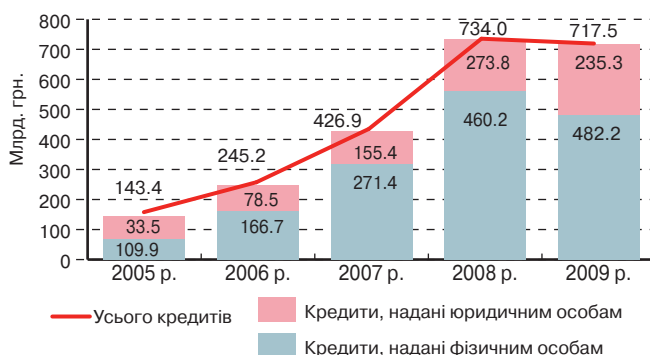
По-перше, треба чітко та однозначно визначити, за що має відповідати НБУ. У більшості сучасних центральних банків світу домінує тенденція до зосередженості центрального банку на ключових видах діяльності, які забезпечують **цінову та фінансову стабільність**. І якщо цінова стабільність — загальновизнаний основний пріоритет діяльності більшості центральних банків, то

Графік 3. Частка кредитів, наданих фізичним та юридичним особам

За станом на кінець року.

Графік 4. Кредити, надані фізичним та юридичним особам

За станом на кінець року.

усвідомлення пріоритетності другої складової — фінансової стабільності — чітко проявилось лише тепер — під час нинішньої світової кризи. Як засвідчує її аналіз, лише підтримання низької інфляції як цілі монетарної політики центральних банків недо-статньо. Ігнорування тенденції до зростання так званих “бульбашок” на ринках фінансових активів та нерухомоті призвело до обвалу всієї світової фінансової системи.

Тому забезпечення цінової стабільності (низької та передбачуваної інфляції у середньостроковому періоді) слід вважати пріоритетною ціллю монетарної політики, а підтримання фінансової стабільності — другим пріоритетним завданням діяльності центральних банків, у тому числі — НБУ. Цей пріоритет необхідно закріпити законодавчо, як це вже задекларували та роблять у багатьох країнах світу. Механізмом реалізації такої стратегії в Україні може стати впровадження інфляційного таргетування, яке успішно застосовується як у розвинутих економіках, так і в економіках, що розвиваються (див. таблицю 2).

Основними елементами такого підходу для НБУ мають бути:

- законодавче визначення цінової стабільності як пріоритетної цілі монетарної політики та кількісного параметра цільової інфляції. Для цього необхідно внести відповідні поправки до Закону “Про Національний банк України” (зокрема до статті 6). Крім цього, слід обумовити, що стимулювання економічного зростання, зменшення рівня безробіття та інші показники, на досягнення яких спрямовується монетарна політика, не повинні суперечити основному мандату про цінову стабільність. Треба розуміти, що цінова стабільність не є стабільністю цін. Вона допускає невелике зростання споживчих цін (в економічно розвинутих країнах на 2-3 відсотки, у країнах, що розвиваються, — не більше 5% за рік);

- слід відійти від ситуативного регулювання окремо на грошовому та валютному ринках; спростити наявну систему інструментів монетарної політики і зосередитися на ключовій процентній ставці; сприяти розвитку фінансового ринку (визначальну роль на початковому етапі тут може відіграти уряд, активізувавши ринок державних цінних паперів); зміцнити контроль над усім спектром процентних ставок грошового

ринку України та поступово перейти до режиму із плаваючим курсом;

- в основі процесу прийняття рішень має бути принцип таргетування прогнозу інфляції, тобто інфляційний прогноз повинен відігравати провідну роль, тому монетарні інструменти мають застосовуватися залежно від того, наскільки цей прогноз відповідає інфляційній цілі;

- серед найважливіших передумов застосування підходу, про який ідеться, — відсутність фіскального домінування та координація фіскальної і монетарної політики в ході контролю за інфляцією;

- запорукою успішного застосування пропонованого монетарного режиму є високий рівень *прозорості і підзвітності*.

На нашу думку, незважаючи на вражаючі досягнення більшості цен-

Таблиця 2. Країни, в яких застосовується інфляційне таргетування	
Економічно розвинуті країни	Рік запровадження
Нова Зеландія	1989
Канада	1991
Ісландія	1991
Великобританія	1992
Австралія	1993
Фінляндія	1993*
Швеція	1993
Іспанія	1994*
Швейцарія	2000
Норвегія	2001
Країни, що розвиваються	Рік запровадження
Чилі	1990
Ізраїль	1992
Чехія	1998
Польща	1998
Бразилія	1999
Мексика	1999
ПАР	2000
Таїланд	2000
Колумбія	2000
Корея	2000
Угорщина	2001
Філіппіни	2002
Перу	2002
Словаччина	2005
Туреччина	2005
Румунія	2006
Сербія	2006
Вірменія	2006
Індонезія	2006
Гана	2007

*До приєднання до зони євро.

Джерело: сайти центральних банків.

тральних банків у сфері інфляційного таргетування, перспективи його подальшого вдосконалення необмежені.

Вважаємо, що цей процес розвиватиметься насамперед за такими напрямками:

- набуття режимом більшої гнучкості з метою узгодженості між досягненням визначеної інфляційної цілі у довгостроковому періоді та забезпеченням стабілізації коливань розриву ВВП у короткостроковому періоді;

- удосконалення прогнозування розвитку інфляції та всіх змінних реального сектору економіки;

- поліпшення методів вимірювання інфляції та інших змінних реального сектору;

- посилення заходів із забезпечення фінансової стабільності задля подальшого розвитку інфляційного таргетування;

- поліпшення транспарентності і підвищення якості комунікацій центрального банку з бізнесом та громадськістю;

- удосконалення процесу прийняття рішень, насамперед у частині побудови макроекономічних прогнозів центрального банку на основі його власного прогнозу щодо траєкторії відсоткової ставки;

- підвищення відповідальності за результати монетарної політики.

ПРІОРИТЕТНА ЦІЛЬ МОНЕТАРНОЇ ПОЛІТИКИ

Чому саме низька інфляція має бути пріоритетною ціллю монетарної політики?

В умовах переходу до режиму гнучкого курсоутворення економіка потребує прив'язки до іншого “*номінального якоря*”, роль якого у попередні роки відігравав номінальний курс гривні щодо долара США. Тобто вартість гривні треба оцінювати не в доларах США чи в інших іноземних грошових одиницях, а шляхом порівняння частки споживчого кошика товарів та послуг, яку можна купити за одну гривню. Для того, щоб “заякорити” гривню відносно споживчого кошика, тобто надати ціновий якір для всіх суб'єктів економіки, треба знизити інфляцію до однозначної величини, а в перспективі — до кількох відсотків за рік і зробити її зміни передбачуваними для населення та бізнесу. Саме це і буде новим “номінальним якорем”. За низької інфляції підтримуватиметься

цінова конкурентоспроможність української економіки, адже реальний курс гривні часто не переоцінюватиметься через зростання інфляції. Підвищення реальних доходів і зарплат за інших однакових умов буде істотнішим. Відсоткові ставки за кредитами знижуватимуться з економічних мотивів, а не у відповідь на “заклинання” політиків та урядовців, які здебільшого дають зворотний ефект.

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ФІНАНСОВОЇ СТАБІЛЬНОСТІ

Для успішного **забезпечення фінансової стабільності** Національному банку України необхідно буде постійно виконувати двоєдине завдання:

- здійснювати макропруденційний нагляд (тобто нагляд та регулювання фінансової системи в цілому), який полягає в моніторингу та аналізі майбутніх можливих тисків та напружень як у всій фінансовій системі в цілому, так і в банківській системі зокрема. Це стосується у першу чергу показника “поганих” позичок у кредитному портфелі банківської системи, валютних та строкових дисбалансів (тобто невідповідності активів і пасивів як за структурою валют, так і за термінами сплати кредитів, наданих банками, та депозитами вкладників у банківській системі) тощо;

- розробляти й постійно оновлювати план дій щодо стабілізації фінансової системи як для запобігання небажаного розвитку ситуації, так і в разі виникнення потенційних загроз фінансовій стабільності. На жаль, в Україні стала традицією авральна підготовка антикризових заходів у той час, коли криза вже повним ходом руйнує економіку та фінанси. А їх, звісно, слід розробляти завчасно. І діяти відповідно до складеного плану, швидко та ефективно поновлюючи втрачені чи ушкоджені функції фінансової системи.

НЕЗАЛЕЖНІСТЬ ЦЕНТРАЛЬНОГО БАНКУ

Серед ключових факторів, що посилюють довіру до центрального банку, також його **незалежність**, **підзвітність** і прозорість монетарної політики й регулятивної діяльності.

Загалом **незалежність центрального банку визначається як закріплена законодавчо його інституціональна**

спроможність провадити монетарну політику з метою досягнення визначених цілей та виконання інших функцій (головним чином стосовно фінансової стабільності) незалежно від директив або будь-яких інших форм втручання з боку політиків, уряду чи інших груп за інтересами.

Теоретично незалежність центрального банку обумовлюється як протидія схильності політиків вирішувати проблеми соціального характеру, зайнятості або економічного зростання в короткостроковому періоді за рахунок потенційної втрати цінової стабільності в середньо- або довгостроковому періодах. У довгостроковому періоді це, як правило, призводить до стійкої інфляції. При цьому фактично не забезпечується підвищення рівня зайнятості, реальних доходів населення та економічне зростання.

Успішно контролюючи інфляцію, справді незалежний центральний банк може суттєво сприяти економічному зростанню в довгостроковому періоді за рахунок створення стабільного та передбачуваного макроекономічного середовища.

Ще одним вагомим аргументом на користь незалежності центрального банку є те, що його рішення про зміни в монетарній політиці (наприклад, про зміну відсоткової ставки) діють із певним лагом в умовах значної невизначеності. Тому ці рішення мають базуватися на перспективній оцінці економічної ситуації, зробленій професійними, відкритими перед суспільством експертами, а не під тиском поточної кон'юнктури.

Багато досліджень, присвячених кількісному визначенню критеріїв незалежності центральних банків, підтверджують стійкий зв'язок **між рівнем незалежності і рівнем інфляції в довгостроковому періоді** (див. графік 5).

Результати досліджень та світова практика свідчать, що зростаюча незалежність центральних банків як економічно розвинутих країн, так і країн, що розвиваються, зворотно-обернена рівню інфляції. Інакше кажучи, монетарна політика стає успішнішою, коли центральні банки вільні у використанні власних інструментів для досягнення цілі монетарної політики.

Зворотний бік незалежності центрального банку полягає в підзвітності й прозорості його діяльності.

По-перше, центральний банк має відповідати за досягнення цілей монетарної політики в межах власної компетенції, а по-друге, — пояснювати свою політику урядові та громадськості.

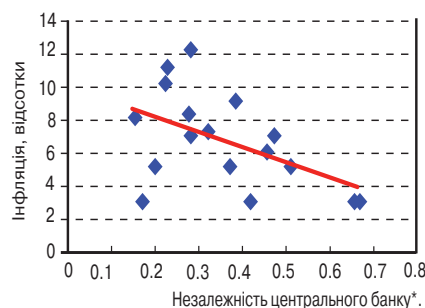
Для досягнення чіткої підзвітності й підтримання довіри монетарна політика має бути прозорою. Тому центральний банк повинен регулярно пояснювати, яким він бачить вплив своєї політики на економіку, зокрема, на інфляційний процес, та як він планує досягати цієї цілі. Це має відбуватися через публікацію **інфляційного звіту** й інших документів, публічного пояснення рішень керівниками центрального банку, взяття на себе відповідальності у разі недотримання цілей монетарної політики.

Незалежність центрального банку (*ceteris paribus*) знижує інфляцію та її мінливість і сприяє пришвидшенню економічного зростання. В економіках, де центральний банк не має достатньої незалежності, збільшення грошової маси значно прискорюється в передвиборчі періоди¹. Як наслідок,

мінливість інфляції значно зростає, що, у свою чергу, підвищує невизначеність при прийнятті економічних рішень, впливає на стабільність фінансової системи і гальмує економічне зростання в довгостроковому періоді.

Ще один аргумент на користь важливості незалежності пов'язаний із частотою зміною урядів². Якщо центральний банк залежний від рішень уряду, часті зміни в економічній політиці відповідно позначатимуться на монетарній політиці, що також підви-

Графік 5. Взаємозв'язок між інфляцією та незалежністю центральних банків окремих країн

*Шкала від 0 (найменша незалежність) до 1.

док, мінливість інфляції значно зростає, що, у свою чергу, підвищує невизначеність при прийнятті економічних рішень, впливає на стабільність фінансової системи і гальмує економічне зростання в довгостроковому періоді.

Ще один аргумент на користь важливості незалежності пов'язаний із частотою зміною урядів². Якщо центральний банк залежний від рішень уряду, часті зміни в економічній політиці відповідно позначатимуться на монетарній політиці, що також підви-

¹ Як правило політики, які керують урядом, намагаються “сподобатися” виборцям і фінансують (у тому числі прямо або опосередковано) зростаючі видатки бюджету за рахунок емісії центрального банку.

² За 19 років незалежності в Україні змінилося 13 урядів, тобто в середньому кожен український уряд працює близько одного року та 4 місяців.

шуватиме невизначеність і мінливість інфляції. З іншого боку, намагання забезпечити інтенсивніше економічне зростання та зменшення безробіття в короткостроковому періоді переважно за рахунок стимулювання споживання є, як правило, політикою урядів, що не мають часу на довгострокове планування та стимулювання довгострокових інвестицій. Зазвичай така політика супроводжується тиском на центральний банк з метою пом'якшення монетарної політики.

Стійкіша стабільність і передбачуваність монетарної політики, що тісно пов'язані з незалежністю центрального банку, посилюють прогнозованість економіки і зменшують премію за ризик.

Мабуть, найважливішим елементом незалежності НБУ є створення чіткої правової основи та безумовного її дотримання. Важливе значення мають і чітко поставлені та публічно викладені завдання банку — наприклад, підтримка **стабільності інфляції та стійкості банківської системи.** Предметне визначення повноважень банку полегшує оцінку їх виконання. Публічний виклад завдань захищає банк від звинувачень з боку політиків та установ, нагляд за якими він здійснює. Водночас взаємодія банку з урядом, законодавчою і судовою владою повинні бути чітко регламентовані.

Незалежність потрібна Національному банку передусім для безперешкодного та аполітичного виконання основної конституційної функції: забезпечення стабільності грошової одиниці³, яке має асоціюватися із забезпеченням цінової стабільності для підтримання сталого економічного зростання.

Для формального закріплення ступеня незалежності НБУ, який давав би йому змогу забезпечувати цінову та фінансову стабільність у довгостроковому періоді, **необхідно внести певні поправки до Закону “Про Національний банк України”.** Він має містити чітке та прозоре визначення основних понять і функцій, які б відповідали світовим стандартам, а також передбачати створення регулятивного органу на засадах незалежності й відкритості у прийнятті рішень.

Такий підхід спрямований на фор-

мування умов для забезпечення об'єктивності і професіоналізму в процесі реалізації монетарної політики і є однією з найважливіших складових реформування цієї сфери. Виділимо, на наш погляд, основні із зазначених передумов.

1. Згідно зі статтею 99 Конституції України та статтею 6 Закону України “Про Національний банк України” основною функцією НБУ є “забезпечення стабільності грошової одиниці України” та “у межах своїх повноважень, — цінової стабільності”, що фактично передбачає забезпечення внутрішньої (контроль над інфляцією) і зовнішньої (контроль над динамікою обмінного курсу) стабільності. Проте закон не визначає пріоритетності в разі виникнення конфлікту між ними, що знижує прозорість монетарної політики. Невизначеність стратегічної цілі призводить до того, що проведення монетарної політики фактично обмежується рішенням лише поточних завдань і дає підстави робити закиди щодо її неефективного проведення в середньостроковій перспективі. Тому забезпечення цінової стабільності має бути основною ціллю монетарної політики Національного банку України. Будь-які інші цілі (наприклад, зовнішня вартість валюти, підтримка економічної політики уряду щодо підвищення доходів населення тощо) повинні розглядатися Національним банком України лише тоді, коли їх виконання не ставить під загрозу досягнення первинної мети.

2. Основні засади грошово-кредитної політики ґрунтуються на основних критеріях і макроекономічних показниках загальнодержавної програми економічного розвитку та Основних параметрах економічного та соціального розвитку України на відповідний період, що включають прогнозні показники обсягу валового внутрішнього продукту, рівня інфляції, розміру дефіциту державного бюджету та джерел його покриття, платіжного і торговельного балансів, затверджених Кабінетом Міністрів України. Правові, економічні та організаційні засади формування прогнозних і програмних документів економічного та соціального розвитку України визначаються Законом України “Про державне прогнозування та розроблення програм економічного і соціального розвитку України”. З огляду на це НБУ зобов'язаний використовувати під час

формування й подальшого проведення монетарної політики прогнозні та програмні документи уряду. Проте застосування прогнозних показників, затверджених урядом, у процесі формування та подальшого проведення монетарної політики не забезпечують надійної основи через те, що такі показники можуть визначатися на базі політичної доцільності без належної економічної обґрунтованості. Тому це може бути причиною серйозних ускладнень у плануванні та реалізації заходів із монетарної політики для ефективного впливу на інфляцію⁴. Ось чому НБУ має керуватися власними оцінками та прогнозами, що не виключає консультацій та узгодження з урядовими експертами.

3. Неврегульованою є й **фінансова незалежність Національного банку України.** Відповідно до статті 4 Закону України “Про Національний банк України” НБУ є економічно самостійним органом, який здійснює видатки за рахунок власних доходів у межах затвердженого кошторису, а у визначених законом випадках — також за рахунок державного бюджету. Згідно зі статтями 5 і 9 зазначеного вище закону Національний банк перераховує до державного бюджету суми перевищення кошторисних доходів над кошторисними витратами після закінчення фінансового року на підставі результатів аудиту та після його ухвалення Радою Національного банку, тобто за результатами року. Проте чинна практика суперечить чинному законодавству. Рік у рік законами України “Про Державний бюджет України” устанавлюється норма стосовно щоквартального, рівними частинами, перерахування Національним банком до державного бюджету суми коштів, яка ще не отримана, а лише передбачена в кошторисі Національного банку як перевищення доходів над видатками. Це по суті є авансовим перерахуванням коштів до державного бюджету без реально отриманих доходів, тобто це не що інше, як здійснення Національним банком додаткової, нічим не забезпеченої емісії з усіма негативними наслідками для економіки держави.

Проте, мабуть, найбільший ризик

³ Стаття 99. Грошовою одиницею України є гривня. Забезпечення стабільності грошової одиниці є основною функцією центрального банку держави — Національного банку України.

⁴ Останнім прикладом цього може слугувати 2009 рік, коли зроблений урядом офіційний прогноз ВВП у +0.4 за рік у першому кварталі (при падінні в першому кварталі у -20%) був завідомо хибним, але формально НБУ мав керуватися саме офіційним показником.

лежить у площині **політичної незалежності**. Майже в усіх без винятку значних фінансових кризах останнього десятиліття — у Східній Азії, Росії, Туреччині, Латинській Америці — політичне втручання в регулювання фінансового сектору лише погіршувало ситуацію. Політичний тиск не тільки послаблював фінансове регулювання в цілому, а й ускладнював ухвалення органами регулювання та нагляду заходів, що забезпечують дотримання нормативів відносно банків, які стикнулися з труднощами. Це заважало роботі фінансового сектору напередодні кризи, затримувало визнання глибини кризи, уповільнювало необхідне втручання і призвело до збільшення витрат платників податків на врегулювання кризи. Тому запобігання політичному тиску на центральний банк є ключовою ланкою його ефективності.

Поряд із внесенням змін щодо посилення незалежності Національного банку варто затвердити й реалізовувати **стратегію комунікації** та розширення набору засобів інформування громадськості (одно- та двостороннього обміну інформацією).

Ця стратегія дасть змогу забезпечити:

- зміцнення довіри суспільства та зменшення інфляційних очікувань унаслідок чіткого розподілу відповідальності за досягнення цільового показника щодо інфляції;
- чітке уявлення про обізнаність зацікавлених сторін щодо діяльності центрального банку і довіри до нього;
- своєчасну інформацію щодо інфляційних очікувань;
- посилення довіри до діяльності НБУ;
- підвищення прозорості монетарної політики та розуміння широкими верствами населення рішень, що приймаються, шляхом роз'яснення основних функцій та дій центрального банку, оперативного надання важливої та актуальної інформації, проведення просвітницької роботи.

ЧОГО НЕ СЛІД РОБИТИ?

Останнім часом не припиняються дискусії щодо того, хто має виконувати функцію банківського нагляду та регулювання — НБУ, як нині, чи відокремлений фінансовий регулятор?

Перший ключовий аргумент проти відокремлення пов'язаний із тим,

що центральний банк є для банківської системи позичальником останньої інстанції, і комерційні банки, у яких виникають проблеми з ліквідністю, звертаються до нього за допомогою. У цей момент (особливо в умовах **асиметричності інформації**⁵) дуже важливо дати об'єктивну оцінку ускладненням, зрозуміти, з чим маємо справу — тимчасовою проблемою ліквідності банку-позичальника чи з перманентною проблемою неплатоспроможності, яка може загрожувати системній стабільності. Для того, щоб знайти достовірну відповідь на це запитання, регулятор повинен володіти повною інформацією як на макро-, так і на мікрорівні. Очевидно, що розпорошення функцій та відповідної інформації на два центри впливу ускладнить обмін нею і негативно позначиться на оперативності прийняття рішень. Підтримка банків, особливо у кризовий період, потребує оперативного, практично щоденного моніторингу та прийняття відповідних рішень. Це стає практично неможливим у випадку наявності двох центрів.

Другий важливий аргумент проти відокремлення полягає в тому, що НБУ за допомогою власних інструментів монетарної політики (зокрема процентної ставки) впливає на номінальні доходи, інфляцію та фінансові потоки, які проходять через банківську систему. Розуміння того, як банківська система реагує на зміни процентних ставок або резервних вимог, відповідно змінюючи власні критерії кредитування, є принциповим при проведенні ефективної монетарної політики з точки зору досягнення макроекономічних цілей. У розвинутих країнах, де і банківські системи більш розвинуті та стабільні, ця проблема є, швидше, імпліцитною, а в країнах із нестійкими банківськими системами, до яких, безумовно, належить і Україна, оперативна і достовірна інформація з мікрорівня є визначальною для прийняття рішень на макrorівні. Навіть якщо допустити, що незалежний регулятор налагодить швидке надання інформації до НБУ, характер такої інформації може виявитися неприйнятним для монетарної політики. Як свідчить світовий досвід, незалежні регулятори раніше чи пізніше

⁵ Кредитор, як правило, не має повної інформації щодо фінансового стану позичальника і тому не може правильно оцінити справжній ризик повернення кредиту, який надається.

починають зосереджувати власну діяльність на захисті споживачів і продукувати відповідну інформацію, яка не завжди відповідає потребам центрального банку для прийняття рішень у сфері монетарної політики.

Ще одним аргументом проти відокремлення є те, що через неадекватну інформацію центральний банк втрапить можливість мати досконалу систему попереджувальних індикаторів для запобіжних дій на макrorівні.

Зазвичай центральні банки відповідають за функціонування платіжних систем. НБУ створив і підтримує сучасну систему платежів. Виникає запитання: як зможе Національний банк нести відповідальність за платіжну систему, якщо не матиме прямого доступу до інформації на мікрорівні від окремих банків? Чи буде ефективною система, якщо НБУ покладатиметься лише на інформацію із незалежного наглядового джерела? Той же аргумент діє і в зворотному напрямку. Якщо НБУ управляє платіжною системою, а незалежний регулятор здійснює нагляд, обмін інформацією між ними може бути ускладненим та неефективним.

Дуже вагомим аргументом проти відокремлення нагляду від центрального банку є незалежність або автономність останнього. Незважаючи на те, що ступінь незалежності Національного банку України потребує суттєвого підвищення, його нинішній статус та наявне законодавство все ж дають змогу здійснювати функцію банківського регулювання на належному рівні і під меншим політичним тиском, ніж він можливий відносно новоствореного фінансового регулятора. За недосконалої системи влади автономний фінансовий регулятор неминуче потрапить під вплив тієї чи іншої політичної сили, що матиме руйнівні наслідки для банківської системи. Прихильникам створення незалежного від НБУ регулятора слід мати на увазі негативний досвід країн, які у певні періоди провели таке відокремлення. Зокрема це стосується Великобританії, Німеччини, Угорщини, Польщі та низки інших країн.

Отже, наявні нині проблеми у фінансовому секторі України доцільно вирішувати не шляхом створення нових структур, а шляхом удосконалення існуючих інституціональних та технічних процедур у рамках Національного банку України.

Методика/

Ігор Волошин

Кандидат технічних наук,
директор департаменту
з управління фінансовими
ризиками ПАТ "Кредитпромбанк".

Оптимальне управління роздрібним кредитуванням банку

Задача для бізнес-інтеліженс-систем

У статті запропоновано загальну схему управління роздрібним кредитуванням, а також підхід до кількісного обґрунтування рішень щодо встановлення скорингового бала відсікання та відсоткових ставок за роздрібними кредитами банку, який базується на чисельному синтезі оптимального детермінованого управління кредитуванням. Наводиться приклад розрахунків.

Як відомо, роздрібні кредити — це позички, надані фізичним особам, і кредити, надані клієнтам малого та середнього бізнесу (МСБ). Вони відіграють значну роль у діяльності банків. Адже ці кредити є значною частиною позичок, наданих українськими банками клієнтам. Так, за станом на 1 січня 2008 року частка кредитів фізичних осіб у кредитах, наданих клієнтам (не враховуючи позички МСБ), сягала 36% [1]. Щоправда за станом на 1 січня 2010 року вона зменшилася майже до 33%, хоча в абсолютному вираженні теж зросла [1].

Отже, роздрібне кредитування в Україні є масовим. Тож для ефективного управління цим процесом слід аналізувати великі потоки інформації. Вручну такі масиви даних обробити неможливо. Тому роздрібне кредитування потребує використання потужних аналітичних засобів, які входять, наприклад, до бізнес-інтеліженс-систем (Business Intelligence-систем) (компаній Оракл (Oracle), Ес Ей Ес (SAS), Ай Бі Ем (IBM) та інших). При цьому під бізнес-інтеліженс-системами (бізнес-аналітикою) розуміють інструменти, які використовують для перетворення, зберігання, аналізу, моделювання, оптимізації і доставки інформації з метою ухвалення бізнес-рішень [2].

Більш узагальнене визначення цього поняття дає зі дейте Веєхаусінг інстїтют (The Data Warehousing Institute): "Business Intelligence (бізнес-інтеліженс) — це процес перетворення даних на знання, а знань — на дії бізнесу з метою отримання вигоди" [3].

Таким чином, під час управління банком треба знати, які параметри кредитування слід встановити для досягнення поставлених бізнес-цілей, зокрема — для отримання найбільшої економічної вигоди. Розв'язання цієї задачі нерозривно пов'язане із завданням кількісного передбачення реакції ринку на ті чи інші дії банку. Особливо гостро ці питання постають під час виходу банківської системи з кризи, коли треба відновлювати кредитування та коли між банківськими установами розгортається гостра конкурентна боротьба за клієнтів.

Нині найпоширенішим використанням бізнес-інтеліженс-систем у банках є створення скорингових карт. Для цього використовують низку методів дейте майнер (Data Miner), що входять до складу бізнес-інтеліженс-систем, зокрема регресії, нейронні мережі, дерева рішень тощо. Найвищим щаблем у бізнес-інтеліженс є оптимізація управління [4]. До задач оптимізації у роздрібному кредиту-

ванні відносять, наприклад, пошук оптимальних скорингових балів відсікання [5, 6]:

$$AR(s) \times [(1 - ER(s)) \times l - ER(s) \times d] \rightarrow \max,$$

де $AR(s)$ — рівень ухвалення;

$ER(s)$ — рівень виходу на дефолт;

s — скоринговий бал відсікання;

l — доходи від робочого кредиту;

d — збитки внаслідок дефолту позичальника.

Зазвичай ці задачі обмежуються статичною постановкою, коли отримані рішення не залежать від часу. При цьому часто не враховують такі важливі обмеження, як бюджетні, залежність попиту на кредити від відсоткових ставок тощо.

Проте банки працюють у динамічному режимі — кредити надаються, погашаються, певна їх частка переходить до категорії прострочених, а попит на позички залежить від відсоткових ставок та вимог до клієнтів. Тому на практиці виникла нагальна потреба розробити підходи до розв'язання задач оптимального динамічного управління роздрібним кредитуванням.

Пропонується авторський підхід до кількісного обґрунтування рішень щодо встановлення оптимальних скорингового бала відсікання та ставок за роздрібним кредитуванням.

СХЕМА УПРАВЛІННЯ РОЗДРІБНИМ КРЕДИТУВАННЯМ

Розглянемо схему управління роздрібним кредитуванням. Блок “Скоринг” з метою розв’язання задачі управління відображає залежність рівнів ухвалення рішень про надання кредитів та ймовірності дефолту від скорингового бала. Вхідними параметрами для цієї задачі є бюджетні вимоги щодо обсягу кредитного портфеля. Ризик-менеджмент висуває свої вимоги щодо якості кредитного портфеля.

На основі зазначених даних блок “Оптимізація доходу” на вибраному часовому інтервалі управління визначає, як треба змінювати відсоткову ставку та бал відсікання, аби досягти планових обсягів кредитного портфеля потрібної якості за умови, що чистий дохід з урахуванням кредитних втрат буде максимальним. Отримані ставки і бал відсікання обговорюються на засіданнях колегіальних органів банку, після чого затверджуються.

З усіх потенційних клієнтів до банку звертаються лише ті, які визнають оголошені банком відсоткові ставки прийнятними для себе. Із кредитних заявок цих клієнтів банк ухвалює лише ту

частину, в якій скоринговий бал вищий за бал відсікання. Таким чином, попит на кредити залежить від двох керуючих змінних: відсоткової ставки та скорингового бала відсікання.

У процесі обслуговування клієнтами своїх кредитів банк отримує відсоткові доходи, зазнає відсоткових витрат і збитків від кредитних ризиків. Ці фактичні дані передаються на блоки “Скоринг” та “Оптимізація доходу”. Крім того, до блоку “Скоринг” надходить інформація про клієнтів, що звернулися до банку, та про клієнтів, кредитні заявки яких були відхилені. На ньому ж перевіряють адекватність діючої скорингової моделі та, у разі потреби, коригують її. На блоці “Оптимізація доходу” переглядають програми зміни відсоткових ставок та балів відсікання для досягнення поставлених цілей.

Для ілюстрації запропонованого підходу розглянемо просту модель управління роздрібними кредитами.

МОДЕЛЬ

Проаналізуємо відповідну діяльність банку, який є маркет-тейкером (market-taker), тобто який переймає ставки з ринку.

Як відомо, потік наданих кредитів визначається величиною ставки та скорингового бала відсікання. Чим вища ставка, тим слабший потік кредитних заявок, що надходять до банку. Чим вищий бал відсікання, тим менший потік кредитів, ухвалених та наданих банком. Зважаючи на це, запишемо просту модель попиту на кредити у такому вигляді:

$$Dt(t) = \theta \times (u_0 - u(t)) \times AR(s(t)), \quad (1)$$

де $Dt(t)$ — дебетовий оборот, або потік кредитів, ухвалених банком, — попит на кредити;

θ — коефіцієнт пропорційності;
 $u_0, u(t)$ — найбільша прийнятна для потенційних позичальників відсоткова ставка, яка спостерігається на ринку, та відсоткова ставка банку, що є керованою змінною;

$$AR(s(t)) = 1 - F\left(\frac{s(t) - \mu_1}{\sigma_1}\right), \quad (2)$$

де $AR(s(t))$ — рівень ухвалення рішень щодо кредитування;

$F(z)$ — кумулятивна функція нормального розподілу;

μ_1, σ_1 — середнє та стандартне відхилення скорингового бала відсікання;

$s(t)$ — скоринговий бал відсікання, керована змінна (далі для спрощення записуватимемо замість $s(t)$ просто s , маючи на увазі, що бал відсікання залежить від часу t).

Припустимо, що під час управління роздрібним кредитуванням ринкова ставка u_0 не змінюється.

Зауважимо, що запропонована модель попиту на кредити (1) є об'єднанням двох підходів: лінійного за ставкою моделі, запропонованої у праці [7], та статичного, який описує залежність попиту лише від скорингового бала відсікання [5, 6].

Для подальшого спрощення моделі припустимо, що позички не погашаються впродовж усього періоду управління кредитами T . Розподілимо портфель кредитів на робочі та дефолтні. Загальний обсяг портфеля позначимо через $x_0(t)$, а робочу частину — $x_1(t)$.

Вважаючи, що проблемні кредити за час управління не списуються та не продаються, запишемо рівняння динаміки обсягу кредитного портфеля:

$$x'_0(t) = Dt(t) \quad (3)$$

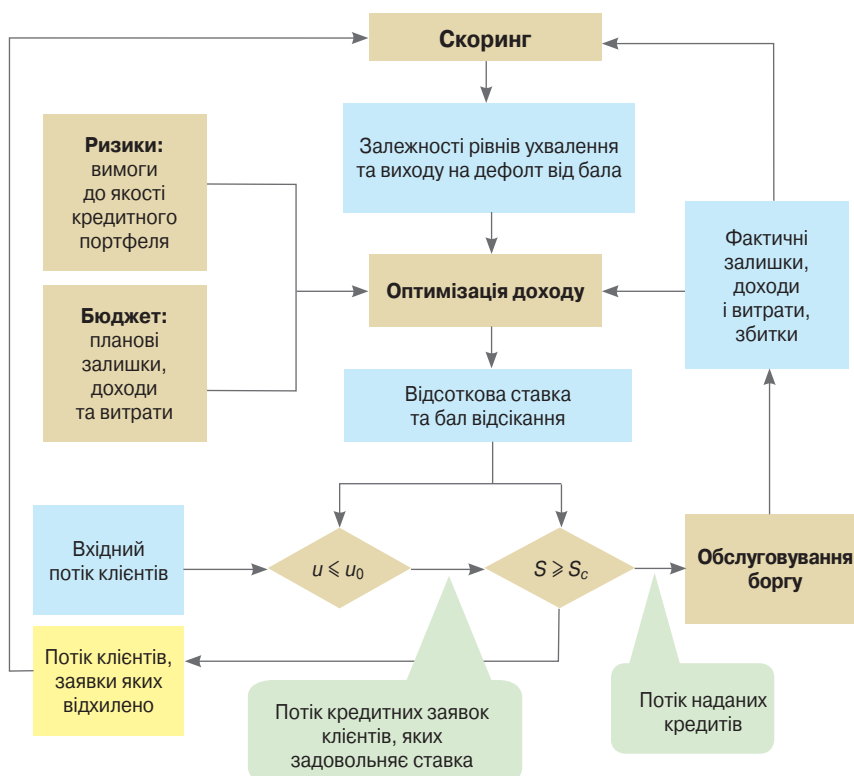
за граничних умов, або за бюджетних обмежень:

$$x_0(0), x_0(T). \quad (4)$$

У рівнянні (3) та далі штрихом позначено перші похідні за часом.

Запишемо рівняння динаміки за-

Управління роздрібним кредитуванням

Джерело: розроблено автором.

лишків робочих кредитів:

$$x_1'(t) = Dt(t) - x_2(t) \quad (5)$$

за граничних умов: $x_1(0)$,

де $x_2(t) = PD(t) \times x_1(t)$ — потік робочих кредитів, які зазнають дефолту;

$PD(t)$ — рівень виходу на дефолт робочих кредитів. Він показує, що до якої частки робочих позичок можливий дефолт за одиницю часу.

Таким чином, перший член у правій частині рівняння (5) є потоком нових кредитів, а другий — позичок, що до яких можливий дефолт.

Зауважимо, що рівень виходу на дефолт робочих кредитів $PD(t)$ постійно змінюється в результаті залучення нових позичок із рівнем виходу на дефолт $ER(s)$ та потоку кредитів, що зазнають дефолту. Для того, щоб визначити, як із часом змінюється рівень виходу на дефолт робочих кредитів $PD(t)$, скористаємося таким рівнянням для швидкості зміни потоку:

$$x_2'(t) = ER(s) \times Dt(t) - PD(t) \times x_2(t) \quad (6)$$

за початкових умов $x_2(0)$,

$$\text{де } ER(s) = ER_{max} - ER_{min} \times F\left(\frac{s - \mu_2}{\sigma_2}\right) \quad (7)$$

— рівень виходу на дефолт нових кредитів;

ER_{max} , ER_{min} — найбільше та найменше значення рівнів виходу на дефолт нових позичок;

μ_2 , σ_2 — середнє та стандартне відхилення скорингового бала.

Знаючи $x_1(t)$ та $x_2(t)$, легко знайти рівень виходу на дефолт робочих кредитів:

$$PD(t) = \frac{x_2(t)}{x_1(t)} \quad (8)$$

Для контролю за якістю кредитного портфеля скористаємося такою характеристикою, як частка кредитів у дефолті:

$$DR(t) = 1 - \frac{x_1(t)}{x_0(t)} \quad (9)$$

Швидкість нарахування відсотків [8] запишемо у вигляді:

$$x_3'(t) = Dt(t) \times u(t) - PD(t) \times x_3(t) \quad (10)$$

за початкових умов $x_3(0)$.

При цьому перший член у правій частині рівняння (10) є потоком нарахованих відсотків за новими кредитами, а другий — нарахованих відсотків за позичками, що до яких стався дефолт. Зауважимо, що швидкість нарахування відсотків [8] відображає, в якому обсязі банк нараховує їх за кредитами за одиницю часу. Ця швидкість є добуток середньозваженої балансової ставки за кредитним портфелем та обсягу кредитного портфеля. Рівняння (10) враховує, що за позичками, що до яких стався

дефолт, відсотки не нараховують.

Запишемо цільову функцію, яка є чистим відсотковим доходом з урахуванням збитків від кредитних ризиків, у вигляді:

$$J = \int_0^T [x_3(t) - i \times x_0(t) - x_2(t) \times (1 - RR)] \times dt \rightarrow \max, \quad (11)$$

де i — ставка фінансування кредитів;

RR — рівень відновлення втрат, наприклад, шляхом продажу заставленого майна;

T — період управління.

Припустимо, що під час управління ставка фінансування кредитів i не змінюється.

Зауважимо, що перший член у правій частині рівняння (11) є швидкістю нарахування відсотків за позичками, другий — відсотковими втратами на фінансування всього кредитного портфеля, а третій член описує появу збитків від дефолтів.

Очевидно, що відсоткова ставка за кредитами повинна бути більшою за ставку фінансування, але меншою за найбільшу прийнятну для потенційних позичальників відсоткову ставку, яка існує на ринку. Тому запровадимо такі обмеження на управління:

$$i \leq u(t) \leq u_0.$$

Для забезпечення безперервності кредитування рівень ухвалення рішень про надання кредитів повинен бути обмеженим:

$$AR_{min} \leq AR(s) \leq AR_{max} \quad (12)$$

Остання нерівність (12) фактично накладає обмеження на другу керуючу змінну — скоринговий бал відсікання s .

Крім того, запровадимо обмеження на якість нових кредитів:

$$ER(t) \leq ER_{max},$$

де ER_{max} — максимальний допустимий рівень виходу на дефолт.

ПРИКЛАД

Наведемо конкретні розрахунки. Зауважимо, що для описаної вище простої моделі вистачає потужностей MS Excel. Тому цю оптимізаційну задачу розв'язано за допомогою SOLVER (пошук рішення), який вбудовано в MS Excel.

Зауважимо, що для розв'язання поставленої задачі похідні за часом у рівняннях (3, 5, 6, 10) замінювалися закінченими різницями:

$$x'(t) = x(t) - x(t-1),$$

а у цільовій функції (11) інтеграл замінено сумою.

Нехай період управління кредитуванням сягає $T = 6$ міс., $\theta = 36\,000$ млн. грн.; максимальна прийнятна ринкова ставка за кредитами u_0 дорівнює 25% річних, а ставка фінансування $i = 18\%$ річних.

Припустимо, що обсяги кредитного портфеля на початок та кінець періоду управління дорівнюють відповідно $x_0(0) = 51$ млн. грн. та $x_0(T) = 150$ млн. грн.; залишки робочих кредитів на початок періоду управління — $x_1(0) = 50$ млн. грн., а швидкість нарахування відсотків за вкладами на початок періоду управління $x_2(0) = 11$ млн. грн. за рік. Нехай рівень відновлення втрат RR дорівнює 85%.

Параметри залежності рівнів ухвалення рішень та виходу на дефолт наведено у таблиці 1.

Обмеження на рівні ухвалення рішень $AR(s)$ та на якість нових кредитів $ER(s)$ наведено у таблиці 2. Ре-

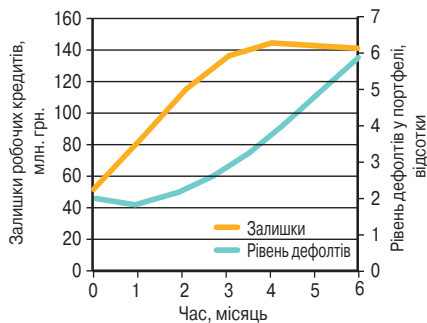
Таблиця 1. Параметри залежності рівнів ухвалення рішень про надання кредитів та виходу на дефолт

№ з/п	Показник	Значення
I. Параметри рівняння (2) для рівня ухвалення рішень		
1	μ_1 — середнє значення скорингового бала	160
2	σ_1 — стандартне відхилення скорингового бала	50
II. Параметри рівняння (7) для рівня виходу на дефолт		
1	ER_{min} — найменше значення рівня виходу на дефолт	1.0% за рік
2	ER_{max} — найбільше значення рівня виходу на дефолт	1.5% за рік
3	μ_2 — середнє значення скорингового бала	160
4	σ_2 — стандартне відхилення скорингового бала	40

Таблиця 2. Обмеження на рівні ухвалення рішень про надання кредитів $AR(s)$ та на якість нових кредитів $ER(s)$

№ з/п	Показник	Значення
1	AR_{min} — найнижчий рівень ухвалення рішень	30%
2	AR_{max} — найвищий рівень ухвалення рішень	70%
3	ER_{max} — якість нових кредитів	1.5%

Графік 1. Динаміка залишків робочих кредитів $x_1(t)$ та рівня дефолтів у портфелі банку $DR(t)$

Джерело: розроблено автором.

зультати розрахунків наведено на графіках 1, 2 та 3.

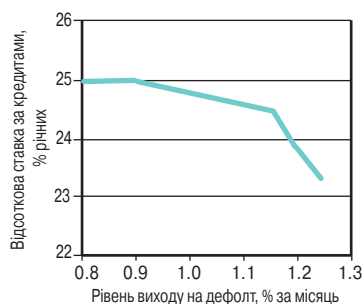
Як видно на графіку 1, за шість місяців управління банк виходить практично на стабільний рівень залишків робочих кредитів. Це означає, що потік нових позичок зрівнявся з потоком кредитів, щодо яких настає дефолт. При цьому рівень дефолтів у портфелі банку постійно зростає, що пов'язано з природним накопиченням проблемних кредитів на баланс банку. Зауважимо, що ця частка регулюється шляхом списання або продажу проблемних позичок.

Як свідчать розрахунки, за весь час управління якість нових кредитів залишається високою, рівень виходу на дефолт не перевищує $ER_{max} = 1.3\%$. Діяльність банку є дохідною. Так, за шість місяців він отримує дохід обсягом 2.6 млн. грн.

Графік 2 відображає оптимальну стратегію зміни скорингового бала відсікання та відсоткових ставок, яка відповідає поставленій цілі (11). Як видно на цьому графіку, відповідно до того, як банк досягає запланованих обсягів кредитного портфеля, він знижує попит на позички шляхом підвищення ставок та скорингового бала відсікання.

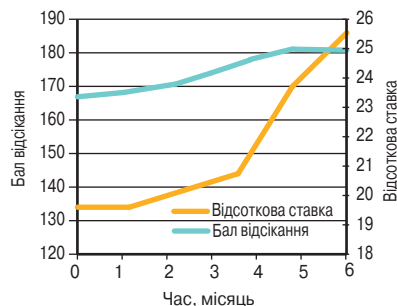
Із графіка 3 випливає, що за наве-

Графік 3. Залежність відсоткової ставки $u(t)$ від рівня виходу на дефолт нових кредитів $ER(t)$

Джерело: розроблено автором.

Графік 2. Динаміка скорингового бала відсікання $s(t)$ та відсоткових ставок $u(t)$

Джерело: розроблено автором.

дених умов відсоткова ставка знижується зі збільшенням рівня виходу на дефолт нових кредитів $ER(t)$. Це є наслідком суперечності між цілями досягнення запланованих обсягів та обмеження збитків від кредитних ризиків. Таким чином, завоювання частки ринку (збільшення обсягу кредитного портфеля) спричиняється до збільшення кредитних втрат – рівень дефолтів у кредитному портфелі $DR(t)$ весь час зростає (графік 1). Зауважимо, що у класичному підході, який не враховує залежності попиту на кредити від ставки, відсоткова ставка повинна підвищуватися зі збільшенням імовірності дефолту (див. формулу Фленнери [9, с. 565]).

ВИСНОВКИ

Отже, запропоновано підхід для визначення оптимальних скорингового бала відсікання та відсоткової ставки за роздрібними кредитами, що базується на чисельному рішенні задачі синтезу оптимального детермінованого управління. Зазначений підхід забезпечує максимальний чистий відсотковий дохід, досягнення банком рівня залишків на кредитних рахунках, визначених планом, та обмежує кредитні ризики. Його застосування дає змогу узгоджувати кредитні ризики, бюджет балансу та бюджет доходів і витрат.

Для використання запропонованої моделі на практиці потрібно додатково враховувати:

- 1) потоки часткового та повного погашення кредитів, тобто амортизацію позичок;
- 2) ефекти часткового та повного дострокового погашення кредитів;
- 3) поведінку ринкових ставок;
- 4) невизначеність ринкових ставок та попиту на кредити;
- 5) залежність рівня виходу на де-

фолт від часу дії кредитних угод.

Зауважимо, що наведена вище повна постановка задачі потребує потужніших програмних засобів, ніж MS Excel. Для цих цілей доцільно використовувати бізнес-інтелігенс-системи.

На нашу думку, застосування запропонованого підходу на практиці дасть змогу кількісно обґрунтовувати рішення щодо роздрібного кредитування та досягти завдяки цьому конкурентних переваг.

Подальші дослідження передусім доцільно спрямувати на врахування потоків погашення позичок та невизначеності ринкових ставок і попиту на кредити.

Література

1. Дані фінансової звітності банків України // Інтернет-джерело: http://www.bank.gov.ua/Bank_supervision/index.htm.
2. Википедія. Свободная энциклопедия. Business Intelligence // Інтернет-джерело: http://ru.wikipedia.org/wiki/Business_Intelligence.
3. Открытые системы. Что такое Business Intelligence? // Інтернет-джерело: <http://www.osp.ru/os/2003/04/182900>.
4. Кокинз Г. Управление результативностью: Как преодолеть разрыв между объявленной стратегией и реальными процессами. — М.: Альпина Бизнес Букс, 2008. — 318 с.
5. Credit Scoring and Its Applications / Lyn C. Thomas, David D. Edelman, Jonathan N. Crook. p. cm. — Philadelphia: SIAM, 2002. — 250 p.
6. Осіпенко Д. В. Розв'язок задачі динамічної оптимізації прибутковості комерційного банку із застосуванням системи кредитного скорингу // Науково-технічний розвиток: економіка, технології, управління: Матеріали VII Міжнародної науково-практичної конференції студентів, аспірантів і молодих учених 26–29 березня 2008 року. — К.: НТУУ «КПІ», 2008. — С. 260–261.
7. Tsirlin A. M., Kazakov V. Irreversibility factor and limiting performance of financial systems (thermodynamic approach). — May 1, 2003 // Інтернет-джерело: http://www.qfrc.uts.edu.au/research/research_papers/rp99.pdf.
8. Волошин И. В. Динамическая модель денежных потоков идеального процентного банка // Управление риском. — 2007. — № 4(44). — С. 46–50.
9. Синкли Дж., мл. Управление финансами в коммерческих банках. — М.: Catallaxy, 1994. — 820 с.

Дослідження/

Ганна Панасенко

Кандидат економічних наук,
доцент кафедри "Фінанси"
Макіївського економіко-гуманітарного
інституту, завідувача відділенням ПАТ
"Промінвестбанк" у м. Макіївка

Особливості взаємодії фінансових посередників на шляху поліпшення інвестиційних процесів в Україні та ключові фактори їх успіху

У 90-і роки минулого століття страхові компанії Європи, Японії та Сполучених Штатів Америки спрямували в економіку більш як 4 трлн. доларів США. Нині фінансові ресурси економіки США майже на третину складаються із внесків зі страхування життя, а у Швейцарії цей показник сягнув 70 відсотків. Автор статті досліджує особливості взаємодії фінансових посередників в Україні, їх участь в інвестиційних процесах, проблеми та визначальні фактори успіху інституційних структур фінансового ринку України.

МОДИФІКАЦІЯ ФОРМ ФІНАНСОВОГО ПОСЕРЕДНИЦТВА В УКРАЇНІ

Економічна трансформація, зумовлюючи потребу в масштабних інвестиціях, вимагає здійснення адекватних і ефективних заходів щодо вдосконалення й розбудови інституційної структури фінансового ринку. Це дає змогу акумулювати заощадження економічних суб'єктів з їх наступним перетворенням на інвестиції у реальний сектор економіки. При цьому підвищення ефективності функціонування системи фінансових інститутів полягає не лише в удосконаленні банківської системи, а й у формуванні та розбудові інших інститутів фінансового посередництва.

Особливості розвитку фінансового посередництва в Україні зумовлені внутрішньою перебудовою самої економіки, в результаті чого сформу-

валася специфічна система, для якої характерна полярність між банками та небанківськими фінансовими інститутами. Значні переваги з усіх напрямів фінансових послуг мають банківські установи.

Нині перелік послуг, які надають банківські інститути, став настільки широким і різноманітним, що зрештою неможливо до кінця визначити сутність категорії "банк" [1]. Тому для більшості банки стали просто фінансовими посередниками, а зарубіжні дослідники визначають їх як "канал, який забезпечує рух фінансових ресурсів від їх власників до споживачів без будь-яких подальших виправдань і додаткових обґрунтувань" ¹ [2]. Щодо небанківських фінансових установ, то в нашій країні їх конкурентний рівень порівняно з банками досить низький. А проте цілком реальною є перспектива створення в майбутньо-

му потужного небанківського сектору, і важливу роль у цьому процесі повинні відіграти саме банки.

На відміну від України, в країнах із розвинутою ринковою економікою сформувалися й ефективно функціонують інституційні структури фінансового ринку, які характеризуються значним розмаїттям установ, що утворюють їх ядро. З огляду на це багато вчених стверджує, що межі між банківськими і парабанківськими установами вже не існує. Об'єкт, який узагальнює у функціональному плані зазначені інститути, в науковій літературі одержав назву фінансової фірми. Д.Хенок доволі широко тлумачить дане поняття. Фінансова фірма — це об'єкт, що має за мету максимізацію прибутку в процесі надання посередницьких послуг позичальникам і позикодавцям [3]. Крім того, фінансовій фірмі вдалося подолати таке негативне явище, як фінансова крихкість. Фінансове по-

¹ "A conduit for moving resources from savers to borrowers without any further justification".

середництво (ФП) — це відповідь на неспроможність ринкових механізмів ефективно вирішувати інформаційні проблеми та питання. Розглянуті моделі виділяють різні види інформаційних суперечностей і раціоналізують типологію фінансового посередництва. Виходячи з цього, передбачається, що вигода від проведення трансакції збільшується, коли в схемі задіяні банківські установи. Джеймс експериментально тестує цю гіпотезу і приходиться до висновку, що при здійсненні банківського кредитування, яке характеризується інформаційною наповненістю, позичальники менше схильні до неповернення кредитів і затримки платежів, ніж при оформленні неофіційних позик [4].

Отже, процес ринкової трансформації, зумовлюючи потребу в масштабних інвестиціях, потребує реалізації комплексу адекватних і ефективних заходів, спрямованих на вдосконалення інституційної структури фінансового ринку України та визначення ключових факторів успіху взаємодії фінансових посередників, які дозволяють суб'єктам фінансового сектору досягти лідируючих позицій на інвестиційному ринку і нададуть їм конкурентних переваг. Водночас удосконалення системи фінансового посередництва має полягати не тільки в поліпшенні банківської системи, а й в обов'язковому формуванні та перебудові інших альтернативних фінансових установ.

Проблеми ефективного використання та інвестування фінансових ресурсів банків і небанківських інститутів, а також ключові фактори їх успіху є об'єктами дослідження багатьох науковців. Серед авторів, котрі висвітлювали ці питання, — В.Т.Александров, В.Д.Базилевич, О.А.Білоус, О.Д.Вовчак, О.І.Ворона, А.С.Гальчинський, Дж.Доллан, С.П.Зубик, М.Лівінгстон, І.О.Мітюков, Я.М.Міркін, О.Л.Смірнова, М.І.Савлук, В.М.Шелудько, З.С.Шершньова та інші. Разом із тим поза увагою науковців та практиків залишаються ще багато проблем, таких, зокрема, як визначення наслідків конкуренції та співробітництва різних вітчизняних фінансових установ, розробка пропозицій щодо розширення послуг фінансового посередництва для організованого залучення й розміщення інвестиційних ресурсів, класифікація та характеристика ролі факторів успіху в процесі досягнення цілей інвестиційної діяль-

ності фінансових посередників тощо.

У зв'язку з цим актуалізується потреба в дослідженні інвестиційного напрямку взаємодії між банками та небанківськими фінансовими інститутами, виявленні та структуруванні за місцем виникнення ключових факторів успіху діяльності фінансових посередників, пошуку шляхів поліпшення інвестиційних процесів у фінансовій сфері. Цим і визначається мета й композиційна платформа даної статті.

ТИПОЛОГІЗАЦІЯ ІНСТИТУЦІЙНОЇ СТРУКТУРИ ФІНАНСОВОГО РИНКУ ТА КЛАСИФІКАЦІЯ ЕЛЕМЕНТІВ, ЩО ЇЇ УТВОРЮЮТЬ

Передусім необхідно уточнити сутність терміна “фінансове посередництво” та провести класифікацію і типологізацію інституційної структури фінансового ринку України. Узагальнення точок зору багатьох дослідників [5, 6] щодо сутності та значення фінансового посередництва дає змогу скласти його змістову характеристику.

Фінансове посередництво припускає функціонування як банків, так і небанківських установ з метою задоволення економічних потреб суб'єктів фінансового ринку шляхом надання їм відповідних послуг. Сукупність банківських і небанківських установ як економічних одиниць фінансового сектору, що забезпечують рух кредитних ресурсів від позикодавців до позичальників, прийнято називати *фінансовими посередниками*. Класифікація фінансових інститутів заслуговує на особливу увагу, оскільки щодо цього питання не існує єдиного погляду ні у вітчизняній, ні в зарубіжній економічній літературі. У вітчизняних працях, присвячених дослідженню фінансового ринку, найпоширенішою є класифікація фінансових інститутів за критерієм участі у формуванні пропозиції грошей:

1. Банківські інститути, котрі через депозитний і грошово-кредитний мультиплікатор здатні впливати на пропозицію грошей у країні. До них відносять центральний банк, універсальні комерційні, іпотечні та ощадні банки.

2. Спеціалізовані небанківські фінансові інститути, або парабанки, не спроможні впливати на пропозицію грошей у країні. До них відносять страхові та інвестиційні компанії, пенсійні фонди, кредитні спілки,

ощадно-кредитні асоціації, банківські фірми, лізингові компанії, довірчі товариства [7].

У західній літературі останнім часом набула розвитку і популярності нова система класифікації, яка використовує кілька критеріїв і згідно з якою фінансові інститути поділяються на три основні групи: депозитні, договірні фінансові інститути й інвестиційні посередники [8]. На противагу західній мультикритеріальній класифікації європейська класифікація фінансових інститутів ґрунтується на двох критеріях. На базі критерію джерел формування фінансових ресурсів виділяють групу депозитних інститутів, а на основі критерію механізму залучення грошових коштів фінансові інститути поділяють на договірні фінансові інститути й інвестиційні посередники.

Вимогам нашого дослідження відповідає класифікація за критерієм джерел формування фінансових ресурсів, що дає змогу повністю розкрити сутність інститутів фінансового посередництва, а також визначити економічну природу їх взаємодій і основні макроекономічні характеристики [9]. За цією ознакою в рамках інституційної структури фінансового ринку можна виділити дві групи — депозитні та недепозитні фінансові інститути. До депозитних належать універсальні банки, спеціалізовані ощадні, іпотечні й інвестиційні банки, кредитні спілки та ощадно-кредитні асоціації. До недепозитних фінансових інститутів слід віднести страхові й інвестиційні компанії, пенсійні фонди, лізингові компанії та довірчі товариства.

Згідно з існуючою типологізацією інституційна структура українського фінансового ринку належить до транзитивного типу, який отримав розвиток у постсоціалістичних країнах. У рамках цієї структури загальна ефективність фінансових посередників у сфері трансформації капіталу суттєво знижується, оскільки їй притаманний інверсійний характер і значна кількість взаємопов'язаних факторів, що стримують розвиток фінансових інститутів і негативно впливають на становлення ринкового механізму перерозподілу ресурсів. Виходячи з інституційної ролі фінансових посередників як продуцентів фінансових послуг і дистриб'юторів фінансових активів, можна визначити перелік виконуваних ними функцій:

1. Забезпечення рівноваги на ринку капіталів;
2. Акумуляція заощаджень індивідуальних інвесторів і подальше диверсифіковане вкладення накопиченого капіталу;
3. Специфікація прав власності клієнтів-довірителів;
4. Перерозподіл і зниження фінансових ризиків;
5. Підвищення ліквідності фінансових вкладень шляхом професійного портфельного управління довіреними й набутими активами.

Отже, на етапі зведення теоретичних міркувань доходимо висновку, що звернення клієнтів до фінансових установ означає делегування їм інвестиційних рішень. А це, в свою чергу, зумовлює інтеграцію інституційних посередників і дає змогу розв'язувати як загальні макроекономічні проблеми, так і власні комерційні питання.

ЕКОНОМІЧНА ПРИРОДА ІНТЕГРАЦІЇ БАНКІВСЬКИХ І НЕБАНКІВСЬКИХ ФІНАНСОВИХ ІНСТИТУТІВ, КЛЮЧОВІ ФАКТОРИ УСПІХУ ФІНАНСОВИХ ПОСЕРЕДНИКІВ

Оскільки всі перелічені вище установи є інституційною складовою фінансового ринку, для проведення розгорнутого аналізу економічної природи їх інтеграції визначимо чинники, зумовлені кон'юнктурою саме цього ринку, які лягли в основу їх співпраці [10]:

- висока концентрація капіталу в банківському та небанківському секторах;
- старіння нації як фактор зростання інтересу населення до недержавних пенсійних фондів, страхування життя і довгострокових інвестицій;
- нагальна потреба банків та інших фінансових установ у підвищенні ефективності каналів продажу своїх продуктів;
- відкриття й освоєння нових джерел фінансових надходжень і використання їх в інвестиційній сфері;
- тенденція до активізації діяльності учасників банківського та небанківського сегментів фінансового ринку на ринку цінних паперів;
- розвинутість інституційної та інформаційної інфраструктури фінансового ринку.

Зважаючи на це, доцільно виявляти ключові чинники успіху вітчизняних фінансових посередників на базі

важливих для всіх галузевих організацій факторів. До них слід віднести: технологію, організацію виробництва, реалізацію продукції, маркетинг, професійні навички та організаційні здібності персоналу. Отже, встановлено загальні детермінанти, характерні для всіх підприємницьких структур. Керуючись ними, визначимо основні параметри, властиві фінансовим посередникам. Саме такий підхід дає змогу обґрунтувати ключові фактори успіху, характерні для банківських і небанківських установ, та структурувати їх за місцем виникнення.

Інтеграцію банків і небанківських установ можна визначити як стан або процес поєднання їх діяльності на основі характерних функцій. Він проявляється у поглибленні взаємодії, що породжує причинну зумовленість та узгодженість дій, з метою досягнення економічних цілей у рамках обмежень зовнішнього середовища. Підтвердженням цього є практика функціонування інвестиційного ринку України, яка засвідчує, що поряд з інвестиційною діяльністю банків формується і вже активно працює небанківський сектор інвестицій. Із 2007 року він почав наполегливу боротьбу за фінансові ресурси населення. І все ж, за деякими оцінками, обсяги операцій небанківських фінансових інститутів нині становлять незначну частку у ВВП держави. Тому їхню діяльність у цьому напрямі можна класифікувати поки що лише як перерозподіл, а не ефективне використання і залучення фінансових ресурсів внутрішнього ринку. З одного боку, це пояснюється тим, що в економічній системі України сповна справджуються основні постулати концепції випереджаючого зростання фінансового сектору порівняно з реальним. З другого, — причиною є нерівномірний кількісний і якісний розвиток певних сегментів фінансового сектору, до того ж обтяжений встановленими обмеженнями на здійснення окремих видів діяльності, пов'язаних з інвестуванням.

Так, окрім Закону України “Про банки і банківську діяльність”, встановлено ряд вимог щодо регулювання банківської діяльності також Постановою Правління НБУ “Про затвердження Інструкції про порядок регулювання діяльності банків в Україні” № 368, в якій регламентовано порядок розрахунку нормативів їх діяльності. Вимоги стосовно небанківських фінансових інститутів менш

жорсткі. Зокрема, Законом України “Про недержавне пенсійне забезпечення” порушено питання про роль страхових компаній у системі недержавного пенсійного забезпечення та регламентовано численні норми щодо адміністративного та фінансового управління активами цих установ (див. таблицю 1).

Проте, попри певні недоліки законодавства, можемо говорити про значне вдосконалення загальних вимог щодо диверсифікації активів. Діяльність банків та банківське посередництво відповідно до законодавчо наданих повноважень здебільшого одноосібно регулює Національний банк України (нагляд за операціями банків на фондовому ринку здійснюється разом із Державною комісією з цінних паперів і фондового ринку — ДКЦПФР). Натомість державне регулювання небанківського посередництва більш диференційоване. Діяльність інститутів спільного інвестування регулюється ДКЦПФР, а решти посередників — Державною комісією з регулювання ринків фінансових послуг (ДКРРФП). Тобто маємо розрізнене відомче регулювання та нагляд за фінансовими посередниками, внаслідок чого їм доводиться функціонувати в умовах недоопрацьованих правил гри.

Зі зростанням вартості активів і капіталу в 2005–2007 рр. збільшувалася й кількість установ усіх сегментів фінансового сектору. Але нерівномірно. Так, кількість фінансових компаній і недержавних пенсійних фондів зростала майже вдвічі, тоді як кількість банків, кредитних спілок і страхових компаній, які почали створюватися практично з часів проголошення незалежності, збільшилася неістотно. В 2007 році налічувалося 125 фінансових компаній із загальним розміром активів 435.9 млн. грн.; інвестиційних фондів було 519; небанківських кредитних установ — 790; в системі недержавних пенсійних фондів (НПФ) налічувалося понад 80 структур; страхових компаній зареєстровано 461.

Наведені вище дані та порівняння привабливості користування послугами банківських і небанківських посередників дають підставу для висновку про наявність у клієнтів ситуативного вибору. Інколи клієнти звертаються до кількох посередників одночасно. Як правило, це відбувається на нових, невипробуваних ринках. Звісно, при цьому збільшуються витрати на оплату розгалужених послуг і

ускладнюється подальший оперативний моніторинг з боку замовників.

Як уже мовилося вище, число фінансових компаній, НПФ, що з'явилися на ринку лише чотири — п'ять років тому, майже подвоїлося. Водночас орієнтація на подальшу диверсифікацію спектра фінансових послуг не знайшла відповідного практичного втілення у діяльності фінансових установ певного спрямування, які мають право надавати, але не надають окремі види фінансових послуг.

Українські банки тяжіють до універсального, європейського типу діяльності, у багатьох випадках експансійно пропонуючи широкий диверсифікований набір послуг. Унаслідок інституційно обмежується конкурентоспроможність небанківських структур, які розвиваються у фарватері й водночас споріднено з банками.

ПЕРЕШКОДИ НА ШЛЯХУ СТВОРЕННЯ ЕФЕКТИВНОГО ІНВЕСТИЦІЙНОГО СЕРЕДОВИЩА ТА МЕХАНІЗМУ ПЕРЕРОЗПОДІЛУ ФІНАНСОВИХ РЕСУРСІВ В УКРАЇНІ

Зважаючи на відмінності в умовах функціонування банківських і небанківських установ, нерівномірний розвиток певних сегментів фінансового сектору, недосконале законодавче регулювання інституційного посередництва, слід зазначити таке: діяльність цієї сервісної ланки, націленої на забезпечення руху фінансових ресурсів і їх трансформацію, обмежується взаємозв'язаною групою чинників, що стримує розвиток будь-якого фінансового інституту і негативно впливає на становлення ринкового механізму перерозподілу ресурсів у рамках економічної системи. Розглянемо детальніше ці перешкоди.

Насамперед до гальмівних факторів слід віднести недостатній обсяг заощаджень економічних суб'єктів [8]. Недостатній обсяг заощаджень зменшує можливість інституційної структури фінансового ринку і знижує внутрішній інвестиційний потенціал економіки. За таких умов фінансові установи обслуговують грошові потоки в економіці з максимальними затратами. Виходячи з цього, абсолютно обґрунтованим є твердження, що найпершим фактором успіху інституційних посередників слід вва-

Таблиця 1. Напрями інвестування та обмеження за ними стосовно недержавних пенсійних фондів і страхових компаній (компаній зі страхування життя)

Напрями інвестування	Відсотки	
	Недержавні пенсійні фонди	Страхові компанії
Не більше зазначених відсотків від загальної вартості активів		
Банківські вклади	40	50
в зобов'язаннях одного банку	10	20
Нерухомість	10	20
Банківські метали	10	10
Цінні папери	50	50
на одного емітента	5	5
державні цінні папери	50	50
облігації місцевих позик	20	10
акції українських підприємств	40	30
облігації українських підприємств	40	40
цінні папери іноземних емітентів	20	20
іпотечні цінні папери	40	10
Інвестиції в економіку	-	20

Джерела: [11, 12].

жати швидкий доступ до дешевих фінансових ресурсів. Чим повніше фінансовий дистриб'ютор зможе задовольнити потреби в ресурсах, тим вище його оцінить споживач послуг і тим кращі результати він зможе отримати від обслуговування клієнтів.

Поряд із недостатнім обсягом заощаджень негативний вплив на функціонування системи фінансових інститутів та її інвестиційну складову справляють повільний розвиток суспільного виробництва та зростання масштабів тіньової економіки. Якщо зниження рівня заощаджень негативно впливає на пропозицію фінансових ресурсів, то повільний розвиток підприємств та їх незадовільний фінансово-господарський стан зумовлює різке падіння попиту на позичковий капітал інвестиційного призначення [14].

Висока норма нагромадження в тіньовому секторі, зумовлена ухиленням від оподаткування, а також нелегальний характер заощаджених внаслідок доходів від тіньової економічної діяльності коштів, призводять до того, що власники капіталу тіньового походження починають утримувати від вкладення коштів у фінансові активи, які емітуються у рамках системи фінансових інститутів, оскільки фінансові операції контролюються державою. Водночас брак можливості інвестувати кошти в національну економіку спричиняється до нелегального вивезення тіньового капіталу за кордон та подальшої його легалізації. Всі ці негативні явища, крім

усього іншого, створюють перешкоди на шляху реалізації другого важливого чинника успіху фінансових посередників, а саме: розвитку мережі надання послуг.

Побудова раціональної мережі просування послуг дає змогу фінансовому посереднику оптимізувати свої витрати. В цьому разі діє ефект масштабу: з поширенням охопленням потенційних споживачів послуг зменшується частка постійних витрат у структурі загальних витрат і збільшується віддача від них. Аналогічно впливає ефективне інформаційне поле, яке збільшує кількість потенційних споживачів послуг.

Нейтралізувати вплив перелічених вище перешкод може лише державна політика, спрямована на ліквідацію та реорганізацію нерентабельних підприємств; запровадження пільгового оподаткування прибутку, отриманого фінансовими інститутами, від інвестиційного, а також лізингового кредитування; тимчасове зниження оподаткування доходів від корпоративних облігацій, ощадних та інвестиційних сертифікатів.

Не сприяє розвитку інвестиційного середовища в країні також низький рівень захисту прав власників фінансових активів. Як свідчить світовий досвід, у процесі ринкової трансформації виникає суперечність між формально закріпленими правами власників фінансових активів і реальними обмеженнями у сфері їх реалізації. Зважаючи на збільшення ризику, пов'язаного із втратою інвес-

тованих у фінансові інструменти коштів, власники капіталу перестають вкладати кошти у фінансові активи, і прагнуть зберігати заощадження у валюті чи матеріальних цінностях. В результаті лише незначна кількість суб'єктів, які володіють неформальними важелями впливу на емітентів фінансових активів або мають у розпорядженні інформацію про їх платоспроможність, отримують можливість інвестувати кошти у фінансові інструменти з низькими транзакційними витратами. Отже, в процесі ринкової трансформації, за умов відсутності захисту прав власників фінансових активів, виникає реальна загроза перетворення інституційної структури фінансового ринку з важливого механізму фінансування розширеного відтворення суб'єктів господарювання і прискорення економічного зростання на інструмент несправедливого розподілу доходів у суспільстві та посилення майнового розшарування населення [15].

Знижує інвестиційну привабливість фінансових посередників та негативно позначається на іміджі фінансової системи відсутність висококваліфікованих управлінців вищої та середньої ланок. Цей недолік унеможливує повноцінне використання такого важливого чинника успіху, як професійні навички персоналу та його організаційні здібності, що безпосередньо впливає на результати діяльності всіх інституційних одиниць фінансового сектору. Ефективне збалансування працевіддачі співробітників з мотивацією останніх до роботи підвищує результативність діяльності персоналу.

Досліджені фактори негативного впливу на становлення ринкового механізму перерозподілу фінансових ресурсів є міцно взаємопов'язаними. Лише системний підхід як на державному рівні, так і на рівні самоорганізації дасть змогу прискорити формування повноцінного, розвинутого та ефективного інвестиційного середовища.

Як уже зазначалось, обов'язковою умовою стабільного і динамічного розвитку національної економіки та результативного ведення інвестиційного бізнесу є інтеграція основних системоутворюючих інституційних одиниць фінансового сектору, до яких належать банки, страхові компанії, недержавні пенсійні фонди, промислово-фінансові групи, інститути спільного інвестування. Розгля-

немо детальніше економічні відносини між цими суб'єктами, які виникають у зв'язку з акумуляцією та використанням грошових доходів і вільних фінансових ресурсів населення та підприємств.

ОСОБЛИВОСТІ ВЗАЄМОДІЇ БАНКІВ, СТРАХОВИХ КОМПАНІЙ, НЕДЕРЖАВНИХ ПЕНСІЙНИХ ФОНДІВ, ПРОМИСЛОВО-ФІНАНСОВИХ ГРУП ТА ІНСТИТУТІВ СПІЛЬНОГО ІНВЕСТУВАННЯ: ВІТЧИЗНЯНИЙ І ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД

Головною передумовою створення *промислово-фінансової групи (ПФГ)* є об'єднання юридичними особами своїх активів і наявність у її складі промислових підприємств та фінансових інститутів, а мета — поєднання або злиття банківського й виробничого капіталів. Принцип діяльності такої структури нагадує державний метод утворення та перерозподілу доходів. У рамках ПФГ економічні відносини є специфічними відносинами власності, обміну сировиною та продукцією, розподілу та перерозподілу отриманого спільними зусиллями прибутку. Сучасні промислово-фінансові групи прагнуть залучити до свого складу самостійні виробничі одиниці на умовах можливості коригування їхньої діяльності на всіх рівнях господарювання групи. Але при цьому в межах ПФГ існує твердо визначений напрям у розвитку, який істотно звужує повноваження окремих підрозділів щодо вибору стратегії функціонування групи. Незважаючи на те, що ПФГ є багатофункціональним інститутом та невід'ємною часткою економічної структури суспільства, здатною залучити необхідні ресурси, їй бракує інвестиційної привабливості на ринку внаслідок наявності певних негативних чинників, серед яких можна виділити такі:

- недосконалість нормативно-методичного та законодавчого забезпечення;
- політична й економічна нестабільність у країні;
- відсутність культури корпоративного управління, чітких процедур мотивації, планування, контролю за господарською діяльністю;
- брак ефективних методів достовірного аналізу доцільності об'єднання промислових підприємств і фінансових інститутів;
- відсутність інвестиційної спря-

мованості програм розвитку.

З огляду на дефіцит фінансових ресурсів і обережну політику банків щодо кредитування, промислово-фінансовим групам варто активніше використовувати внутрішні джерела самофінансування. Підбиваючи підсумок, зазначимо, що інтеграція фінансового і промислового капіталу — це складне і масштабне за організаційною будовою явище. Тому ПФГ є перспективною формою об'єднання сегментних видів професійної діяльності з оперування фінансовими активами для трансформації ресурсів зі стану потенційного їх використання у продуктивний організований обіг.

Інвестиційний напрям взаємодії банків, страхових компаній та недержавних пенсійних фондів пов'язаний з винятковими і поєднаними видами їх діяльності; функціями, які виконують ці фінансові установи та зумовлений загальною потребою в капіталізації вільних грошових коштів, заснованої на акумуляції та інвестуванні [16]. Страхові організації та НПФ можуть багатьма шляхами розмістити свої фінансові ресурси, однак одним з основних напрямів інвестування для більшості цих інститутів є банківські вклади.

Незважаючи на те, що в законах України “Про недержавне пенсійне забезпечення” та “Про страхування” напрямки вкладення активів НПФ і страховими компаніями здебільшого зорієнтовані на різні види цінних паперів, на практиці зазначені фінансові посередники мають істотну частку банківських депозитів у загальній структурі інвестиційного портфеля. Тому функція залучення грошових коштів банків і накопичувальна функція страховиків і фондів, по суті, є спільною функцією капіталізації.

Інвестиційна діяльність небанківських фінансових інститутів — необхідна умова ефективного розміщення сформованих резервів, що дає їм змогу підтримувати фінансову стійкість і конкурентоспроможність. Однак якщо перерозподіл тимчасово вільних коштів у банківській системі відбувається з метою отримання доходів (інвестиційна функція), то першопричиною страхової діяльності та діяльності НПФ є запобігання втрати прибутку або захист матеріальних і нематеріальних цінностей (ризикова функція). Аналізуючи середовище “банк — страхова компанія — недержавний пенсійний фонд”, можна говорити, що банківська діяльність є первинною, а ді-

яльність інших фінансових установ – вторинною, допоміжною або захисною, спрямованою на створення сприятливих умов для безперерйного процесу суспільного відтворення.

Починаючи з 2001 року, фінансова система України поповнилася новою складовою – *інститутом спільного інвестування (ІСІ)*, який є суб'єктом фондового ринку, що вимагає від нього специфічних властивостей, необхідних для функціонування на цьому сегменті. З огляду на вузьку спеціалізацію ІСІ, не потребує доказів той факт, що можливості індивідуального інвестування вужчі, ніж інституційного, тому перспективним напрямом функціонування ІСІ є взаємодія з банками. Участь банків у створенні інститутів спільного інвестування нового типу відкриває можливості для зниження вартості банківських ресурсів, перерозподілу та зменшення ризиків, активізації діяльності банківських установ на ринку цінних паперів, консолідації заощаджень індивідуальних інвесторів у єдиний пул з наступним диверсифікованим вкладенням у різні проекти з перспективною капіталізацією. Отже, взаємна співпраця ІСІ та банківських установ матиме позитивний вплив на економічні очікування інвесторів і відповідно на зростання обсягів інвестицій. Особливості інвестування у банки та ІСІ висвітлено в таблиці 2.

Слід зазначити, що співпраця між досліджуваними фінансовими посередниками спрямована не так на посилення конкуренції, як на розширення спектра послуг кожного із цих інститутів. Даний процес лише набуває розвитку. Але вже сьогодні є запорукою реалізації двох важливих чинників успіху інституційних одиниць фінансового сектору. Перший пов'язаний з маркетинговою складовою, а саме: із систематичним дослідженням ринку, виявленням змін у структурі та обсягах попиту споживачів, оцінкою слабких і сильних сторін діяльності посередника порівняно з його конкурентами. Другий – з підвищенням рівня матеріально-технічного забезпечення виробничого процесу та досконалішою організаційною структурою фінансового посередництва. Взаємодія банківського та небанківського секторів посилює дію ключових факторів успіху, а комплексна їх реалізація дає змогу досягти літерства у відповідному сегменті.

Підсумовуючи викладене вище,

зазначимо, що основною тенденцією співпраці інституційних учасників вітчизняного фінансового сектору є превалювання банківського сегмента. Проте в майбутньому ситуація може змінитися, і основним напрямом інвестування коштів будуть не депозити банків, а різні види цінних паперів.

З огляду на це, а також на необхідність залучення в економіку України у найближчі десять років значного капіталу (за розрахунками академіка В.Гейця, суми близько 450–500 млрд. грн.), звернемося до досвіду вже сформованого й ефективного інвестиційного банкінгу США [18]. Криза 2008 року суттєво не змінила його структуру, а лише вплинула на кількість і рейтинг основних гравців. Сьогодні існує думка, що розвинений фондовий ринок Сполучених Штатів отримав поштовх до динамічного розвитку насамперед завдяки закону Гласа – Стігала, прийнятому після економічної кризи 1930-х років. Згідно з цим законом американські банки були поділені на комерційні та інвестиційні, причому першим заборонялося займатися фондовими операціями.

У 2000 році набрав чинності закон Грема – Ліча – Блайлі, який уможливив злиття банківських холдингових компаній (БХК) із компаніями фінансового сектору. Особливої актуальності розвиток інвестиційного бізнесу за американською моделлю набув зі схваленням країнами ЄС угоди “Базель-II”. Вона прямо рекомендує ведення банківської діяльності тільки в рамках холдингу, сформованого з компаній фінансового сектору, та радить регулятивним органам при розрахунку нормативу власного капіталу банків коригувати його обсяг і суми вкладень в акції компаній нефінансо-

вого сектору. Суттєвим чинником формування БХК є інтенсифікація розвитку страхового бізнесу в економічно розвинутих країнах.

Наприкінці 90-х років минулого століття страховики Європи, Японії, США спрямували в економіку більш як 4 трлн. доларів США. 30 відсотків американської економіки становлять внески зі страхування життя; у Швейцарії цей показник сягає 70% [19]. Холдинг трансформує свою структуру з урахуванням вимог органів регулювання, схем податкового планування, потреб клієнтів. У підсумку всі його учасники об'єднуються під одним дахом власника бренду, який відповідає за роботу величезної інвестиційної машини, що налічує більш як два десятки компаній. У загальному вигляді систему надання інвестиційних послуг у зарубіжних банках відображено у таблиці 3.

ВИСНОВКИ

Підбиваючи підсумки, наголо-симо, що актуальність і гострота проблеми взаємодії фінансових посередників на шляху поліпшення інвестиційних процесів в Україні свідчить про об'єктивну необхідність подальшого теоретико-методологічного дослідження інституційної структури фінансового ринку та визначальних факторів успіху його складових. Теоретичні й емпіричні напрацювання вітчизняних дослідників свідчать, що перелік ключових чинників успіху стосовно того чи іншого сегмента фінансового ринку може змінюватися з розвитком загальної ситуації в ньому, тому важливим аналітичним завданням є визначення цих факторів з урахуванням наявних тенденцій і тих, що можна прогнозувати за умов розви-

Таблиця 2. Характеристика основних напрямів інвестування з позиції інвесторів

Показники	Банк	Самостійне інвестування	Інститут спільного інвестування		
			відкритий	інтервальний	закритий
Дохід	Мінімальний	Залежить від кваліфікації	Середній	Середній	Високий
Ризик	Мінімальний		Середній	Середній	Високий
Кваліфікація інвестора	Нульова	Висока	Мінімальна	Мінімальна	Мінімальна
Видатки	Мінімальні	Комісійні брокеру + плата за торговий термінал + інші витрати	Винагорода агентам; комісія реєстратора, аудитора; інші витрати, пов'язані з управлінням фондом, загальна сума яких не перевищує 10% від річної вартості чистих активів		
Ліквідність	Висока	Залежить від об'єктів і обсягів інвестування	Висока	Низька	Дуже низька

Джерело: [17].

тку сектору та внутрішньосистемної конкуренції.

Потребують поліпшення методи й механізми співпраці та впливу фінансового сектору на структуру і темпи розвитку економіки в цілому і реального її сектору зокрема. Актуальним завданням є комплексне дослідження основних напрямів удосконалення діяльності банківської системи, страхового ринку, пайових інвестиційних фондів та системи пенсійного забезпечення. Як зазначається в аналізі МВФ “Перспективи розвитку світової економіки”, “нещодавні події на фінансових ринках вказують на необхідність реформування фінансового сектору та поліпшення його інституційної структури” [20]. Інтенсифікація інвестиційних процесів в Україні потребує, з одного боку, концентрації ресурсів на капіталів, а з другого, — створення інфраструктури для багатоканального диверсифікованого ринку залучення коштів.

Передумовою розв’язання зазначених проблем або принаймні часткового послаблення їх гостроти є розробка стратегії розвитку системи фінансових посередників. Основними напрямками цієї стратегії повинні стати:

- пріоритетність розвитку вітчизняних фінансових інституцій завдяки стимулюванню цільової сегментації формування клієнтського попиту щодо управління довіреними коштами, а згодом і його задоволення шляхом індивідуального чи обмежено-групового обслуговування, а також завдяки створенню та забезпеченню надійного функціонування розгалуженої мережі банківських і небанківських установ, які б залучали ресурси на різні терміни та з різною ефективністю;

- посилення регулятивних вимог до нагляду за посередницькою діяльністю з боку держави й саморегулювальних організацій із метою захисту прав власності, уникнення фінансового шахрайства та запобігання побудови фінансових пірамід. Йдеться про заходи щодо приведення страхового законодавства у відповідність із вимогами ЄС або прийняття відповідних постанов, спрямованих на створення накопичувального ПФ, передбаченого пенсійною реформою. Як зазначають фахівці МВФ, “зростання рівня розвитку і ступеня складності фінансових операцій повинні супроводжуватися дією досконалих законодавчих норм для приватного та державного секторів” [21];

- концентрація фінансової інфра-

Таблиця 3. Характеристика інвестиційного процесу в економічно розвинутих країнах світу	
Вид послуг	Характеристика послуг
Інвестиційний банкінг	Андерайтинг для органів державної, місцевої влади, корпорацій, обслуговування угод злиття-поглинання, інвестиційний консалтинг
Брокерські послуги	Ринок акцій, ринок цінних паперів з фіксованим відсотком, іпотечний ринок і ринок нерухомості, товарний ринок
Інвестиційний менеджмент	Створення фондів різних типів та управління ними, довірче управління для населення, довірче управління для професійних інвесторів
Сервісні послуги	Кредитна підтримка інвесторів, емітентів, проведення валютних операцій, розрахунково-клірингове обслуговування, страхування

структури навколо банківської системи шляхом посилення інтеграції, лібералізації руху капіталу та розвитку фінансового сектору в напрямі європейської банкоорієнтованої моделі;

- проведення роз’яснювальної роботи з метою акцентування уваги на перевагах інституційної форми розміщення коштів завдяки впровадженню розгалуженої сукупності фінансових інструментів і послуг;
- проведення моніторингу ключових факторів успіху з огляду на постійні зміни в середовищі діяльності фінансових посередників.

Література

1. Дзюблюк О. Проблеми забезпечення ефективного функціонування банківської системи в перехідній економіці // Вісник Національного банку України. — 2005. — № 3. — С. 30–35.
2. Bhattacharya Sudipto, Thakor Anjan V. Contemporary Banking Theory // Journal of Financial Intermediation. — 1993. — № 3. — Р. 2–50.
3. Hancock Diana. A model of the financial firm with imperfect asset and deposit elasticities // Journal of Banking & Finance. — 1986. — № 3. — Р. 37–54.
4. The Service Company Model: A New Strategy for Commercial Banks in Microfinance // ACCION InSight. — 2003.
5. Mayers Stewart C., Rajan Raghuram G. The paradox of liquidity // Working paper, NBER. — Washington. — 1995. — 314 p.
6. Миллер Р.Л., Ван-Хауз Д.Д. Со-временные деньги и банковское дело. — М.: ИНФРА-М, 2000. — 856 с.
7. Levine R., Loayza N., Beck T. Financial Intermediation and Growth: Causality and Causes // Journal of Monetary Economics. — 2000. — №1.
8. Лагутін В.Д. Кредитування: теорія і практика: Навчальний посібник. — К.: Наука, 2000. — 413 с.
9. Колб Роберт В., Родригес Рикардо Дж. Финансовые институты и рынки: Учебник. — М.: Дело и Сервис, 2003. — 687 с.

10. Шелудько В.М. Фінансовий ринок: Навчальний посібник. — К.: Ліра, 2002. — 245 с.

11. Базилевич В. Сучасна парадигма страхування: суть та протиріччя // Вісник Київського національного університету ім. Т.Шевченка (Серія “Економіка”). — 2006. — № 81–82. — С. 7–9.

12. Закон України “Про недержавне пенсійне забезпечення” від 14.02.2003 р. // Відомості Верховної Ради України. — 2009. — № 38, ст. 535 (зі змін. та допов.).

13. Розпорядження Державної комісії з регулювання ринків фінансових послуг України від 26.08.2008 р. № 778. — <http://www.dfp.gov.ua>.

14. Кириченко О. Діяльність інвестиційних банків в Україні: проблеми та перспективи розвитку // Банківська справа. — 2008. — № 2. — С. 57–72.

15. Чухно А.А. Твори: У 3 т. — К.: Прецедент, 2006. — Т. 1. — 592 с.

16. Сігер Ч., Паттон Х. Загальний стан та передумови розвитку фінансового ринку в Україні. К.: Financial Markets International Inc. — 2000. — 191 с.

17. Кожевнікова И.Н. Взаимоотношения страховых организаций и банков. — М.: Анкил, 2005. — 112 с.

18. Закон України “Про інститути спільного інвестування (найові та корпоративні інвестиційні фонди) від 15.03.2001 р. // Відомості Верховної Ради України. — 2009. — № 16, ст. 218 (зі змін. та допов.).

19. Аржавітін С. Фінансово-кредитні методи державного регулювання економіки — К.: Інститут економіки НАНУ, 2003. — 245 с.

20. International Convergence of Capital Measurement and Capital Standards. A Revised Framework / Basel Committee on Banking Supervision. — Basel, 2005.

21. Перспективи розвитку мирової економіки: Європа / Международный валютный фонд. — Х.: Дело, 2007. — С. 24.

22. Decressin J., Faruqee H., Fonteyne W. Integrating Europe's Financial Markets. — Washington: IMF, 2007. — P. 32.

Дослідження/

Наталія Резнікова

Кандидат економічних наук, доцент,
науковий співробітник
Інституту міжнародних відносин
Київського національного університету
імені Тараса Шевченка

Марія Відякіна

Кандидат економічних наук, асистент
кафедри світового господарства
і міжнародних економічних відносин
Інституту міжнародних відносин
Київського національного університету
імені Тараса Шевченка

Сучасна світова фінансова криза в деструктивних вимірах інвестиційного прагматизму

Сучасна світова фінансова криза в науковому світі вважається чи не найбільшим потрясінням із часів економічної депресії 1930-х років. Велика кількість думок щодо причин розгортання кризи свідчить про неоднозначність нинішніх подій. Зростаюча нерівність у доходах, яка заохочувала домогосподарства брати в кредит і таким чином експлуатувала споживацькі настрої; невизначені механізми регулювання та контролю з боку фінансових інституцій; глобальний надлишок ліквідності як наслідок американської політики “легких грошей”; дефіцит платіжного балансу США; спекулятивна спрямованість незабезпеченої доларової маси; надмірні ризики – ось неповний перелік причин кризи сучасної глобалізованої ринкової економіки.

ФІНАНСОВА КРИЗА: КОНФЛІКТ ТЕОРІЇ І ПРАКТИКИ

Дослідження проблематики фінансових криз мало кілька етапів. Намагаючись пояснити природу виникнення фінансових потрясінь, якими особливо позначилися 1990-ті роки, вчені запропонували низку власних підходів до вивчення цього явища. Західні економісти Х.Мінські, Ч.Кіндлебергер, М.Фрідмен, А.Шварц, П.Кругман, М.Обстфельд, М.Бордо, Р.Дорнбуш, П.Дібвіг, Д.Даймонд, Р.Манделл, Ф.Мишкін, С.Фішер, Г.Камінські, К.Рейнхарт, А.Веласко, Р.Чанг, Г.Гортон, С.Едвардс, Р.Глік, Е.Роуз, Р.Рігон, Г.Кальво та інші тривалий

час досліджують природу фінансової нестабільності, тож сучасні вітчизняні розвідки у цій галузі економічної науки перегукуються із західними або їх інтерпретують. Проте зауважуємо брак чіткого розуміння того, що ж саме включає поняття фінансової кризи і що є первинним у її розгортанні.

Спробуємо методом ретроспективного аналізу теоретичних засад економічного розвитку та фактологічного матеріалу довести необхідність комплексного підходу до прогнозування циклічних зрушень у світовому господарстві, апелюючи не лише до концепцій системної чи перервної рівноваги, а й до очевидних проявів ірраціональності поведінкових фінансів зокрема (за визначен-

ням Анни Шварц) репрезентованих дією інвестиційних інституцій.

Згідно із сучасною теорією еволюції криза є невід’ємною, органічною складовою процесу розвитку економічної системи і становить перехід до нової фази певного циклу або нового циклу. Криз неможливо уникнути, адже ресурси й цілі кожної економічної системи обмежені й вичерпні, а в інформаційній економіці вони відрізняються від тих, що притаманні індустріальній.

Класична теорія базується на концепції *системної рівноваги*, згідно з якою випадкові зміни в ринковій економіці та її циклічні коливання не виходять за допустимі межі (асимптоти) завдяки автоматично діючим

наглядним механізмом ціноутворення і конкуренції. І.Пригожин, Е.Тофлер, Й.Шумпетер та інші зарубіжні економісти розробили нову концепцію *перервної рівноваги*, згідно з якою коливання й циклічність системи в міру вичерпності її ресурсів неминуче виходять за звичні, так звані нормальні межі в зони хаосу, де попередні стримуючі механізми вже не діють. Система не повертається до попередньої рівноваги — з хаосу виникає новий порядок, який може виявитися як гіршим, так і кращим від попереднього.

Вивчення фундаментальних причин виникнення фінансової кризи, її особливостей та складових у рамках історичного розвитку цього явища змушує вчених аналізувати наявний науковий доробок. Останнім часом вони все частіше посилаються на кейнсіанські теоретичні викладки, які виправдовують згорання витратних урядових програм з метою запобігання чи пом'якшення колапсу фінансової системи. А фазовий еволюційний підхід Х.Мінські щодо визначення руху майбутнього фінансової системи у бік вразливості й залежності від дії поведінкових фінансів, репрезентованих так званим капіталізмом управлінських грошей, викликав безпрецедентний інтерес актуальністю думок, дарма, що датовані вони 1996 роком.

Х.Мінські у своїй гіпотезі фінансової нестабільності зазначав, що завжди існує два так звані фінансові режими: сумісний зі стабільністю і другий, — що розглядає економіку в контексті потенційної нестабільності. Тобто будь-яка стабільність має дестабілізаційну природу, а її внутрішні процеси закладають підвалини до руху стабільної системи в напрямку вразливої нестабільності. Коментуючи події 1990-х років, Х.Мінські стверджував, що сучасна глобальна економіка стане заручницею необмеженого спекулятивного буму, природними наслідками якого будуть вибухові ціни на ринку нерухомості, зростання іпотечного боргу та стрімке зростання споживчих цін [4].

Наприкінці 2005 року Е.Ксі в доповіді “Світова економіка: бульбашки навколо нас” акцентував увагу на надзвичайному перегріві сучасної світової економіки з її необґрунтовано роздутими цінами на сировину, нерухомість, акції. Сукупний розмір “бульбашок” уже на той час, за підрахунками економіста, становив половину світового ВВП. Так, обсяг лише сек’юритизова-

ної заборгованості дорівнював близько 84,3 трлн. доларів США, тобто 138% від ВВП. Проте в умовах стрімкого зростання цін на енергоносії і сировину, помітної кредитної експансії та здешевлення долара інфляція у США була майже непомітною.

А.Грінспен однією з причин такої ситуації вважав глобалізацію, адже дешевий імпорт з Китаю, Туреччини та інших країн суттєво стримував зростання цін [1, с. 253]. При цьому істотне зростання фондового ринку в США і піднесення економіки сприяли тому, що, за висловом Ш.Коррігана, “все виробництво в світі налаштовувалося у розрахунок на англо-американських споживачів” [2, с. 30–31]. Іншою причиною низької інфляції було те, що на споживчому ринку, який, власне, і був джерелом даних для її розрахунку, зростання цін практично не спостерігалось.

Таким чином, у супереч економічній теорії ринки генерували невинуваті стимули до надлишкового ризику, заохочуючи менеджерів високими прибутками, внаслідок чого ті втрачали раціональну обережність. У зв’язку з цим варто згадати слова М.Фрідмана, який наголошував: питання реалістичності припущень інвесторів є недоречним, оскільки такою якістю вони ніколи не володіють; важливішою є якість апроксимації досліджуваного явища, якої ці припущення дають змогу досягнути.

Проте зловживання цим принципом у фінансовій теорії (переважно прихильниками класичних підходів, які виходять із припущення про раціоналістичність інвесторів) сприяє збільшенню невідповідності моделювання поведінки інвесторів, цін на активи та ринкових процесів, які відбуваються в реальному житті, ставлячи під сумнів корисність відповідних наукових напрацювань. У них пропонуються моделі прийняття інвестиційних рішень, які враховують найвагоміші, на думку їх авторів, фактори, ймовірність появи яких є найвищою. Водночас реальність така, що інвестиційний портфель, який протягом тривалого періоду свого існування приносив лише прибутки, може абсолютно непередбачено стати цілком збитковим. Причиною цього є те, що події, ймовірність появи яких у нормальному статистичному розподілі наближена до нуля, в реальному житті трапляються значно частіше. Р.Брунер і Ш.Кар дійшли такого висновку: фактори, що спричиняють появу дестабілізаційних тенден-

цій на фінансових ринках, постійно присутні в економіці. Проте лише тоді, коли вони вишиковуються у певній послідовності, за інших “сприятливих” обставин, вибухає справжня криза.

Таким чином, класичні підходи до аналізу інвестиційних рішень не можуть вчасно попередити інвестора про можливі ризики, бо причинами появи дестабілізаційних явищ виявляються, як правило, саме ті фактори, ймовірність появи яких ці теорії зводять до нуля припущенням про раціональність поведінки інвесторів та ефективність ринків.

НАДМІРНІ РИЗИКИ ЯК ПРОЯВ ІРРАЦІОНАЛЬНОСТІ ІНВЕСТИЦІЙНИХ ГРАВЦІВ

Російський дослідник В.Євстигнєєв стверджує, що сучасна криза не є кризою перевиробництва, кризою балансів або структурною кризою [3, с. 90]. Вона є виключно кризою довіри як наслідку надмірних ризиків, узятих на себе фінансовими системами більшості країн світу. Американський інвестиційний механізм, що базувався на перетворенні заощаджень у капіталовкладення, давав змогу американцям практично не заощаджувати, при цьому забезпечуючи стійке зростання індексу інвестиційної активності до 2008 року. Так, попри те, що норма заощаджень у Сполучених Штатах Америки вже з початку 2000 року була майже нульовою, саме на цю країну припадає 40% світового ринку цінних паперів.

Нерезиденти, як правило, скуповують американські облігації, залишаючи на борговому ринку понад 70% спрямованих у США коштів, і лише 30% резидентів країни надають перевагу інвестиціям у низькоризикові цінні папери за кордоном. У певному сенсі в США відбувається переробка капіталу, а місцеві інвестори беруть на себе додатковий ризик, виступаючи в ролі посередників. Дехто з учених розглядає облігації як специфічний експортний товар США. Розвиток нових або модернізованих фінансових ринків, пов’язаних з удосконаленнями фінансовими похідними інструментами, створював підґрунтя для руху капіталів.

Отже, постійно зростаючі масштаби спекулятивних капіталів разом із коливаннями валютних курсів визначали стан реальної економіки, а не навпаки.

Так, за оцінками МВФ, на початок ХХІ століття лише 5–6 найбільших

хедж-фондів могли мобілізувати на певний термін до 1 трлн. доларів США, ставлячи перед собою різні цілі, навіть такі, як атаки на ті чи інші національні валюти. Власні капітали таких фондів можуть бути незначними, але завдяки системі кредитування та новим фінансовим технологіям вони здатні акумулювати величезні суми грошей. Загальний обсяг індустрії хедж-фондів 2008 року оцінювався в 1.7 трлн. доларів США, і хоча порівняно з капіталом інших інституційних інвесторів економічно розвинутих країн на рівні 20 трлн. доларів США він не сприймається як велетенський, відчутні прибутки хедж-фондів та інших спекулятивних фінансових організацій стимулювали до проведення ризикованих операцій дедалі більше великих банків і страхових компаній.

Отже, з одного боку, маємо досить різноманітні інвестиційні й фінансові техніки хедж-фондів, а з другого — індивідуальних та інституційних інвесторів, задіяних у багатьох видах діяльності, що використовуються тими ж таки хедж-фондами. В результаті спекулятивні та надризикові фінансові операції охоплюють не окрему країну, а всю фінансову систему.

Показовими є обсяги ринку деривативів, які наприкінці 2007 року сягнули 60 трлн. доларів США, що свідчить про стрімке зростання похідних фінансових інструментів порівняно з обсягами реальних боргів і кредитів. Попри те, що їхня вартість, а також можливість отримання завдяки їм доходу безпосередньо залежать від руху цін на інші фінансові інструменти або товарні активи, такі деривативи, як ф'ючерси, опціони, свопи, варанти тощо стали суттєво пригнічувати ціноутворення на матеріальні ресурси в світі. Водночас коливання базових параметрів позначаються на вартості деривативних активів з великим резонансом [1, с. 283].

Навіть якщо абстрагуватися від проблеми залежності процесів ціноутворення на фінансові активи та сировинні ресурси від діяльності інвестиційних інститутів та хедж-фондів, незаперечно є констатація зменшення ролі банківського сектору у визначенні руху капітальних потоків.

В історичному аспекті розподіл операцій на інвестиційно-банківські та власне банківські й поява економічного терміна “інвестиційний банк” пов'язані зі структурними перетвореннями в період після Великої депресії, зокрема із запровадженням регуля-

тивних бар'єрів і обмежень на операції американських банків згідно із законом Гласа — Стігала. Цим законом банкам заборонялося мати афілійованість з будь-якими організаціями, пов'язаними з проведенням операцій у сфері первинного розміщення, продажу або розповсюдження акцій, облігацій, векселів чи інших цінних паперів. Зниження ризиків банківського сектору, на думку законодавців, виправдовувало жорсткість імплементованих обмежень.

Утім, об'єктивні реалії розвитку світового фінансового ринку та зростання конкуренції з боку європейських фінансових інститутів свідчили про необхідність поступового розмивання чітких розмежувань між інвестиційними та комерційними банками, і в 1999 році дію закону було припинено введенням нового — закону про модернізацію фінансових послуг. Зауважимо, якщо наприкінці 1950-х років банки контролювали понад 50% фінансових активів, то всередині 1990-х — менше ніж 25%. Такими були наслідки монетаристського експерименту стосовно зниження частки контрольованих банками операцій на користь так званих “нерегульованих” ринків, що врешті призвело до зростання конкуренції між двома фінансовими полюсами. Зокрема, на світовому ринку інвестиційно-банківських операцій у 2008 році спостерігався суттєвий спад. Так, обсяг операцій із розміщення цінних паперів на боргових ринках становив 4.2 трлн. доларів США (–37%), у сегменті пайового фінансування — 471 млрд. доларів США (–42%), у сегменті злиттів/поглинань — 2.9 трлн. доларів США (–30%) [11].

РОЛЬ РИНКОВИХ СПЕКУЛЯЦІЙ У РОЗГОРТАННІ СУЧАСНОЇ ФІНАНСОВОЇ КРИЗИ

Суперечливою на цьому фоні є тенденція формування цін на сировинних ринках, які визначаються вже не шляхом балансу попиту і пропозиції, а вартістю ф'ючерсів, кількість яких у багато разів перевищує відповідні ресурси в усьому світі. Власне кажучи, це додатковий аргумент для пояснення гігантських коливань цін на нафту та інші ресурси, які вже давно не відповідають ситуації в реальній економіці.

Початок XXI століття позначився безпрецедентним зростанням товарних ринків, що можна пояснити такими детермінантами. По-перше — вра-

ховуючи показники попиту і пропозиції. Остання зазвичай природно стримується, тоді як попит зростає, стимулюючи підвищення цін. По-друге — ринковими маніпуляціями виробників та продавців товарів. І зрештою — спекуляціями на ф'ючерсних товарних ринках. Ці причини, безумовно, вагомі й водночас взаємопосилюючі. Однак збільшення обсягів інвестування в товарні індекси (так звані “спекуляції на індексах”), на наш погляд, найточніше пояснює таке зростання. Крім того, товари не є активами, які, на думку інвестиційних менеджерів, готові для фінансування.

Падіння цін на товари, яке розпочалося восени 2008 року, значною мірою було зумовлене прагненням індексних спекулянтів вийти із ф'ючерсних ринків. Зниження товарних цін, однак, породжує низку проблем: рішення про випуск продукції, як і про розміщення портфельних інвестицій, приймаються в розрахунок на зростання ціни. Тому наслідки зниження товарних цін можуть бути дуже небезпечними як для окремої галузі, так і для фінансових ринків.

Протилежні тенденції спостерігалися впродовж минулого століття, коли відбувалося безпрецедентне зростання товарних цін (іноді перевищуючи 500%). У 1920 році ціна на цукор збільшилася на 641%, на бавовну — на 538%. У 1980-х роках вартість срібла підвищилася на 3813% [9]. Що ж до нинішнього буму, то найнаймні на вісім товарів ціни зросли на 500 і більше відсотків: нікель (1273%), нафта (1205%), свинець (870%), мідь (606%), цинк (616%), олово (510%). Пшениця подорожчала на 500%. Ціни на іншу сільськогосподарську, а також енергетичну продукцію, метали також збільшилися (для 25 товарів, включених у товарні індекси, середнє зростання, починаючи з 2003 року, становило 203%) [11].

Виходячи з класичних постулатів економічної науки, причина криється у ножицях малої пропозиції і надмірного попиту, що й викликає зростання цін. Та попри реальні проблеми з пропозицією деяких товарів, вони не здатні пояснити такі стрибки цін. Отже, з позиції співвідношення попиту-пропозиції варто розглянути попит, а надто звернути увагу на стрімкий розвиток Індії та Китаю. Світове зростання зазвичай несуттєве, оскільки стрімке піднесення в деяких регіонах Азії компенсується повільним розвитком економік Африки та Європи. Так, підвищення попиту на нафту було недо-

статньо швидким для пояснення стрибків цін. У той час як на початку десятиліття відбулося стрімке зростання попиту в Китаї, темпи зростання сповільнилися зі зростанням цін на нафту. У США споживання стабілізувалося задовго до зростання цін на нафту. Зрештою, хоча з настанням рецесії попит знижується, фактичне споживання більшості товарів скоротилося несуттєво (недостатньо, аби пояснити наявну дефляцію).

Крім того, пояснення небажаного зростання цін із позицій попиту-пропозиції має сенс за умови досконалої конкуренції на ринку. Проблема в тому, що товарні ринки (особливо нафтові) далекі від досконалої конкуренції. Нині багато товарів виробляється в умовах олігополії (країнами ОПЕК та Росією у випадку нафтового ринку) та/або продаються в умовах олігопсонії (за великої кількості виробників та обмеженої — споживачів). До того ж виробництво товарів регулюється політикою урядів. Зі зростанням цін на сиру нафту Конгрес США, наприклад, прийняв рішення про масштабне субсидування виробництва біопалива, стимулюючи тим зростання цін на кукурудзу та сою, попри те, що виробництво біопалива само спонукало підвищення споживання нафти (оскільки аграрне виробництво у США досить енергомістке). Тому пояснити такий ціновий тиск лише попитом і пропозицією неможливо.

Прикладів маніпуляції товарними цінами за останні роки можна навести безліч. Наприклад, узимку 2004 року компанія Брітіш Петролеум (British Petroleum) монополізувала 90% усіх американських поставок пропану, спричинивши внаслідок цього зростання цін [8]. Інші відомі факти: маніпуляції компанії Хант бразерз (Hunt brothers) із цінами на срібло, маніпуляції з алюмінієм з боку Марк Річ і Менні Вайс (Marc Rich, Manny Weiss) [9]. Усе це, без сумніву, вплинуло на ринкову ситуацію.

Після стрімкого зростання ціни на нафту Комісія з торгівлі товарними ф'ючерсами США ініціювала відповідне національне розслідування, кульмінацією якого стали накладення штрафів на холдинг Оптівер (Optiver) у зв'язку з ціновими маніпуляціями у травні 2007 року. Трейдери компанії стимулювали зростання цін у незначних масштабах на свою користь. Лише в 2002 році у США було зафіксовано понад 70 подібних випадків, котрі стосувалися

цінових маніпуляцій [10].

Утім, поки такі маніпуляції проводять окремі трейдери, вони не відіграють суттєвої ролі в нинішньому товарному бумі. Найважливіші товарні ринки надто великі, тож подібні дії можуть мати вплив лише у короткостроковій перспективі. ***Вірогідно, ціни на товари зростають унаслідок масового надходження грошей, що перебувають в управлінні ринкових гравців, які легально застосовують стратегію купівлі й утримання.***

Після падіння цін на акції у 2000 році багато дослідників стверджувало, що ціни на товари не корелюють з прибутками від інструментів із фіксованою прибутковістю (як, наприклад, облігації) та цінних паперів (акцій). Таким чином, утримання товарів знижує волатильність портфелів цінних паперів. Крім того, з'ясувалося, що товари забезпечують інфляційний хедж. Однак утримання товарів є дорогою процедурою через суттєву вартість їх зберігання. Тому інвестиційні менеджери переорієнтувалися на ф'ючерсний ринок (паперових вимог на товари). Оскільки ф'ючерсні контракти завершуються на обумовлену дату, власник вимоги, в ідеалі, готовий отримати товар. Зазвичай же інвестиційні менеджери взагалі не прагнуть отримувати товари, які повинні бути доставлені, тому на призначену дату контракти переукладаються і трансформуються в інший ф'ючерсний контракт із поставанням у майбутньому.

Вирізняють три основні типи учасників на таких ринках: хедери, традиційні та індексні спекулянти. До індексних спекулантів належать хедж-фонди, пенсійні, університетські фонди, страхові компанії, фонди добробуту і банки. Вони займають довгі позиції (так звана стратегія "купуй і утримуй"), вкладаючи певну частку інвестиційного портфеля в товари. Задля спрощення розміщення коштів інвестиції, що перебувають в управлінні, імітують один із ф'ючерсних товарних індексів. Звідси й маємо поняття "індексні спекулянти". Найвідоміші індекси — це індекси цін на сировинні товари Стандарт енд Пурс (SP GSCI) та Доу Джонс — Америкен Інтернешнл Груп (DJ-AIG). При зростанні індексних цін індексні спекулянти отримують прибутки. Оскільки ф'ючерсні товарні контракти не приносять прибутку, єдине можливе його джерело — зростання ціни ф'ючерсних контрактів. Таким чином, купівля товарних ф'ючерсних індексів — це фундамен-

тально спекулятивна діяльність.

Із колапсом ринку цінних паперів у 2000 році та встановленням факту відсутності кореляції між динамікою товарних цін і цін на акції ф'ючерсні контракти почали використовуватися з метою зменшення портфельних ризиків. Це дало змогу Голдмен, Сакс енд Ко. (Goldman, Sachs & Co.) та іншим індексним спекулянтам успішно просувати товарні ф'ючерси як новий різновид активів для благонадійних інвесторів. У цих індексах домінують енергетичні товари, а нафтопродукти сягають 58%. Найбільшу частку сільськогосподарських товарів становлять кукурудза, соя, пшениця; металів — алюміній, мідь і золото.

Зазвичай 4–5% інвестиційних коштів вкладаються в товари. І хоча це невелика частка, розмір фондів, що перебувають в управлінні, суттєво залежить від обсягів товарів. Так, загальне зростання рівня споживання нафти у Китаї за останні п'ять років становить 920 млн. барелів; у той же період частка контрактів на нафту, якими володіють індексні спекулянти, збільшилася на 848 млн. барелів. Крім того, вони утримують контракти на понад 1.3 млн. тонн міді (при загальному рівні річного виробництва менше 18 млн. тонн) [5]. Індексні спекулянти утримують суттєву кількість ф'ючерсів на пшеницю, які здатні задовольнити попит США упродовж двох років.

Загальний обсяг ф'ючерсних контрактів, придбаних за останні 5.5 року, збільшився майже на 5.3 млн., з яких індексні спекулянти викупили 2.7 млн., а хедери — лише п'яту частину. У 2002 році близько 50 млрд. доларів, що перебували в управлінні, інвестовано в індексні інструменти, у 2006-у — понад 100 млрд., у 2007-у — понад 300 млрд. доларів [7]. Тобто за всіма ознаками індексні спекуляції впливають на дії хеджерів. Свого часу такі припливи коштів спричинили ще більше зростання цін на товари.

Купівля ф'ючерсних контрактів впливає на сьогоднішні спот-ціни, оскільки виробництво товарів зазвичай локалізовано, а кінцеве споживання має значно ширшу географію. Однак, на відміну від локальних ринків фізичних товарів, ринок товарних ф'ючерсів є національним і навіть міжнародним. Ф'ючерсні ціни відображають попит і пропозицію у реальному часі. Отже, локальні товарні ринки залежать від ф'ючерсних ринків як від головного джерела інформації про ціни, котрі лише згодом кори-

гуються відповідно до місцевих умов.

Використання ринків товарних ф'ючерсів нівелювало різницю в цінах, подекуди суттєву, яка спостерігалася до 1980-х років на регіональних спот-ринках. Що ж до багатьох фізичних товарів (особливо сільськогосподарських), то учасники ринку формують форвардні та спот-ціни на основі ф'ючерсної ціни, яка визначається на конкурентному, відкритому аукціоні ринку ф'ючерсів. Так, у торгах на спот-ринку нафтопродуктів за основу береться ціна, встановлена на Нью-Йоркській товарній біржі (NYMEX) [6]. Навіть товарні індекси S&P GSCI та DJ-AIG базуються переважно на цінах ф'ючерсних контрактів на відповідні товари з найближчим строком виконання. Отже, в сучасних умовах коливання цін на ключові сільськогосподарські та енергетичні товари виникають на ф'ючерсних ринках, а згодом поширюються на ринки спот.

Таким чином, індексні спекулянти спричинили безпрецедентне зростання цін на товари. У багатьох випадках спот-ціни зумовлені ф'ючерсними цінами. На ф'ючерсні ж ціни впливають різні чинники, в тому числі спроби покупців і продавців хеджувати цінові ризики, дії традиційних та індексних спекулянтів, які диверсифікують свої інвестиційні портфелі у новий клас активів — товари. Невипадково за останні чотири роки, з надходженням інвестицій із пенсійних фондів, фондів суверенного добробуту, хедж-фондів та банків (переважно європейських), підвищилися ф'ючерсні ціни. Внаслідок цього посилюється вплив чинників, які спричиняли зростання цін, у тому числі стрімкий розвиток Індії та Китаю, обмеження пропозиції та різноманітних маніпуляцій. Суттєва зміна цін сталася в середині липня 2008 року, коли вартість нафти сягнула 150 доларів за барель, та в середині серпня, коли вона знизилася до 115 доларів. У січні 2009-го ціни знизилися до 40 доларів. На початку осені 2008 року з ринку було виведено близько третини всіх коштів, що перебували в управлінні. Виробники, бізнес-плани яких базувалися на зростанні цін на товари, не змогли досягти бажаних результатів в умовах їх зниження.

ВИСНОВКИ

Дослідивши природу та специфіку сучасної світової фінансової кризи, можемо сформулювати певні рекомендації, реалізація котрих, оче-

видно, буде доцільною як у фінансових системах економічно розвинутих країн світу, так і в українському інституційно-фінансовому середовищі. Передусім варто зосередити увагу на кризі товарних ринків. Більшість прибутків від інвестиційних ресурсів, задіяних в індексних спекуляціях, пов'язана з явними чи неявними державними гарантіями (страхування пенсій, наприклад) і податковими пільгами (заощадження з податковими пільгами). У цьому сенсі варто заборонити практику дублювання товарних індексів та інвестування пенсійних коштів у товари. Оподаткування всіх доходів від спекуляцій товарами могло б суттєво зменшити привабливість таких ринків.

Якщо припустити, що бум товарного ринку завершується, уряди країн повинні докласти зусиль щодо мінімізації наслідків колапсу. Суттєво обмежена пропозиція продовольчих товарів у глобальному масштабі й надалі зменшуватиметься, якщо виробники сільськогосподарської продукції відреагують на зниження цін традиційно: зменшуючи посіви зернових і поголів'я худоби. Виробники та постачальники альтернативної енергії також постраждають від зниження цін на нафту. Тому цього року урядам провідних країн світу доцільно збільшити глобальну продовольчу допомогу, надати субсидії виробникам альтернативної енергії.

Бульбашка товарного ринку (і наступний його крах) — уже третій такий епізод за останнє десятиліття — зумовлений безпрецедентними спекуляціями. Так, обсяги коштів, які перебувають в управлінні, суттєво збільшилися, а коефіцієнти капіталізації зросли в міру зниження можливостей протистояти ризикам. Фінансовий сектор США (і всього світу) усе ще відчуває на собі наслідки кризи, котру спричинили низькоякісні іпотечні позики. Зниження товарних цін лише погіршить ситуацію.

Приватний сектор не може бути головним джерелом стимулювання попиту, оскільки останнім часом витрачає більше, ніж отримує прибутків.

На законодавчому рівні варто встановити нові вимоги ліцензування щодо іпотечних установ, скоротити кількість проблемних позичальників із ризикованими позиками та підвищити відповідальність фінансових установ, що надають іпотечні кредити.

Варто уникати просування ідей консолідації фінансових інститутів,

притаманних докризовому періоду. Натомість доцільно популяризувати малі та середні фінансові інституції.

Нинішня криза переконливо довела неспроможність неоліберальної моделі, що відстоює ідеї невтручання, зменшеного нагляду, приватизації та консолідації ринкових інститутів. Тому варто повернутися до гнучкішої моделі з посиленням контролем фінансових інститутів та з фінансовою системою, орієнтованою на стабільність, а не на деструктивні спекуляції.

Література

1. Гринин Л.Е., Коротаев А.В. Глобальный кризис в ретроспективе: краткая история подъемов и кризисов: от Ликурга до Алана Гринспена. — М.: Книжный дом «ЛИБРОКОМ», 2010. — 336 с.
2. Корриган Ш. Как действовать на рынке «медведей». — Челябинск: Социум, 2005. — С. 26–43.
3. Мировая финансовая система после кризиса. Оценки и прогнозы. — М.: Маросейка, 2009. — 220 с.
4. Kindleberger C.P. Manias, Panics and Crashes: A History of Financial Crises. — New York: Wiley, John & Sons, 2000. — 304 p.
5. Masters M. U.S Senate Testimony of Michael W. Masters, Managing Member/Portfolio Manager, Masters Capital Management, LLC before the Permanent Subcommittee on Investigations, Committee on Homeland Security and Governmental Affairs, May 20, 2008 // <http://www.scribd.com/doc/3282151/Why-the-Oil-Price-Goes-Up>.
6. Platts Oil Pricing and Market-on-Close Methodology Explained // www.platts.com/oil/resources.
7. Speculators, Index Investors, And Commodity Prices // <http://www.scribd.com/doc/19601601/Goldman-Sachs-Speculators-Index-Investors-And-Commodity-Prices>.
8. Stupak B. J. Energy Speculation: Is Greater Regulation Necessary to Stop Price Manipulation. U.S. House of Representatives, Statement of Chairman Bart Stupak to the Subcommittee on Oversight and Investigations, Committee on Energy and Commerce, December 12, 2007 // <http://energycommerce.house.gov>.
9. Veneroso F. Commodities: The Energy Manipulation Issue Heating Up // www.venerosoassociates.net/links.html.
10. Veneroso F. Financial Crisis: On the Prospect of a Second Wave of Copper // www.venerosoassociates.net/links.html.
11. World Economic Outlook: Crisis and Recovery. — Washington: International Monetary Fund, 2009 — 228 p.

Наталія Орловська

Магістрант Інституту магістерської та післядипломної освіти
Університету банківської справи
Національного банку України

Дослідження/

Дефіцит державного бюджету і джерела його фінансування

Однією з причин глибокого проникнення кризи в усі сфери економічного життя є проблеми з нестачею бюджетних коштів. Стикаючись із дефіцитом фінансових ресурсів, більшість країн вдається до скорочення видатків і намагається ухвалювати збалансований державний бюджет.

Для забезпечення мінімальних втрат і запобігання інфляційним процесам цей рецепт є універсальним і перевіреним часом та досвідом багатьох країн.

Аналізуючи сучасний стан державних фінансів, їх зв'язок з основними показниками розвитку економіки держави, авторка пропонує підходи для збалансування державного бюджету і пошуку нових додаткових джерел його фінансування. В статті викладено рекомендації щодо ефективного управління бюджетним дефіцитом та шляхи його подолання.

СИСТЕМА АНАЛІЗУ ТА УПРАВЛІННЯ ДЕРЖАВНИМ КОШТОРИСОМ

Основними чинниками, які негативно впливають на зростання дефіциту державного бюджету, є економічна та політична нестабільність, недосконалість законодавчої бази, невиважена бюджетна політика. В основу дослідження покладено детальний аналіз передумов та факторів, що спричиняють дефіцит державного бюджету України, а також напрацювання пропозицій для створення оптимальних умов управління бюджетним дефіцитом, що забезпечуватиме сталий економічний розвиток держави.

У процесі прийняття й виконання державного бюджету вирішальне значення має збалансованість доходів і видатків. Надходження до бюджету безпосередньо залежать від стану виробництва. У свою чергу, можливість утримувати соціальну сферу, забезпечувати належний рівень соціального захисту населення залежить від обсягів надходжень до бюджету. Формування дохідної та видаткової частин бюджету пов'язане з основними макроекономічними показниками економічного й соціального розвитку України на відповідний рік. Дефіцит як економічне явище виникає внаслідок перевищення видаткової

частини державного бюджету над дохідною. Також дефіцит бюджету є важливим показником, за допомогою якого можна визначити, в якому економічному стані перебуває країна. Наприклад, якщо розмір дефіциту державного бюджету перевищує 3% від рівня ВВП країни і виникає кожного року, це свідчить про наявність глибокої кризи в економіці країни.

Згідно з державним бюджетом на 2010 рік його дефіцит має становити 5.3.

Країна лише за 2009 рік подвоїла свої борги. Це не просто багато, це катастрофічні цифри. Вплив грошей з державного бюджету значно перевищує надходження. На початок 2009 року державний борг України становив 189.4 млрд. грн., на початок 2010 року — 301.4 млрд. грн. (див. графік 2). Державний борг — це

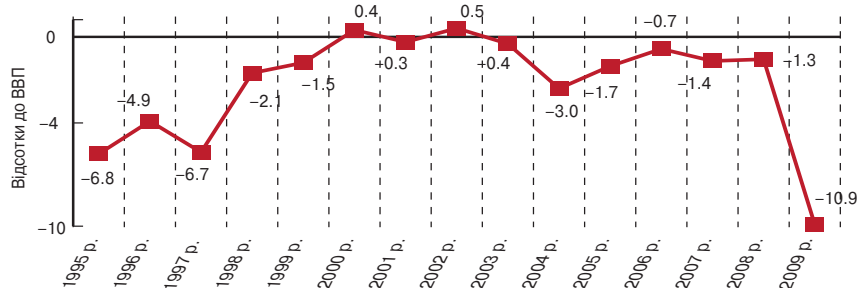
загальний розмір накопиченої заборгованості уряду перед власниками державних цінних паперів, який дорівнює сумі минулих бюджетних дефіцитів, за вилученням бюджетних надлишків.

З державного бюджету щорічно витрачалося на обслуговування боргів 1.7 відсотка видатків бюджету, а вже за підсумками 10 місяців 2009 року — 4.3 відсотка. Ця частка зростає щомісячно.

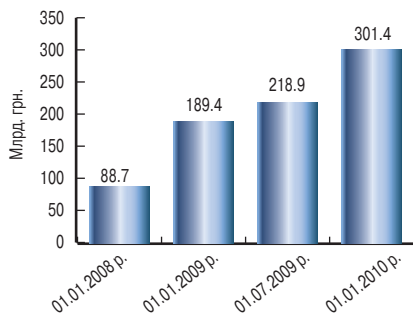
Державний борг складається з внутрішнього та зовнішнього, він має економічно обґрунтовані максимальні межі. Величина боргу характеризує стан економіки і фінансів держави, ефективність функціонування її урядових структур.

Оскільки основним джерелом покриття державного боргу є доходи бюджету, тобто податки, можна стверджу-

Графік 1. Дефіцит державного бюджету України у 1995–2009 рр.

Графік 2. Динаміка зміни обсягів державного боргу України (прямого та гарантованого) у 2008–2009 рр.

вати, що його обсяг — це взяті авансом у населення податки.

Державний внутрішній борг гарантується всім майном, що перебуває у загальнодержавній власності. Граничні розміри державного внутрішнього боргу України, його структура, джерела і строки погашення встановлює Верховна Рада України одночасно із затвердженням державного бюджету України на наступний рік.

Необхідно звернути увагу на те, що питання управління внутрішнім державним боргом належать до компетенції Міністерства фінансів України. Національний банк України виконує лише операції, пов'язані з розміщенням державних цінних паперів, їх погашенням і виплатою доходу за ними. Слід також звернути увагу на те, що до складових елементів державного внутрішнього боргу України входять запозичання уряду України і запозичання, здійснені за безумовної гарантії уряду для забезпечення фінансування загальнодержавних програм. У зв'язку з цим склад державного за структурою боргу потребує значних уточнень. Так, до нього не можуть бути віднесені боргові зобов'язання за депозитними сертифікатами Національного банку України, заборгованість за державними платежами та інші види заборгованості, які відповідно до чинного законодавства не віднесені до складу державного внутрішнього боргу.

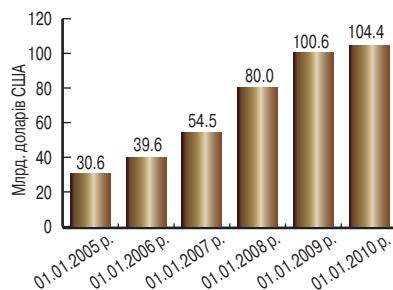
Дефіцит бюджету минулого року становив 101 млрд. грн., якщо зробити корекцію на приріст переоплати податків і зростання обсягу невідшкодованого ПДВ (коректно враховувати тільки прирости), то це ще 13 млрд. грн., таким чином разом буде 114 млрд. грн. Але й це не все, бо за зведеним бюджетом є ще 57 млрд. грн. невиконаних зобов'язань. Тобто право на видатки у розпорядників цих коштів було, але не профінансоване. Ніхто не знає, яка частина цих видатків є зобов'язан-

нями уряду. Отже, Україна живе в борг. У 2009 році державний борг зріс до 112 млрд. грн. Це означає, що кожен громадянин України винен близько 7 000 гривень.

2009 року країна мала обсяг публічних видатків на рівні 55% від ВВП (див. графік 6). Публічні видатки — це витрати публічних фондів грошових коштів, які виражають урегульовані правовими нормами соціально-економічні відносини публічного характеру, що складаються при розподілі (перерозподілі) і використанні коштів публічних фондів та забезпечують задоволення суспільного інтересу, визнаного державою чи органами місцевого самоврядування.

При цьому під витратами розуміється зменшення чистої вартості грошових активів відповідних фон-

Графік 3. Динаміка зміни обсягів зовнішнього боргу України у 2005–2009 рр.

дів грошових коштів у результаті здійснення встановлених нормами права видаткових операцій. Таким чином, публічні видатки можуть розглядатися у чотирьох аспектах:

- 1) **в юридичному** — як публічні відносини, які мають соціально-економічний характер та виникають при здійсненні видаткових операцій виключно на підставі правових норм;
- 2) **у матеріальному** — як кошти публічних фондів, які розподіляються та використовуються відповідно до правових норм;
- 3) **в організаційному** — як процес

розподілу та використання коштів публічних фондів, який здійснюється відповідно до правових норм;

4) **в економічному** — як зменшення чистої вартості активів відповідних фондів коштів у результаті здійснення встановлених нормами права видаткових операцій.

Враховуючи минулорічний рівень суспільних видатків, можна стверджувати, що немає жодної країни в світі з такими видатками.

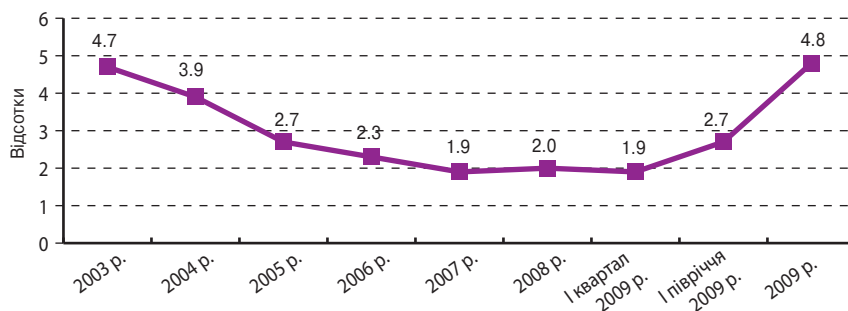
Внаслідок відсутності пенсійної реформи пенсійні видатки в країні зросли до 19% ВВП. Без пенсійної реформи українські пенсіонери не мають шансів на вчасне пенсійне забезпечення у перспективі.

Мінімальні пенсії суттєво можна збільшити лише за рахунок обмеження максимального розміру пенсій. Це стосується всіх, у тому числі народних депутатів, міністрів, суддів тощо. Проблема не у великих пенсіях. Це наслідок. Проблема в несправедливих правилах їх нарахування. Наприклад, більшість пенсіонерів за кожен рік стажу отримує пенсію в розмірі 1.35% від зарплатні. Але у 18 категорій пенсіонерів пенсія становить 90% від зарплати. Виникає запитання: скільки стажу треба мати звичайному пенсіонеру, щоб вийти на такий відсоток? Відповідь: 70 років трудового стажу. Додайте ще 20 років, з яких людина починає працювати, і отримуємо 90 років. А спеціальні категорії вже у 55 років отримують цю пенсію. Хоча за Конституцією всі громадяни є рівними перед законом. У нас певні категорії громадян виходять на пенсію в 35, 40, 45 років, стаючи фінансовим тягарем для держави.

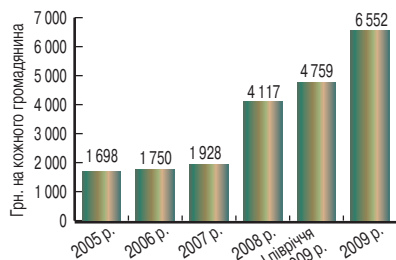
ЗБАЛАНСОВАНИЙ БЮДЖЕТ – ЗАПОРУКА ЕКОНОМІЧНОГО ОЗДОРОВЛЕННЯ

Проблеми фінансування дефіциту державного бюджету є складними та дискусійними. Це пов'язано з

Графік 4. Частка бюджетних видатків на обслуговування боргу в 2003–2009 рр.

Графік 5. **Обсяг державного боргу України на душу населення у 2005–2009 рр.**

тим, що дефіцитне бюджетне фінансування здійснює неоднозначний вплив на розвиток країни. Досягнення позитивних результатів часто супроводжується виникненням негативних наслідків. Головним платником до державного бюджету України став Міжнародний валютний фонд. Уряд зарахував ці кошти МВФ як доходи бюджету, що давало йому змогу твердити про бурхливе зростання. Як наслідок, може навіть скластися враження про відсутність кризи у 2009 році: доходів до бюджету вже було отримано більше, ніж на цей же час у 2008 році. Але ж ці кошти треба буде віддавати. Позики ніколи не включалися до доходної частини бюджету.

Згідно з домовленостями влади України з Міжнародним валютним фондом (МВФ) дефіцит держбюджету 2009 року не повинен був перевищити 6% ВВП, або 55 млрд. грн., а з урахуванням дефіциту НАК “Нафтогаз” — 8.6% ВВП, або 79.1 млрд. грн. Крім того, ще в 24 млрд. грн. оцінюються видатки 2009 року на рекапіталізацію банків, які повинні бути забезпечені за рахунок випуску державних облігацій, що може довести дефіцит держбюджету до 11.4% ВВП. У 2010 році влада України планує знизити дефіцит держбюджету до 5.3% ВВП, або 57.7 млрд. грн. завдяки скороченню субсидій через збільшення цін на газ для населення і теплокомуненерго та проведення

податкової й пенсійної реформ.

Крім того, з МВФ був погоджений випуск з метою рекапіталізації банків державних облігацій на 20 млрд. грн., або 1.9% ВВП. Отже, цілком очевидно, що найбільша загроза для країни — розбалансованість державних фінансів. Тенденції, що спостерігаються у фінансовій сфері, стимулюють ризик спаду економіки через надлишкову емісію. Країна ввійшла у 2010 рік із величезними ризиками. Альтернатива надлишкової емісії за таких умов лише одна — узгодження видатків із рівнем реальних доходів.

ВИСНОВКИ

В Україні повинен бути такий дефіцит бюджету, який можливо профінансувати. Це той дефіцит, джерела фінансування якого чітко визначені та гарантовані за надходженнями. Якщо цього не зробити якнайшвидше, на казначейському рахунку знову не буде грошей, країна не зможе нормально фінансувати свої видатки, як і в 2009 році відбудуться затримки з відшкодуванням ПДВ, авансове стягування податків, урізування всіх інвестиційних витрат. Немає сенсу говорити про інвестиції та відновлення банківського сектору, якщо країна не відновить свій ключовий баланс — бюджетний. Незбалансований бюджет не дасть змоги вирішити жодної економічної

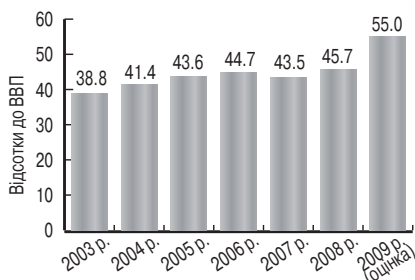
чи соціальної проблеми.

Нестабільна ситуація в економіці України має одну позитивну рису — наближення до критичної межі викликає нагальну необхідність прориву, термінових і якісних змін. Як це не парадоксально, але саме поглиблення кризи є для сучасної України шляхом до прогресу.

Література

1. Пинзеник В. Кінець тунелю: поки що без світла // *Дзеркало тижня*. — 2009. — № 49 (728). — 27 грудня — 16 січня.
2. Пинзеник В. З фальшивими грошима багатшим не станеш // *Дзеркало тижня*. — 2009. — № 17 (745). — 16–22 травня.
3. Пинзеник В. Зміна без змін // *Дзеркало тижня*. — 2009. — № 18 (597). — 13–19 травня.
4. Башинська О.М. Формування та обслуговування державного зовнішнього боргу // *Фінанси України*. — 2009. — № 12. — С. 67–77.
5. Мельничук С. Державному бюджету економічне обґрунтування // *Фінанси України*. — 2006. — № 6. — С. 14–27.
6. Гладченко Л.П. Бюджетний дефіцит: джерела і механізм фінансування // *Ринок цінних паперів України*. — 2003. — № 4–5. — С. 15–25.
7. Д'яконова І.І. Причини та фактори бюджетного дефіциту // *Банківська справа*. — 2005. — № 3. — С. 47–50.
8. Офіційний сайт Міністерства фінансів України: www.minfin.gov.ua.

Графік 6. **Обсяг публічних видатків України у 2003–2009 рр.**

Будівля управління Національного банку України у Хмельницькій області.

Дослідження/

Надія Ільницька

Аспірант кафедри банківської справи
Ужгородського національного
університетуАналіз світового ринку
електронних грошей

Швидкий розвиток інноваційних технологій на фінансовому ринку створив передумови для появи нових сучасних інструментів, які спроможні виконувати функції готівки при здійсненні багатьох операцій з незначними сумами. Насамперед це електронні гроші (electronic money). Незважаючи на те, що в більшості країн вони не набули масового використання у сфері роздрібних платежів, їх поширення ставить перед центральними банками питання стратегічного характеру, а саме: щодо нагляду за платіжними системами та здійснення грошово-кредитної політики.

Починаючи з 1996 року Банк міжнародних розрахунків (Bank for International Settlements) у співробітництві з Комітетом з платіжних та розрахункових систем (Committee on Payment and Settlement Systems) та центральних банків різних держав за дорученням керуючих центральними банками Групи десяти (група в рамках МВФ, що складається з 10 країн: Бельгії, Великобританії, Італії, Канади, Нідерландів, США, ФРН, Франції, Швеції, Японії і Швейцарії, які погодили “спеціальні права запозичень” — міжнародний валютний кошук) регулярно вивчає процеси розвитку електронних грошей у всьому світі [6; 13].

За визначенням Національного банку України, електронні гроші — це “одиниці вартості, які зберігаються на електронному пристрої, приймаються як засіб платежу іншими, ніж емітент, особами і є грошовим зобов’язанням емітента” [7]. Таке трактування електронних грошей фактично дублює загальноприйняте в Європейському Союзі¹.

З часу появи ідеї електронних гро-

шей² чимало вчених зацікавилася новим видом платіжних інструментів. Відтоді з’явилося багато публікацій, присвячених різноманітним проблемам, пов’язаним з появою та із застосуванням електронних грошей у різних країнах світу, — Чарльза Фрідмена, Чарльза Гудхарта, Майкла Вудфорда, Бенджаміна Фрідмена, Мервіна Кінга, Бенджаміна Коена, Отмара Іссінга, Дмитра Кочергіна, Євгена Горюкова, Олени Махаєвої, Михайла Савлука та інших відомих економістів.

АНАЛІЗ РИНКУ ЕЛЕКТРОННИХ
ГРОШЕЙ У РОЗВИНУТИХ КРАЇНАХ
СВІТУ

Протягом останніх десяти років у різних країнах здійснювалося (у тому числі в тестовому режимі) більше двохсот проектів електронних платіжних систем. За даними Європейського центрального банку (European Central Bank), за станом на березень 2007 року в країнах ЄС діяло 118 систем електронних грошей³.

² Ідею електронних грошей висунув американський учений Девід Чаум (David Chaum) наприкінці 1970-х років.

³ Див.: Атанасіо П., Мас-Гуї Н. Інститути електронних грошей: поточні тенденції, регуляторні проблеми та майбутні перспективи // Серія правових робочих документів. — № 7. — Липень 2008. ЄЦБ, Євросистема.

Найвідоміші світові системи представлено у таблиці 1.

Дані таблиці 1 свідчать, що платіжні інструменти систем електронних грошей суттєво відрізняються в різних країнах. Більшість програм працює з поповнюваними картками, якими передбачається багаторазове завантаження коштів з банківських рахунків, через банкомати, телефоном або через Інтернет. Майже у всіх випадках встановлено відносно низькі ліміти максимальної суми, яка може зберігатися на картках (як правило, кілька сот доларів США). Практично жодна з програм не передбачає можливості переказу коштів з одного гаманця на інший (тобто унеможливорює р2р-платежі) без участі емітента⁴. У деяких країнах електронні гроші функціонально об’єднані, наприклад, із дебетовою або кредитною картою чи посвідченням особи держателя такої картки. Частина систем електронних грошей на основі карток адаптовано до мережевих платежів⁵.

У деяких програмах кількість емітованих карток є значною. Проте об-

⁴ У Норвегії та Сінгапурі є схеми, які дають змогу здійснювати операції між електронними гаманцями. В Італії розглядають таку можливість.

⁵ Наприклад, Кешкард (CashCard) у Сінгапурі, Квік (Quick) в Австрії та Байпас (Vuypass) у Норвегії.

Таблиця 1. Світові системи електронних грошей та їх особливості

Країна	Назва системи	Тип системи	Кількість емітентів	Ліміт електронної вартості за картою або клієнтським програмним забезпеченням, доларів США	Можливість передачі іншим кінцевим користувачам (p2p)	Адаптація до мережних платежів	Кількість випущених карток (або користувачів домашніх ПК), млн. одиниць	Обсяг щоденних операцій (покупок), тис. доларів США
Австрія	Квік (Quick)	На основі карток	1	400	Немає	Можлива	6.0	363.0
	Пейсейф карт (Paysafe card)	Мережева	1	100	Немає	Можлива	0.04	8.0
Бельгія	Протон (Proton)	На основі карток	25	145	Немає	Неможлива	2.5	1 774.4
Данія	Данмонт (Danmont)	На основі карток	1	32	Немає	Неможлива	0.896	24.0
Італія	МІНІпей (MINIpay)	На основі карток	20	262	Немає	Можлива	0.011	0.94
	Монета он-лайн (Moneta online)	Мережева	1	524	Немає	Можлива (тільки для Інтернету)	0.013	2.73
Люксембург	Мінікеш (miniCASH)	На основі карток	14	131	Немає	Неможлива	0.384	23.64
Нідерланди	Чіпніп (Chipknip)	На основі карток	Всі роздрібні банки	450	Немає	Неможлива	17.2	645.95
Німеччина	Гелдкарте (GeldKarte)	На основі карток	3 500	200	Немає	Можлива	62.0	209.57
Норвегія	Байпас (Buypass)	На основі карток		Карта: 2 500 Рахунок нетто: 9 500 – 10 000	Є	Можлива		
Сінгапур	Кешкард (CashCard)	На основі карток	3	287.94	Немає	Можлива	6.0	138 000
	Ез-лінк карт (ez-link card)	На основі карток	1	57.59	Немає	Можлива	4.0	Транзит: 260
	iNETCBKарт (eNETSVCard)	На базі сервера		287.94	Є	Можлива		Не транзит: 960
Франція	Монео (Moneo)	На основі карток	11 кредитних установ	100	Немає	Неможлива	1.11	198 (січень–червень 2003 р.)
Швеція	Кешкард (CashCard)	На основі карток	3	Немає даних	Немає	Неможлива	4.2	9.86
Швейцарія	КЕШ (CASH)	На основі карток	350	193 на кожну картку	Немає	Неможлива	3.692	128.39

Джерело: таблицю сформовано автором за даними Огляду діяльності у сфері платежів з використанням електронних грошей, Інтернету та мобільних засобів зв'язку / Комітет із платіжних та розрахункових систем Банку міжнародних розрахунків, березень 2004 р.

сяг операцій здебільшого залишається незначним як через низький рівень використання електронних грошей, так і тому, що середні суми операцій, як правило, не перевищують кількох доларів США. Брак даних про обсяги щоденних операцій стосовно мережних програм у сфері електронних грошей свідчить про те, що вони також є незначними [6; 13].

Сьогодні близько 90% світових систем електронних грошей ґрунтуються на карткових проектах і лише якихось 10% діють на програмній (мережевій) основі. Наведені у та-

блиці 2 дані про темпи приросту карток із функцією електронних грошей віддзеркалюють рівень зацікавленості населення у використанні цього платіжного інструменту для здійснення розрахунків.

У 2008 році маємо доволі високий рівень емісії карток із функцією електронних грошей (від 5.15 млн. штук у Швейцарії до 81.03 млн. штук у Японії). Спостерігається щорічне збільшення їх кількості у більшості країн світу (від 0.6% приросту у Бельгії до 41.4% в Італії). Загальний приріст карток із функцією електронних гро-

шей за 2004–2008 роки в усіх аналізованих країнах був позитивним, проте суттєво відрізнявся: так, у Франції цей показник підвищився у 25 разів, а в Нідерландах – усього на 1.39%.

Та загалом останніми роками у більшості розвинутих країн світу спостерігається тенденція до поступового зниження річних темпів приросту карток із функцією електронних грошей. Це можна пояснити тим, що найбухливіший період розвитку систем електронних грошей припав на 1996–2000 рр., коли запроваджувалася велика кількість пілотних проектів та нових схем використання електронних грошей. У 2000–2003 роках деякі з цих проектів були закриті, оскільки не витримали конкуренції і не мали достатньої клієнтурі. Водночас зростали обороти систем, які залишилися на ринку. Наступний період – 2003–2008 рр. – характеризувався відносною стабільністю на ринку електронних грошей.

Якщо кількість емітованих карток із функцією електронних грошей свідчать про потенційний попит на цей інструмент, то чисельність терміналів для їх обслуговування – про рівень пропозиції, тобто зацікавленість торгових підприємств і частково кредитних організацій у даній сфері бізнесу. Як відомо, пропозиція

Таблиця 2. Кількість карток із функцією електронних грошей, емітованих у різних країнах світу, і темпи їх приросту

Країна	Кількість карток на кінець року, млн. шт.					Приріст карток у 2004–2008 рр., %
	2004 р.	2005 р.	2006 р.	2007 р.	2008 р.*	
Бельгія	8.98	9.62	10.79	10.90	11.44	27.39
Франція	1.16	22.34	21.97	26.73	30.70	2 546.55
Німеччина	63.37	63.96	65.91	73.04	81.03	27.87
Італія	1.43	3.27	4.46	5.81	8.21	474.13
Японія	Непр.**	Непр.	Непр.	80.61	105.03	Непр.
Нідерланди	18.00	17.53	18.20	18.13	18.25	1.39
Сінгапур	10.67	11.11	12.04	13.87	15.48	45.08
Швеція	Непр.	Непр.	Непр.	Непр.	Непр.	Непр.
Швейцарія	3.98	4.38	4.62	4.81	5.15	29.40

Джерела: [11, с. 260–261; 12, с. 262–263].

* Див.: Статистика з платіжних та розрахункових систем у вибраних країнах, Комітет з платіжних та розрахункових систем Банку міжнародних розрахунків, вересень 2009 р. // <http://www.bis.org/publ/cpss87.pdf>.

** Непр. – непридатні дані, тобто у цій країні не існує відповідної статистичної категорії.

Таблиця 3. Частка трансакцій, здійснених з використанням електронних грошей, у загальній кількості проведених трансакцій та кількість трансакцій з використанням електронних грошей у розрахунку на душу населення*

Країна	Частка трансакцій від загальної кількості трансакцій, %					Кількість трансакцій на душу населення, всього за рік				
	2004 р.	2005 р.	2006 р.	2007 р.	2008 р.	2004 р.	2005 р.	2006 р.	2007 р.	2008 р.
Бельгія	5.9	5.4	4.9	4.3	3.7	10.2	9.7	9.1	8.4	7.6
Франція	0.1	0.1	0.1	0.2	0.2	0.3	0.3	0.3	0.4	0.5
Німеччина	0.3	0.2	0.2	0.4	0.3	0.5	0.5	0.5	0.6	0.6
Італія	0.3	0.6	1.0	1.5	2.1	0.2	0.4	0.6	0.8	1.2
Японія	Н. д.**	Н. д.	Н. д.	Н. д.	Н. д.	Н. д.	Н. д.	Н. д.	6.3	8.7
Нідерланди	3.4	3.8	3.9	3.9	3.7	7.8	9.0	10.1	10.7	10.7
Сінгапур	85.3	84.5	84.2	83.2	84.3	377.1	373.5	377.1	362.8	387.0
Швеція	Н. д.	Н. д.	Н. д.	Непр.	Непр.	Н. д.	Н. д.	Н. д.	Непр.	Непр.
Швейцарія	1.9	1.8	1.7	1.5	1.4	2.5	2.6	2.5	2.3	2.2

Джерела: [11, с. 241, 245; 12, с. 243, 247].

* Див.: Статистика з платіжних та розрахункових систем у вибраних країнах/Комітет з платіжних та розрахункових систем Банку міжнародних розрахунків, вересень 2009 р. // <http://www.bis.org/publ/cpss87.pdf>.

** Н. д. — категорія існує, але немає даних щодо неї.

дуже чутлива до зміни у попиту. Країни, в яких у 2008 р. спостерігалось скорочення темпів приросту карток із функцією електронних грошей (наприклад, Франція), поступово зменшували мережу терміналів (на 11.5%). І навпаки — високі темпи приросту карток в Італії спонукали до збільшення кількості терміналів у країні — на 4.5% [12].

Зазначимо, що рівень використання електронних грошей у всіх розглянутих нами країнах є поки що низьким, за винятком хіба що Сінгапуру. Проте, зокрема, свідчать дані таблиць 3 та 4. Показники частки трансакцій з використанням електронних грошей у загальній їх кількості та числа трансакцій на душу населення характеризують рівень використання цього платіжного інструменту в розрахунках порівняно з іншими — такими, як дебетові та кредитні картки, чеки, банківські перекази.

Як випливає з даних таблиці 3, на сьогодні електронні гроші загалом не є популярним платіжним засобом: трансакції з їх використанням у 2008 р. становили всього від 0.2% у Франції до 3.7% у Бельгії та Нідерландах; а кількість трансакцій на душу населення — від 0.5 у Франції до 10.7 у Нідерландах. Хоча у більшості країн спостерігаються позитивні зрушення у використанні електронних грошей, користувачі все ж надають перевагу у роздрібних розрахунках насамперед дебетовим, кредитним карткам, а також іншим видам платіжних інструментів.

Учені-економісти пояснюють таку ситуацію ефектом залежності від попереднього розвитку (path dependence), або

Таблиця 4. Частка сум трансакцій з використанням електронних грошей у ВВП у розрізі країн світу

Країна	Період					Відсотки
	2004 р.	2005 р.	2006 р.	2007 р.	2008 р.*	
Бельгія	0.18	0.16	0.14	0.12	0.10	
Франція	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	
Німеччина	0.00	0.00	0.00	0.01	0.01	
Італія	0.04	0.09	0.15	0.22	0.29	
Японія	Н. д.	Н. д.	Н. д.	0.11	0.16	
Нідерланди	0.07	0.08	0.08	0.08	0.08	
Сінгапур	0.74	0.73	0.73	0.83	0.88	
Швеція	Н. д.	Н. д.	Н. д.	Непр.	Непр.	
Швейцарія	0.02	0.02	0.01	0.02	0.01	

Джерела: [11, с. 258; 12, с. 260].

* Див.: Статистика з платіжних та розрахункових систем у вибраних країнах/Комітет з платіжних та розрахункових систем Банку міжнародних розрахунків, вересень 2009 р. // <http://www.bis.org/publ/cpss87.pdf>.

так званим ефектом QWERTY⁶. У більшості промислово розвинутих країн запровадженню електронних грошей передувало тривалий період дії інших платіжних систем (дебетових та кредитних карток), які мали суттєві переваги порівняно з традиційними паперовими грошима. Нова технологія — електронні гроші — при порівняльних затратах не в змозі одразу забезпечити відчутного економічного ефекту, тобто прогресив-

⁶ “QWERTY-ефект” — ефект “перемоги” менш досконалих стандартів над більш досконалими та наступного закріплення “перемоги” менш ефективного стандарту завдяки вже освоєній базі користувачів. При цьому виникає проблема неможливості усунення перших наслідків їх миттєвого поширення у конкурентному середовищі й відповідно великих витрат для заміни (див: QWERTY-ефект. Матеріал із свободної російської енциклопедії “Традиция” // <http://traditio.ru/> та Кіндзерський Ю., Паламарчук Г. Проблеми національної конкурентоспроможності та пріоритети конкурентної політики в Україні // Економіка України // www.me.gov.ua/file/kindzerskiy_8_06_U.pdf).

ніша технологія не змогла замінити менш прогресивні через занадто високі витрати на її впровадження, незважаючи на перспективні переваги її використання [4].

У більшості розвинутих країн світу суми трансакцій, здійснених із використанням електронних грошей, упродовж 2004–2006 рр. зростали в середньому на 35%. У 2007 р. цей показник значно збільшився і сягнув 139%. Однак у 2008 р. він почав знижуватися і становив 19.1%. Тобто сума трансакцій з використанням електронних грошей суттєво зменшилася [11,12].

Частка трансакцій, здійснених з використанням електронних грошей, у ВВП у всіх країнах світу досі залишається незначною (див. таблицю 4). Так, у Франції, Німеччині та Швейцарії вона коливається близько від-

мітки 0.01% і лише в Сінгапурі наближається до 1%. Втім, у всіх країнах, за винятком Бельгії та Швейцарії, спостерігається зростання трансакцій з використанням електронних грошей у складі ВВП.

Низьку частку операцій з використанням електронних грошей стосовно ВВП можна пояснити, з одного боку, малою кількістю трансакцій, (див. таблицю 3), а з другого — їх незначною середньою сумою. Так, у 2008 р. електронні гроші використовували здебільшого в розрахунках на дрібні суми (за винятком Італії): від 0.9 долара США у Сінгапурі до 6.4 долара США у Бельгії та 7.3 долара США у Японії (див. таблицю 5). Як бачимо, на сьогодні головним призначенням електронних грошей є роздрібні мікроплатежі.

З-поміж проаналізованих нами країн зауважимо Сінгапур. Це не най-

Таблиця 5. Середня сума трансакції з використанням електронних грошей у різних країнах світу, у доларах США

Країна	Період					Відсотки
	2004 р.	2005 р.	2006 р.	2007 р.	2008 р. *	
Бельгія	6.2	6.0	5.7	6.0	6.4	
Франція	4.1	3.1	2.5	2.7	3.1	
Німеччина	2.7	2.9	3.1	3.5	5.0	
Італія	76.9	77.9	83.4	93.3	92.4	
Японія	Н. д.	Н. д.	Н. д.	5.9	7.3	
Нідерланди	3.4	3.4	3.4	3.7	4.0	
Сингапур	0.5	0.5	0.6	0.8	0.9	
Швеція	Непр.	Непр.	Непр.	Непр.	Непр.	
Швейцарія	3.0	2.9	3.0	3.8	3.7	

Джерела: [11, с. 254; 12, с. 256].

* Див.: Статистика з платіжних та розрахункових систем у вибраних країнах/ Комітет з платіжних та розрахункових систем Банку міжнародних розрахунків, вересень 2009 р. // <http://www.bis.org/publ/cpss87.pdf>.

більший емітент карток із функцією електронних грошей (див. таблицю 2), проте за рівнем використання цього інструменту він є безумовним лідером (див. таблиці 3 та 4). Це пояснюється тим, що керівництво Сингапуру ще у 2000 році оголосило про намір зробити електронні гроші законним платіжним засобом. У результаті інтерес до них як серед населення, так і в бізнесових колах різко зріс. Сингапур відомий також високим рівнем розвитку сучасних комунікацій та широким використанням Інтернету [3]. На нашу думку, ринок електронних грошей у цій країні за останні роки досягнув насичення, тому показники темпів приросту емісії та використання карток із функцією електронних грошей почали знижуватися.

Отже, розвиток ринку електронних грошей у різних країнах суттєво відрізняється. Наприклад, у Бельгії та Швейцарії протягом 2004–2008 рр. поступово скорочувалися випуск та використання електронних грошей, хоча на межі XX–XXI століть спостерігався зворотний процес, і рівень використання електронних грошей у цих країнах

досі є одним із найвищих у Європі [2]. У Нідерландах стан емісії та використання електронних грошей можна охарактеризувати як застійний, оскільки за останні роки ринку він фактично не змінився. У Франції, Італії та Німеччині, навпаки, у 2004–2008 роках динамічно зростала емісія електронних грошей, проте рівень їх використання досі суттєво поступається іншим платіжним інструментам.

Поява електронних грошей, безумовно, спричинила певні зміни на світовому ринку безготівкових платіжних інструментів. Коротко проаналізуємо основні тенденції (див. таблицю 6).

Як бачимо, впродовж 2003–2008 рр. зростала частка трансакцій з використанням платіжних карток (на 9.3 процентного пункту) й електронних грошей (на 0.6 процентного пункту) на фоні значного зниження частки розрахунків чеками (на 13.6%). Вочевидь платіжні картки та електронні гроші поступово витісняють традиційні безготівкові платіжні інструменти. Це дає підставу для висновку, що на грошовому ринку відбувається перехід від паперових (чеків) до непа-

Таблиця 6. Частка безготівкових платіжних інструментів у загальній кількості трансакцій у розвинутих країнах світу *

Назва платіжного інструменту	Період						Відсотки
	2003 р.	2004 р.	2005 р.	2006 р.	2007 р.	2008 р.	
Банківські перекази	26.6	27.9	28.9	29.7	29.7	30.3	Зміни за 2003–2008 рр.
Платіжні картки (крім електронних грошей)	39.7	42.2	44.0	46.5	47.6	49.0	9.3
Чеки	32.4	28.7	25.8	22.6	20.9	18.8	–13.6
Електронні гроші (передоплачені)	1.3	1.3	1.2	1.2	1.7	1.9	0.6

Джерела: [11, с. 241–242; 12, с. 243–244].

* Аналіз охоплює такі країни: Бельгія, Канада, Франція, Німеччина, Італія, Японія, Нідерланди, Сингапур, Швеція, Швейцарія, Великобританія та США.

перових безготівкових кредитних грошей (платіжних карток та електронних грошей).

Як свідчить практика, електронні гроші найменше поширені в тих країнах, де в розрахунках традиційно використовують чеки. Наприклад, у США, де чекові розрахунки у 2008 р. становили 26.0% від загальної кількості трансакцій, операції з електронними грошима становили статистично незначущу величину. Можна припустити, що з часом у таких країнах платежі чеками на невеликі суми зміняться розрахунками за допомогою електронних грошей, а чекові розрахунки на значні суми — платежами за допомогою кредитних карток.

ФАКТОРИ, ЯКІ СТРИМУЮТЬ РОЗВИТОК СВІТОВИХ СИСТЕМ ЕЛЕКТРОННИХ ГРОШЕЙ

Серед основних причин незначного використання електронних грошей у більшості країн світу можна виділити дві групи факторів.

Перша група факторів пов'язана із психологічним чинником, тобто невисоким рівнем довіри споживачів і торговців до нового виду грошей, спричиненим:

- відсутністю в електронних грошей (практично в усіх країнах, за винятком Сингапуру) статусу законного платіжного засобу;

- відносно низьким рівнем відповідності електронних грошей звичним грошовим властивостям, таким як зручність, безпека, анонімність (приватність), універсальність (широке приймання), офф-лайнова сумісність, підтримка мікроплатежів, двосторонність, портативність, подільність, довговічність, розмінність, а також можливість використовувати як засіб накопичення та як вільну одиницю вартості;

- браком або недосконалістю законодавчого поля стосовно електронних грошей;

- стійкістю людських звичок щодо використання традиційних платіжних засобів (конкуренція між електронними та традиційними грошима);

- великою різноманітністю діючих схем електронних грошей (конкуренція між різними системами електронних грошей).

Друга група факторів пов'язана з недоліками самих систем електронних грошей, а саме:

- нерозвинутістю мережі прий-

мання та використання електронних грошей;

– нетранспарентністю та відсутністю інтероперабельності (безперешкодного використання в межах будь-яких платіжних систем) більшості систем електронних грошей;

– відсутністю уніфікованих стандартів у сфері електронних грошей та несумісністю більшості їх систем [2].

ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ РИНКУ ЕЛЕКТРОННИХ ГРОШЕЙ У КРАЇНАХ ІЗ ПЕРЕХІДНОЮ ЕКОНОМІКОЮ

Необхідно наголосити на певних відмінностях у розвитку систем електронних грошей в країнах із перехідною економікою порівняно з розвинутими країнами світу. Зокрема, в Україні, Росії та Казахстані значного поширення набули он-лайн серверні системи електронних грошей на програмній основі, а систем на картковій основі майже немає. У світі співвідношення протилежне: як уже мовилося, 90% ринку електронних грошей працює на базі карток і лише 10% – на програмній (мережевій) основі. На нашу думку, це пояснюється тим, що в економічно розвинутих країнах упродовж багатьох років великою популярністю користуються пластикові картки і добре налагоджена інфраструктура для їх використання. Крім того, переважне право на емісію, обслуговування обігу та погашення електронних грошей законодавство надає фінансовим установам. Отже, базою для поширення електронних грошей у розвинутих країнах були платіжні картки.

В Україні та інших країнах із перехідною економікою головним стимулом для появи систем електронних грошей стало стрімке поширення Інтернету й можливість оплачувати товари і послуги через його мережу. Оскільки традиційні платіжні картки (дебетові та кредитні) у цих країнах ще не набули такого поширення, як у розвинутих, виникла об'єктивна необхідність у новому платіжному засобі для використання в електронній комерції. Так з'явилися (спершу на російському ринку, а пізніше й на українському) такі відомі платіжні системи, як Вебмані Трансфер (WebMoney Transfer) та Пейкеш (PayCash) (сьогодні в Росії – “Яндекс.Деньги”, а в Україні – “Інтернет.Гроші”). Емітентами електронних грошей у країнах із перехідною економікою, як

правило, є небанківські електронні платіжні системи⁷.

За даними Національного банку, на 1 квітня 2009 року в Україні емітовано всього 55 тис. карток з функцією електронних грошей, тобто 0.18% від кількості всіх випущених українськими банками платіжних карток [1]. Картки з функцією електронних грошей в Україні паралельно інтегровані з дебетовою або з кредитовою функцією.

За підрахунками експертів, у 2007 р. загальний обсяг операцій за всіма системами електронних грошей на мережевій основі в Україні становив близько 800 млн. доларів США, а за перше півріччя 2008 року – 850–900 млн. доларів США [8].

Зазначимо, що характерною особливістю ринку електронних грошей України є запровадження у листопаді 2004 року⁸ Національної системи масових електронних платежів (НСМЕП), заснованої на смарт-картках, які потенційно можуть бути носіями електронних грошей. Це дуже позитивний фактор, проте, на жаль, дана система не набула значного поширення. Досвід Сінгапуру свідчить, що на сучасному етапі для успішного розвитку систем електронних грошей українська держава підтримка.

Визначальними чинниками, які стримують поширення систем електронних грошей у країнах із перехідною економікою, є:

- 1) низький рівень розвитку високіх технологій і телекомунікаційної інфраструктури;
- 2) відносно низький рівень життя;
- 3) не завжди ефективне регулювання і нагляд за фінансовим сектором та слабка фінансова дисципліна учасників ринку;
- 4) низький рівень довіри населення до банків;
- 5) безініціативність комерційних банків.

Разом із тим незначне поширення

⁷ А проте Республіка Білорусь ще у 2003 р. перейшла до поширеної практики надання права емісії електронних грошей виключно банківським установам, що зазначено у “Правилах здійснення операцій з електронними грошима”. Україна зробила аналогічний крок у 2009 р. (див.: Положення “Про електронні гроші в Україні”, затверджене постановою Правління НБУ від 25.06.2008 р. №178 // http://www.bank.gov.ua/Pl_syst/Pol_EM.pdf).

⁸ Світовий досвід і перспективи розвитку електронних грошей в Україні: Науково-аналітичні матеріали. Вип. 10 / П.М.Сениш, В.М.Кравець, В.І.Міщенко, О.О.Махасва, В.В.Крилова, Н.В.Гришук. – К.: Національний банк України. Центр наукових досліджень, 2008. – С. 98.

класичних розрахункових систем та паперових безготівкових платіжних інструментів у країнах із перехідною економікою може послужити стимулом до розвитку систем електронних грошей [5].

ПРОГНОЗИ РОЗВИТКУ СИСТЕМ ЕЛЕКТРОННИХ ГРОШЕЙ

Учені прогнозують три ймовірні сценарії подальшого розвитку систем електронних грошей:

1. Електронні гроші не матимуть значного поширення або й узагалі зникнуть з обігу;
2. Електронні гроші будуть широко використовуватися як платіжний інструмент і перебуватимуть в обігу паралельно з традиційною готівкою;
3. Електронні гроші цілковито витіснять з обігу традиційні готівкові гроші.

Аналіз світового ринку електронних грошей свідчить, що цей інструмент не замінив інші форми розрахунків, а лише зайняв певну нішу і використовується переважно в операціях обсягом до 10–20 доларів США.

Специфічний сегмент ринку, на якому функціонують електронні гроші, становлять:

- заклади громадського харчування, зокрема швидкого (фаст-фуду);
- торгові термінали та паркомати (паркувальні автомати);
- магазини щоденного споживчого попиту (супермаркети, гастрономи тощо);
- он-лайн-магазини у мережі Інтернет.

У перших трьох сегментах, як правило, використовуються електронні гроші на базі карток, в останньому – електронні гроші на програмній основі [9].

Найімовірнішим, на нашу думку, є другий сценарій майбутнього розвитку електронних грошей, тобто їх “співіснування” із традиційними платіжними інструментами.

Ключовим фактором при ухваленні рішення про використання електронних грошей і для споживачів, і для торговців буде їх готовність до освоєння нових технологій. Тому багато дослідників вважають, що поширення електронних грошей буде незначним у коротко- та середньостроковій перспективі, але значно зросте у довгостроковій.

Ми розглянули головні особливості, притаманні світовому ринку електронних грошей, та перспективи його

розвитку. Крім того, сьогодні дуже важливими й актуальними, до того ж маловивченими, є ряд інших питань, пов'язаних з обігом та використанням електронних грошей. Це, зокрема, емісійні ризики; макроекономічні наслідки широкого використання електронних грошей у світі; роль центральних банків у процесі їх регулювання тощо. Ці проблеми — предмет наших наступних досліджень.

Література

1. Види платіжних карток, які емітовані українськими банками // Офіційний сайт НБУ: http://bank.gov.ua/Pl_syst/Charge_card.htm.
2. Горюков Е. В., Котина О. В. Анализ опыта использования электронных денег в зарубежных странах и в России // Банкир.Ру: <http://www.bankir.ru/analitics/it/1373460>.
3. Евсюков Д. Предоплаченный финансовый продукт “электронные деньги”: теоретический подход // <http://www.econot.nsc.ru/ieie/SMU/collective/Evsukov/.%5C..%5Ctext%5Cevsyukov.doc>.
4. Коптюбенко Д. Б. Зависимость от предшествующего развития как

препятствие развитию электронных форм денежных расчетов // http://www.paysyscenter.ru/index2.php?option=com_content&task=view&id=346&pop=1&page=0&Itemid=27.

5. Коптюбенко Д. Квазиденьги: становление, особенности функционирования и перспективы развития: Автореферат диссерт. канд. экон. наук. — М.: Типография изд-ва ГУ-ВШЭ, 2007 // http://hse.ru/data/310/388/1239/avtoref_koptubenko.pdf.

6. Обзор новаций в области электронных денег и платежей, совершаемых с использованием мобильных средств связи и Интернета / Центральный банк Российской Федерации: Платежные и расчетные системы. Международный опыт. — Выпуск 6. — 2008. — Апрель // <http://www.cbr.ru/publ/PRS/prs6.pdf>.

7. Положення “Про електронні гроші в Україні”, затверджене постановою Правління НБУ від 25.06.2008 р. № 178 // http://www.bank.gov.ua/Pl_syst/Pol_EM.pdf.

8. Антон Одарюк. Регулятор покрывает интернет // Деловая столица. — 2008. — 26 августа. — № 34 (380) // <http://www.dsnews.ua/finance/art36914.html>.

9. Emerging electronic methods for making retail payments: A CBO Study / The Congress of the United States, Congressional Budget Office, June 1996. // <http://www.cbo.gov/ftpdocs/0xx/doc14/Elecpay.pdf>.

10. Evaluation of the E-Money Directive (2000/46/EC) / European Commission, February 2006 // http://europa.eu.int/comm/internal_market/bank/e-money/index_en.htm#evaluati.

11. Statistics on Payment and Settlement Systems in Selected Countries / Bank for International Settlements, Committee on Payment and Settlement Systems, March 2009 // <http://www.bis.org/publ/cpss86.pdf>.

12. Statistics on Payment and Settlement Systems in Selected Countries / Bank for International Settlements, Committee on Payment and Settlement Systems, December 2009. Figures for 2008 // <http://www.bis.org/publ/cpss87.pdf>.

13. Survey of developments in electronic money and internet and mobile payments / Bank for International Settlements, Committee on Payment and Settlement Systems, March 2004 // <http://www.bis.org/publ/cpss62.pdf>.

Хроніка/

Удосконалення організації роботи автоматизованих систем оброблення банкнот

24–26 березня 2010 року в управлінні Національного банку України у Хмельницькій області відбулася виїзна нарада, присвячена вдосконаленню організації роботи автоматизованих систем оброблення банкнот.

Нараду веде виконавчий директор з питань готівково-грошового обігу Національного банку України Олег Дашенко (в центрі).

Майже два роки тому Правління Національного банку України схвалило Концепцію вдосконалення організації роботи з готівкою в Україні на 2008–2012 роки. Нею зокрема передбачено забезпечити належну якість готівки, що перебуває в обігу, шляхом підвищення

обсягу оброблення банкнот, які повертаються до Національного банку України.

У рамках програми конкретних заходів, визначених концепцією, в управлінні Національного банку України в Донецькій, Миколаївській, Сумській, Хмельницькій областях та Центральному сховищі НБУ було впроваджено пілотний проект з організації роботи автоматизованих систем оброблення банкнот у дві зміни.

Для обміну набутих у реальній практиці досвідом та з метою обговорення перспектив його застосування 24–26 березня цього року в управлінні Національного банку України у Хмельницькій області проведено виїзну нараду, в якій взяли участь фахівці департаменту готівково-грошового обігу Національного банку України, начальники відділів готівкового обігу і касових операцій територіальних управлінь та Центрального сховища НБУ. Провів нараду виконавчий директор з питань готівково-грошового обігу Націо-

Робочі моменти наради.

нального банку України **Олег Дашенко**.

Аналізуючи хід виконання проекту і його результати, О.В.Дашенко зазначив: Національний банк України в цілому успішно і послідовно втілює в життя положення Концепції вдосконалення організації роботи з готівкою в Україні на 2008–2012 роки. Одне з ключових завдань полягає у своєчасному та безперервному забезпеченні потреб економіки країни в готівці. Для його виконання потрібні системні зміни в підходах щодо роботи з нею. Зокрема назріла необхідність у вдосконаленні організації праці. Готівка повинна оброблятися там, де вона використовується. Високою має бути її якість. Важливого значення набула своєчасність вилучення з обігу зношених та підірваних банкнот. Забезпечити належну якість готівки, що перебуває в обігу, можливо шляхом підвищення обсягів її автоматизованого оброблення. При цьому не менш важливим є зменшення витрат Національного банку, пов'язаних із фінансуванням відповідних робіт. Із результатів пілотного проекту випливає, що одним із найефективніших способів досягнення зазначених вище цілей є організація роботи автоматизованих систем оброблення банкнот у **дві зміни**.

В обговоренні конкретних аспектів двозмінного використання автоматизованих систем оброблення банкнот взяли участь: начальник управління Національного банку України у Хмельницькій області **З.Д.Никифорчин**; заступник директора департаменту готівково-грошового обігу **В.П.Зайченко**; заступник начальника управління департаменту готівково-грошового обігу **В.С.Лабунько**; заступник начальника управління — начальник відділу готівкового обігу і касових операцій управління Національного банку України в Сумській області **О.В.Фоменко**; начальник відділу готівкового обігу і касових операцій управління Національного банку України в Донецькій області **Т.В.Шаповалова**; заступник начальника управління — начальник відділу готівкового обігу і касових операцій управління Національного банку України в Миколаївській області **І.М.Калмазан**; начальник відділу перерахування цінностей Центрального сховища Національного банку України **І.В.Волошина**; заступник начальника управління — начальник відділу готівкового обігу і касових операцій управління Національного банку України у Хмельницькій області **Н.В.Білик**; заступник начальника управління — начальник відділу департаменту готівково-грошового обігу **Л.В.Косінов**; заступник начальника управління — начальник відділу департаменту готівково-грошового

обігу **К.В.Солошенко** та інші спеціалісти.

Учасники наради визнали доцільним впровадження в системі Національного банку України роботи автоматизованих систем оброблення банкнот у дві зміни, оскільки це дає змогу економити значні кошти центрального банку, сприяє ефективному вирішенню завдань, передбачених Законом “Про Національний банк України” щодо забезпечення кількісних та якісних показників готівки в обігу, та визначених Концепцією вдосконалення організації роботи з готівкою в Україні на 2008–2012 роки.

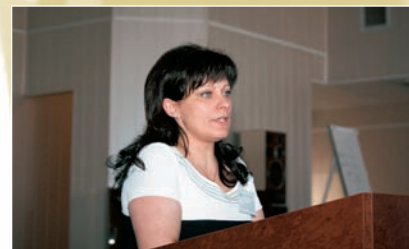
Зокрема зазначалося, що собівартість автоматизованої обробки однієї пачки банкнот обходиться (за попередніми розрахунками) в 10 разів дешевше, ніж вручну. Тож автоматизована обробка банкнот у дві зміни дасть змогу Національному банку України значно знизити вартість обробки готівки.

На думку більшості доповідачів, двозмінну роботу на постійній основі передусім варто розпочати в територіальних управліннях та Центральному сховищі, які взяли участь у пілотному проекті та в територіальних управліннях, де встановлено автоматизовані системи оброблення банкнот із модулями знищення зношених банкнот і які мають змогу забезпечити належні умови щодо зберігання готівки для потреб другої зміни.

Запровадження другої зміни обробки готівки в інших територіальних управліннях доцільно здійснювати поетапно — в міру вирішення питань щодо зміцнення матеріально-технічної бази цих управлінь.

Рішення, схвалені учасниками наради, передбачає підготувати відповідні розпорядчі документи та план заходів щодо подальшого впровадження двозмінної роботи на постійній основі. Відповідні зміни мають бути внесені до нормативно-правових актів Національного банку України щодо організації роботи автоматизованих систем оброблення банкнот у дві зміни.

Територіальним управлінням у Донецькій, Миколаївській, Сумській, Хмельницькій областях та Центральному сховищу, які здійснювали пілотний проект, та головним управлінням Національного банку України по м. Києву і Київській області, Автономній Республіці Крим, управлінням Національного банку України у Волинській, Дніпропетровській, Житомирській, Полтавській, Харківській областях рекомендовано вжити заходів (після отримання відповідних розпорядчих документів) щодо підготовки до впровадження двозмінного режиму роботи на постійній основі.

Ювілей/

Поєднання досвіду, традицій та інновацій дає найкращий результат

*Львівському інституту банківської справи УБС НБУ –
70 років*

У травні Львівському інституту банківської справи, що входить до складу Університету банківської справи Національного банку України (м. Київ), виповнюється 70 років. За цей час ЛІБС зростає, розвивався, вдосконалював навчально-виховний процес – пройшов довгий шлях становлення і став одним із провідних закладів у сфері підготовки фінансистів та фахівців банківської справи. Інститут має славі традиції і чималий досвід підготовки висококваліфікованих спеціалістів, який органічно поєднаний із сучасними інноваційними науково-педагогічними методами. Дипломовані випускники вузу високо цінуються на ринку праці, чимало фундаторів сучасної банківської системи України здобули путівку у професійне життя саме в цьому навчальному закладі. Про його історію, здобутки і досягнення, сьогодення та перспективи розвитку – у нарисі з нагоди ювілею.

Члени Вченої ради Львівського інституту банківської справи УБС НБУ – науковий потенціал навчального закладу.

Важлива компонента навчально-виховного процесу – зустрічі з працевдавцями-банкірами для обміну досвідом та думками щодо виховання спеціалістів.

Проект “Аукціон надій” зі студентської лави прищеплює почуття соціальної відповідальності.

ВІД ПЕРШОВИТОКІВ – ДО ВПЕВНЕНОГО ПОСТУПУ І ВАГОМИХ РЕЗУЛЬТАТІВ

Свою діяльність Львівський інститут банківської справи Університету банківської справи Національного банку України (м. Київ) розпочав 10 травня 1940 року як Львівський обліково-економічний технікум Держбанку СРСР. Від 1944 року – це Львівський обліково-кредитний технікум Держбанку СРСР, із 1949 до 1954 року він мав назву Львівський фінансово-кредитний технікум Міністерства фінансів УРСР, з 1954-го повернув попередню назву. У грудні 1991 року навчальний заклад перейшов у підпорядкування НБУ, змінивши назву на Львівський технікум банківської справи Національного банку України, у 1995 році отримав статус Львівського банківського коледжу Національного банку України. У 2000 році на його базі було створено Львівський банківський інститут Національного банку України.

Нова доба зростання та розвитку навчального закладу розпочалась у 2006 році, коли він увійшов до складу Університету банківської справи Національного банку України (м. Київ) – профільного вищого навчального закладу IV рівня акредитації, який здійснює підготовку фахівців для фінансово-кредитної системи України.

Львівський інститут банківської

справи УБС НБУ першим серед вищих навчальних закладів України запровадив міжнародну систему оцінювання знань студентів за шкалою ECTS та систему менеджменту якості за міжнародним стандартом ISO 900:2000. З метою інтеграції академічної науки у навчальний процес у 2003 році ЛБІ спільно з Інститутом регіональних досліджень НАН України під егідою Західного наукового центру НАН України та Міністерства освіти і науки України ініціював створення першого в Україні науково-навчального комплексу “Економосвіта”, учасниками якого стали провідні вітчизняні й зарубіжні навчальні заклади. В рамках комплексу здійснюється обмін викладачами, спільна апробація та експертиза наукових досліджень.

Педагогічний колектив інституту робить вагомий внесок у розвиток наукової школи Університету банківської справи Національного банку України. Впродовж 2009 року в інституті спільно з університетом виконано більше десяти науково-дослідницьких тем, які впроваджено в діяльність департаментів Національного банку України.

Вагомим науковим здобутком стала інноваційна робота із корпоративної соціальної відповідальності суб'єктів господарювання. Результати цього дослідження використані Міністерством освіти і науки України при розробці типової навчальної

програми з дисципліни “Корпоративна соціальна відповідальність”.

Викладачі інституту беруть активну участь у розробці концепцій та стратегій розвитку регіону, наукових регіональних програм. Зокрема, це комплексна програма інформаційно-фінансового обслуговування населення міста (регіону) “Соціальна карта жителя” та комплексна програма енергозбереження, які були виконані на замовлення Львівської обласної державної адміністрації. Завдяки цьому проекту вдалося автоматизувати облік оплати мешканцями міста комунальних послуг.

Науково-педагогічний колектив Львівського інституту банківської справи УБС НБУ — це 140 працівників, з яких 18 докторів наук та професорів, 88 кандидатів наук та доцентів. Вони є авторами 40 монографій та 120 підручників і навчальних посібників, серед яких 60 — із рекомендацією до друку МОН України. Співробітники інституту є авторами та співавторами понад 1 500 доповідей на спеціалізованих міжнародних і вітчизняних конференціях, семінарах. Наукові видання інституту неодноразово отримували почесні нагороди міжнародних виставок та Форуму видавців у Львові.

Львівський інститут банківської справи УБС НБУ здобув визнання та престижні нагороди: міжнародну відзнаку “Краще підприємство України 2004 — вища освіта”, “Європейська якість — 2005”, “Європейська якість у галузі освіти — 2006”, “Лідер 21 століття — 2008”; нагороджений дипломами Міністерства освіти і науки України “Сучасна освіта в Україні — 2006”, “За вагомий внесок в інноваційний розвиток національної системи освіти — 2007”, “Лідер сучасної освіти — 2007”, “За інноваційний розвиток освіти і сучасні педагогічні технології — 2008”, “За розвиток матеріально-технічної бази навчального закладу — 2009”. У 2009 році колектив інституту відзначено подякою регіонального центру зайнятості м. Львова “За профорієнтаційну роботу і високі показники працевлаштування молоді”.

ІННОВАЦІЙНІСТЬ — ЗАПОРУКА УСПІХУ

Сьогодні Львівський інститут банківської справи Університету банківської справи Національного банку України (м. Київ) — спе-

Привітання/

Пишаюся вашими здобутками!

Упевненими кроками інститут прийшов до значущої і вагомої дати — 70-річчя від початку діяльності.

Я пишаюся всіма вашими здобутками й перемогами, радію за всі ваші здійснені починання, бо вірю, що ви — найкращі! Працюючи поруч із вами з 1974 року, добре знаю ваш потенціал, можливості та резерви. Із теплотою завжди згадую тих людей, які сформували і підтримували мене як пе-

дагога, керівника, лідера, — Івана Грабка, Ліну Бойко, Катерину Сидяк, Марію Довгань, Тетяну Томчук, Лідію Зозулю, Ніну Тарасенко. Упродовж багатьох років поруч зі мною крокували освітньою стежиною заслужені викладачі, з якими ми разом опановували та вдосконалювали педагогічну майстерність, — Ганна Голуб, Олександра Павлишин, Галина Табачук, Микола Гунько, Ніна Дуць, Тетяна Шевченко, Валентина Левченко, Ганна Дутка, Ірина Жеребило, інші колеги.

Після закінчення інституту я прийшла в цей навчальний заклад і вдячна Богові, що саме з ним пов'язано мою долю, мій життєвий шлях, кар'єру та служіння громаді. Понад 20 років, з яких 17 — саме в ЛІБС, я очолюю команду фахівців, патріотів і натхнених творчих особистостей, разом з якими та завдяки яким ми досягли і досягаємо нових вершин.

Колектив інституту зберіг незмінними дух просвітництва, традицій і впровадження інновацій у навчальний процес, що завжди вирізняло ваш навчальний заклад з-поміж інших, а вашим студентам давало перевагу на ринку працевлаштування.

Зберігаючи та примножуючи свій потужний освітній потенціал та новаторський дух, Львівський інститут банківської справи сформував не одне покоління банкірів, фінансистів і економістів, організаторів виробництва, талановитих науковців, політичних діячів, справжніх громадян своєї країни — їхні імена назавжди вписано на скрижалях історії інституту.

За весь 70-річний період розвитку і становлення навчальний заклад здобув чимало нагород, відзнак, титулів і перемог. Це заслужений результат самовідданої праці, сили духу і непохитної віри, мистецтва управління, дару навчання, вчення і переконання, підтримки, людяності, взаємодопомоги.

Життя швидкоплинне... 70 років для навчального закладу європейського рівня в наш стрімкий час — це лише коротка мить і водночас ціла епоха розвитку і досягнення успіху. За сім десятиліть зроблено так багато!

Тож бажаю колективі інституту завжди бути флагманом вищої освіти в Галичині та Україні, центром інтелектуальної творчості й пошуку.

Зі святом вас!

Тамара Смовженко,
ректор Університету банківської справи
Національного банку України.

ціалізований економічний вищий навчальний заклад IV рівня акредитації, який здійснює підготовку фахівців найвищої кваліфікації для фінансово-кредитних та банківських установ. Він складається з:

— факультету банківської справи та інформаційних технологій, що включає

чотири кафедри: банківської справи; економічної кібернетики; комп'ютерних технологій; фізичного виховання;

— фінансово-економічного факультету, що включає чотири кафедри: фінансів; обліку і аудиту; математики і статистики; економічної теорії;

— факультету підвищення кваліфіка-

Із 2007 року у ЛІБС запроваджено проведення "Тижня української вишиванки" — студенти та викладачі охоче вдягають традиційне народне вбрання.

Студентська рада — дієвий орган студентського самоврядування.

ції та перепідготовки, що включає три кафедри: економіки та управління персоналом; суспільних дисциплін; іноземних мов, а також науковий, навчально-методичний, планово-економічний, адміністративно-господарський відділи та відділи роботи з персоналом, інформаційних технологій.

У навчальному закладі діє лабораторія консалтингово-маркетингових послуг, яка є осередком прикладних досліджень. Щороку тут проводяться маркетингові та соціологічні дослідження, які використовуються для поліпшення організації навчального процесу, а також у роботі банківських установ. Зокрема, у 2009 році на замовлення департаменту готівково-грошового обігу Національного банку України було проведено соціологічне дослідження з питань ставлення населення до номінального ряду банкнот і монет, що є в обігу, та структури платіжних інструментів, які використовуються населенням

України при роздрібних платежах.

Виваженість рішень, реальність завдань і комплексний підхід — тактика та стратегія успіху Львівського інституту банківської справи УБС НБУ, що відображено у слогані навчального закладу "a posse ad esse" — "від можливого до реального". Завдяки професіоналізму, традиціям, досвіду і лідерству інститут швидко адаптувався і став складовою Університету банківської справи Національного банку України, що об'єднав профільні вищі навчальні заклади у Черкасах, Харкові, Львові та Києві і став провідною вищою школою у сфері банківництва.

У складі Університету банківської справи Національного банку України ЛІБС має широкі можливості вдосконалювати підготовку студентів, використовувати спільний потенціал, фахово й оперативно вирішувати завдання, розширювати міжнародне партнерство. Практичний досвід молоді передають досвідчені професіонали НБУ, керівники банків, знані економісти. За час роботи в структурі університету Львівський інститут банківської справи системно вдосконалює навчальний процес. Зокрема, у 2007 році було впроваджено курси підготовки до вступу у вузи України, у 2008 році навчальний заклад отримав право на підготовку бакалаврів за напрямом "управління персоналом та економіка праці"; у 2009-му успішно ліцензував підвищення кваліфікації фахівців фінансово-кредитної системи України; впродовж 2009–2010 років започаткував роботу профільних класів для учнів випускних класів загальноосвітніх середніх навчальних закладів "Кроки до успіху економіста". Сьогодні інститут має у своїй структурі потужний осередок багаторівневої післядипломної освіти, який функціонує у новозбудованому комплексі по вул. Жовківській, 53. Комплекс обладнаний сучасною технікою, мультимедійним та SMART-обладнанням, для проживання слухачів післядипломної освіти створено комфортні умови.

Міжнародні зв'язки інституту охоплюють понад два десятки навчальних закладів та установ Польщі, Німеччини, Іспанії, Японії, Чехії, Росії та Білорусі. Разом з іноземними партнерами тут проводять семінари, літні професійні школи, конференції, обміни на семестрове навчання, організовуються міжнародні науково-практичні конференції.

Практика для студентів розпочина-

Привітання/

Наше кредо – впевнений поступ

Львівський інститут банківської справи Університету банківської справи Національного банку України має цікаву та славетну історію, чималі здобутки і великий потенціал. У травні ми відзначаємо 70-літній ювілей закладу, який дав тисячам своїх випускників путівку у професійне життя.

У Львові росло і розвивалося розлоге дерево роду банківської та ощадної справи нашого регіону. І немає нічого дивного в тому, що в літопис банківництва Західного регіону вписується історія навчального закладу, який незмінно готуючи фахівців банківської справи, ніс дух просвітництва, традицій, науки і культури крізь роки та покоління.

Для науково-педагогічного і студентського колективу ЛІБСу 70-річний ювілей – це важливий етап, на якому ми не лише підсумовуємо досягнуте, а й закладаємо основу для поступу в майбутнє. Зустрічаємо свій ювілей у новому статусі – як найстаріший та найбільший структурний підрозділ Університету банківської справи НБУ. Унікальна структура Університету відкриває перед нами більше можливостей для розвитку, дає змогу об'єднати наші зусилля та впевнено йти до поставленої мети.

Колектив ЛІБСу, завжди працюючи на випередження, відкритий для змін та інновацій, дбає про втримання лідерських позицій серед навчальних закладів регіону та важливість примноження його досягнень, поєднуючи усталені традиції та новаторство, фаховість і впевненість у своїх силах, динамічність і виваженість дій.

З нагоди ювілею складаю подяку та шану моїм колегам, нашим партнерам НБУ, які в різний час, у різний спосіб доклали зусиль для розвитку нашого закладу. Дякую колективі ЛІБСу за самовіддану працю, невтомність і творчий потенціал, який дає нам усім сили для реалізації нашого кредо – впевненого поступу!

Ганна Дутка,

директор Львівського інституту банківської справи
Університету банківської справи
Національного банку України.

ється з першого курсу — вона відбувається паралельно з теоретичним навчанням. Інститут плідно співпрацює з банкірами, фінансистами, професійними об'єднаннями, зокрема — Асоціацією банків Львівщини, Львівською асоціацією кредитних спілок, Львівським обласним центром зайнятості. Крім цього, студенти мають змогу у максимально наближених до реальності умовах отримувати необхідні практичні навички роботи в навчально-тренувальному комплексі. До речі, практикуватись майбутні фінансисти можуть не лише в банках, а й у кредитній спілці “Галичина”. Вона створена студентами ЛІБС ще 10 років тому і за цей час збільшила свій статутний фонд від 300 грн. до 1 млн. грн. Показово, що завдяки фаховій роботі студентів кредитна спілка не зазнала відчутних наслідків фінансової кризи і не втратила жодного клієнта.

У ЛІБС уже понад шість років функціонує студентське самоврядування, яке за цей час долучилося до всіх авторитетних національних і міських організацій. Його визнали найкращим у державі за версією Всеукраїнської студентської ради.

До структури Студентської дорадчої ради (СДР) входять усі студентські осередки, які діють в інституті, зокрема: студентський профком, молодіжний центр, наукове студентське товариство, старостати факультетів інституту, молодіжне об'єднання “ЛІГА”, Кредитна спілка “Галичина”, студентські ради гуртожитків, редколегія газети “Банк’О”, студентське радіо, психологічний клуб, літературний гурток, театральний гурток, студентська біржа праці, спортивний клуб, клуб “Історія ЛІБС”, студентський сайт інституту. З 2005 року студентською дорадчою радою інституту реалізовано понад 170 проєктів.

Особливу увагу навчальний заклад приділяє національно-патріотичному вихованню та формуванню активної громадянської позиції студентів, розвитку корпоративної культури та позиціонування на ринку освітніх послуг.

Завдяки одній із кращих серед вищих навчальних закладів України матеріальних баз у Львівському інституті банківської справи студенти можуть гармонійно і динамічно розвиватись — працювати над науковими дослідженнями, реалізувати важливі економічні, соціальні, мистецькі та культурні проєкти, активно проводити дозвілля, займатися спор-

том, досягаючи високих результатів. Серед студентів інституту чимало призерів олімпіад, володарів сертифікатів, чемпіонів, кандидатів у майстри і майстрів спорту.

Аудиторії, комп'ютерне забезпечення, спортивні зали, бібліотеки, комфортні гуртожитки в інституті відповідають європейським стандартам. До послуг студентів — Інтернет, читальні зали з електронним каталогом, що мають високий рівень забезпечення сучасною економічною літературою, лінгафонні кабінети, консалтингові лабораторії-тренажери, комп'ютерні лабораторії та інтернет-класи, конференц-зали, редакційно-видавничий відділ. У 2008 році було відкрито перший збудований за роки незалежності в Україні студентський комплекс ЛІБСу, що має гуртожиток на 350 місць, готельні номери, кімнати для індивідуальних занять та відпочинку, бібліотеку, актовий зал на 250 місць з артистичними та костюмерними кімнатами.

Активно працюючи над упровадженням сучасних технологій та програм навчання, в інституті не забувають про виховання не лише професійних, а й людських якостей майбутнього фахівця. У 2004 році завдяки напрацюванням колективу Львівського інституту банківської справи та за підтримки НБУ в Україні відновлено День ощадності та запроваджено святкування на державному рівні Дня банківських працівників, метою якого є популяризація ідей ощадності, патріотизму і меценатства. При гуртожитках ЛІБСу за пожертви працівників та студентів відкриті каплички блаженної Йосафати Гордашевської, яка є духовною покровителькою інституту, працює капелан.

Молодь має змогу реалізовувати і власні благодійні ініціативи. Львівський інститут банківської справи першим в Україні запровадив соціальний проєкт “Аукціон надій”, метою якого є вирішення актуальних соціальних проблем. За кошти, зібрані в рамках першого аукціону, облаштовано комп'ютерний клас у Городоцькій школі соціальної реабілітації, другого — для пологового будинку №1 м. Львова придбано інкубатор екстра-класу для недоношених дітей, третього аукціону — врятовано дерев'яну церкву XVII ст. у селі Кути. Успішна ініціатива окрилює, тож тепер за участі колективів регіональних інститутів вирішуватимуться питання

Довідково

У Львівському інституті банківської справи УБС НБУ:

- на трьох факультетах здобувають освіту 1 805 студентів за 11 ліцензованими спеціальностями;
- за 70 років випущено понад 40 тисяч висококваліфікованих фахівців;
- науково-педагогічні працівники — автори понад 430 підручників, посібників, монографій;
- загальна кількість навчальних дисциплін — 197, кількість навчально-тренувальних класів у банківських установах — 6.

Випускники пишаються дипломами, здобутими в Львівському інституті банківської справи УБС НБУ, адже вони відкривають перед ними широкі можливості для самореалізації та фахового зростання.

загальноукраїнського рівня.

Благочинна акція, започаткована ЛІБС УБС НБУ, — “Аукціон надій” — отримала відзнаку “За створення моделі партнерства “Університет — громада” на Першому всеукраїнському конкурсі бізнес-кейсів із корпоративної соціальної відповідальності (2009 р.). Понад 15 років навчальний заклад опікується вихованнями Городоцької школи соціальної реабілітації, в якій перебувають правопорушники віком 9—14 років.

Львівський інститут банківської справи УБС НБУ пишається випускниками різних років, які досягли професійного успіху та загальнодержавного визнання. Серед них Володимир Стельмах, Віра Ричаківська, Богдан Ковч та багато інших.

Роман Підвисоцький,
“Вісник НБУ”.

*У статті використано фотографії
Сергія Смірнова.*

Вітаємо! /

Золоті корони жінкам-банкірам

Названо імена переможниць І Всеукраїнського конкурсу “Пані банкір-2009”.

22 березня 2010 року в конференц-залі “Софіївський гранд-хол” готелю “Прем’єр-палац” відбулась урочиста церемонія нагородження лауреатів і переможців конкурсу “Пані банкір-2009” за версією журналу “Банкір”. Усього в конкурсі взяли участь представниці 110 банківських установ країни. Переможців визначили в трьох номінаціях – “Пані банкір державного рівня”, “Пані банкір у сфері економічної журналістики” та “Жінка, яка творить майбутнє”.

За словами організаторів конкурсу – представників видавництва “КБД-Видав”, яке займається випуском зокрема журналу “Банкір”, мета конкурсу – публічне визнання досягнень найуспішніших жінок, які працюють у банківській сфері України та зробили значний внесок у розвиток банківської справи країни, здійснюють кращий топ-менеджмент в умовах економічної кризи, відзначаються високим професіоналізмом та займають активну соціальну позицію.

У церемонії нагородження лауреатів, що переросла у яскраве дійство, взяли участь акредитовані в Україні дипломати, представники Ліги страхових

організацій України, українських банків і страхових компаній, клієнти і партнери банків. Серед них – директор видавництва “КБД-Видав”, головний редактор журналу “Банкір” Олег Капралов, голова Ради Ліги страхових організацій України Олександр Філонюк, Надзвичайний і Повноважний посол Республіки Білорусь в Україні Валентин Величко, Надзвичайний і Повноважний посол Республіки Грузія в Україні Григол Катамадзе, Перший радник Посольства Республіки Польща Анджей Грабовський, багато інших відомих банкірів, видавців, дипломатів.

Першою “коронованою” переможницею (лауреатам вручали символічні золоті корони) стала член Правління

Переможець конкурсу “Пані банкір-2009” у номінації “Пані банкір державного рівня” Віра Ричаківська.

Переможці і лауреати І Всеукраїнського конкурсу “Пані банкір-2009” за версією журналу “Банкір”

“Пані банкір державного рівня”

Ричаківська Віра Іванівна – член Правління Національного банку України, головний бухгалтер Національного банку України – директор департаменту бухгалтерського обліку НБУ.

“Пані банкір у сфері економічної журналістики”

Патріаца Людмила Миколаївна – головний редактор журналу “Вісник Національного банку України”.

“Жінка, яка творить майбутнє”

Смовженко Тамара Степанівна – ректор Університету банківської справи Національного банку України.

Лауреати конкурсу “Пані банкір-2009”

Шиманюк Агнешка – член Спостережної ради Плюс-банку, радник “Гетін холдинг спулка акційна” (Польща);

Распутна Людмила Вільтонівна – голова правління ВАТ “КБ “Актив-банк”;

Михайльо Вікторія Вікторівна – голова правління ПАТ “Альфа-банк”;

Кіреєва Ірина Вікторівна – виконуюча обов’язки голови правління ПАТ “ПІРЕУС-банк МКБ”;

Белініна Олена Володимирівна – головний бухгалтер ВАТ “Морський транспортний банк”;

Кібець Ольга Юліївна – головний бухгалтер ПАТКБ “Правекс-банк”;

Якіменко Олена Анатоліївна – голова правління АТ “Златобанк”.

Національного банку України, головний бухгалтер – директор департаменту бухгалтерського обліку НБУ, кандидат економічних наук, доцент **Віра Ричаківська** – номінація “Пані банкір державного рівня”.

Вручаючи відзнаку Вірі Іванівні, голова правління банку “Хрещатик” Дмитро Гриджук зазначив, що його особистий вибір повністю збігся з результатом, оголошеним конкурсною комісією, а започаткування нагородження наших чарівних жінок-банкірів великою короною означає, що вони – королеви банківського бізнесу.

У відповідь В.І.Ричаківська підкреслила, що ця нагорода по праву належить не тільки їй, а всьому колективу колег-бухгалтерів. Разом з ними створено сучасну інформаційну систему, на базі якої побудовано регуляторний та наглядний блоки, формується грошово-банківська статистика і статистика платіжного балансу. Віра Ричаківська також підкреслила велику роль відкритості й прозорості банківського бізнесу

через призму звітності.

Отримуючи символічну корону від директора видавництва “КБД-Видав” Олега Капралова, головний редактор журналу “Вісник Національного банку України” Людмила Патрікац (номінація “Пані банкір у сфері економічної журналістики”) зауважила, що ця відзнака є особливо значущою, адже 31 березня нинішнього року виповнилося 15 років від дня виходу першого номера журналу “Вісник Національного банку України”. Ця нагорода — результат творчої праці активу

Надзвичайний і Повноважний посол Республіки Грузія в Україні Григол Катамадзе вручив диплом переможця у номінації “Жінка, яка творить майбутнє” ректору Університету банківської справи Національного банку України Тамарі Смовженко.

Диплом переможця конкурсу “Пані банкір-2009” у номінації “Пані банкір у сфері економічної журналістики” головному редактору журналу “Вісник Національного банку України” Людмилі Патрікац вручає директор видавництва “КБД-Видав” Олег Капралов.

авторів, науковців, знавців теорії і практики банківської справи. Це стимулює працювати ще краще, досягати нових успіхів, адже хто вірить в успіх, той завжди перемагає.

Третя коронована “Пані банкір-2009” у номінації “Жінка, яка творить майбутнє” — ректор Університету банківської справи Національного банку України, доктор економічних наук, професор **Тамара Смовженко** наголосила у своєму виступі на тому, що успіх тієї чи іншої компанії залежить передусім від персоналу і запросила всіх до співпраці з Університетом банківської справи Національного банку України.

Вітаючи переможців і лауреатів конкурсу, не можемо не зазначити, що, окрім нагород, вони отримали і суспільне визнання своєї праці, потужний енергетичний імпульс для продуктивної творчої роботи, самореалізації й самоствердження.

Крім переможців та лауреатів конкурсу “Пані банкір-2009”, того вечора організатори назвали також вісім страхових компаній — лауреатів конкурсу “Лідер страхового ринку-2009” за версією журналу “Банкір”.

Марина Гриценко,
“Вісник НБУ”.

Фото **Олександра Доманського.**

Хроніка/

Науковий потенціал молоді

8 квітня нинішнього року в Харківському інституті банківської справи Університету банківської справи Національного банку України відбулася п'ята Міжнародна студентська науково-практична конференція “Наукові дослідження молоді – вирішенню проблем європейської інтеграції”. У рамках конференції пройшов II етап Всеукраїнського конкурсу студентських робіт зі спеціальності “Банківська справа”.

У роботі конференції взяли участь 400 студентів із понад 60 вищих навчальних закладів України. Серед багатьох поданих на розгляд досліджень було відібрано найкращі, зокрема 25 рекомендовано до участі у II турі Всеукраїнського конкурсу студентських наукових робіт із природничих, технічних і гуманітарних наук зі спеціальності “Банківська справа”.

Другий тур конкурсу пройшов у формі пленарного засідання науково-практичної конференції. У ньому взяли участь 280 студентів. Під час захисту доповідачі розкривали науковий та

практичний зміст роботи, а слухачі ставили запитання та активно обговорювали запропоновані тези.

Секційні засідання конференції було присвячено розгляду проблем ефективності міжнародних економічних відносин, прав людини, взаємодії правової системи та держави, екологічної безпеки, соціально-економічних аспектів міжнародної інтеграції України в контексті глобалізаційних процесів.

Учасники конференції змістовно обговорили проблеми оподаткування підприємницької діяльності, розвитку фінансової та банківської систем в

умовах адаптації України до вимог та стандартів європейського економічного простору, сучасні напрями розвитку менеджменту і маркетингу.

За результатами оцінювання найкращих робіт п'ять із них було нагороджено дипломами I ступеня, по 10 — дипломами II та III ступеня. Студенти-переможці також отримали цінні подарунки — наукову літературу видавництва Університету банківської справи Національного банку України.

Науковий відділ Харківського інституту банківської справи УБС НБУ.

Володимир Харченко

Начальник управління методології роздрібних платежів департаменту платіжних систем Національного банку України

Роман Капралов

Провідний економіст управління методології роздрібних платежів департаменту платіжних систем Національного банку України, аспірант Університету банківської справи Національного банку України

Аналіз/

Статистичний аналіз ринку банківських платіжних карток в Україні у контексті країн із розвинутими картковими ринками

Функціонування платіжних та розрахункових систем – предмет пильної уваги центральних банків розвинутих країн світу. Провідні міжнародні фінансові організації, зокрема Банк міжнародних розрахунків (BIS), Європейський центральний банк (ECB), Світовий банк (WB), Міжнародний валютний фонд (IMF), докладають чимало зусиль, щоб досягти взаєморозуміння центральних банків і міжнародного банківського співтовариства щодо ключових питань у сфері платіжних та розрахункових систем.

Сучасні тенденції в економіці, які характеризуються розвитком глобалізації і кооперації, а також посиленням конкуренції, спонукають організовувати діяльність у сфері платіжних та розрахункових систем на базі загальноприйнятих світових стандартів та принципів кращої практики.

З метою інформування державних органів, кредитних організацій та їх клієнтів, банківських асоціацій стосовно тенденцій і динаміки розвитку платіжних та розрахункових систем у країнах світу міжнародні фінансові інститути регулярно публікують спеціалізовані звіти. Ці звіти, відомі серед спеціалістів як “кольорові книги”, містять документи міжнародних фінансових організацій, зокрема міжнародні стандарти, аналітичні та статистичні матеріали про діяльність платіжних та розрахункових систем з поданням відповідних показників згідно з міжнародними правилами.

Спираючись на ці публікації, а також на статистичні дані, якими банки України звітують перед Національним банком, автори провели порівняльний аналіз стану розвитку ринку банківських платіжних карток в Україні та аналогічних ринків у розвинутих країнах світу за загальноприйнятими у світовій практиці показниками і стандартами.

“КОЛЬОРОВІ КНИГИ” – ДЖЕРЕЛО ІНФОРМАЦІЇ ЩОДО ПЛАТІЖНИХ СИСТЕМ

Провідні міжнародні фінансові інституції спільно з центральними банками та банківськими

асоціаціями систематично готують та оприлюднюють звіти щодо стану розвитку платіжних систем у країнах світу, а саме:

- “Червону книгу” і “Зелену книгу”;
- “Блакитну книгу”;

- “Жовту книгу”;
- “Червону книгу ЕМЕАР”;
- “Срібну книгу”.

У ході аналізу було використано інформацію з останніх за станом на кінець 2009 року випусків “Червоної” та “Блакитної” книг, зокрема

“карткових” розділів зазначених звітів. Це дало змогу порівняти рівень розвитку карткових платіжних систем України та економічно розвинутих країн Європи і світу, що є репрезентативним з огляду на європейський вектор розвитку економіки нашої країни.

ОЗНАКИ РОЗВИНУТОГО КАРТКОВОГО РИНКУ

Український ринок банківських платіжних карток перебуває у стадії “ринку, що розвивається” (emerging market). Таке твердження міститься в доповідях та матеріалах фахівців із країн зі “зрілими ринками” (mature market). Російський дослідник М.В.Іванов вважає, що фундаментальні відмінності між цими двома типами ринків визначаються особливостями устрою та світосприйняття суспільства. Він виділяє дві характерні ознаки карткового ринку, що розвивається:

- переважання дебетових карток над кредитними;
- низький рівень конкуренції та ненасиченість ринку.

На нашу думку, справедливим є твердження О.В.Смородінова про те, що в рамках подібного аналізу поняття “економічно розвинута країна” та “країна з розвинутим картковим ринком” є цілком однопорядковими. Безперечно, не кожна економічно розвинута країна має високий рівень розвитку карткового ринку (наприклад, рівень ВВП і доходів на душу населення у нафтових країнах Близького Сходу дуже високий, проте карткові ринки знаходяться в ембріональному стані). Однак будь-який розвинутий картковий ринок обов’язково передбачає високий рівень економічного розвитку національного господарського комплексу, системи ринкових відносин та банківського сектору в країні.

Які ж умови необхідні для існування розвинутого карткового ринку в тій чи іншій країні? Зазвичай фахівці наголошують на високому рівні таких макроекономічних індикаторів, як ВВП у розрахунку на душу населення, рівень доходів у розрахунку на одного мешканця, а також позитивна динаміка цих показників упродовж тривалого періоду. Серед інституційних факторів, які впливають на розвиток національних карткових ринків, традиційно виділяють стан фінансової і банківської інфраструкту-

ри, котра визначає рівень розвитку ринку споживчих фінансових і банківських послуг; наявність правової бази, що регламентує відносини між власниками карток та кредитними установами; присутність державних і приватних інститутів, котрі збирають і розповсюджують інформацію стосовно кредитоспроможності позичальників, а також наявність законодавчих актів, що регламентують права таких установ, так само, як і установ, які займаються збиранням простроченої заборгованості власників. До інших важливих умов існування в країні розвинутого карткового ринку найчастіше відносять високий рівень розвитку телекомунікаційних послуг, тобто стійкість, надійність і високу якість телекомунікаційного зв’язку, а також порівняно низьку вартість цих послуг — неодмінні чинники, що забезпечують ефективну авторизацію і процесинг трансакцій.

Щодо якісних характеристик високорозвинутого ринку карток, то перелік їх значно ширший (і, ймовірно, не остаточний):

- 1) наявність досить великої кількості емітентів різних типів;
- 2) наявність досить великої кількості еквайрів різних типів;
- 3) великі обсяги емісії карток в абсолютному та відносному (в розрахунку на 1 тис. населення) вираженні, а також кількість трансакцій і оборотів за картками в абсолютному та відносному вираженні;
- 4) наявність на ринку різних видів карток — кредитних, дебетових, розрахункових (дебетових із відстроченим платежем), електронних гаманців, спільних, “сімейних”, з елементами лояльності тощо;
- 5) наявність на ринку карток на різній технологічній основі — з магнітною смугою, мікропроцесором, із подвійним інтерфейсом, з кількома додатками на одній картці тощо;
- 6) висока щільність мережі пристроїв самообслуговування (банкоматів, терміналів) та пунктів видачі готівки;
- 7) розвинута торговельно-сервісна інфраструктура обслуговування карток — висока щільність мереж компаній-акцептантів і торговельних терміналів;
- 8) велика частка платіжних трансакцій — як за кількістю, так і за вартістю — порівняно з кількістю трансакцій зі зняття готівки та отримання касових авансів;

9) велика частка платежів за картками — як за кількістю, так і за вартістю (величиною) трансакцій — порівняно з часткою інших інструментів роздрібних платежів (банківських чеків, готівки тощо)

Наведені у “Червоній” та “Блакитній” книгах статистичні дані підтверджують більшість зазначених вище якісних критеріїв розвинутості національних карткових ринків, що дає змогу вирішити основні завдання нашого дослідження, а саме:

- проаналізувати динаміку розвитку національних карткових ринків у дванадцяти економічно розвинутих країнах за період 2003–2008 років з метою визначення загальних рис та кількісних показників, що характеризують високий рівень розвитку карткового ринку;

- порівняти основні характеристики та показники нинішнього стану українського ринку банківських платіжних карток і карткових ринків провідних країн світу, щоб визначити можливі й бажані напрями його найближчого розвитку.

ЗАГАЛЬНОЕКОНОМІЧНІ ПОКАЗНИКИ

Таблиця 1 містить базові статистичні показники, що характеризують рівні розвитку національного господарського комплексу України та дванадцяти економічно розвинутих країн. Дані стосуються лише валового внутрішнього продукту (ВВП) в абсолютному і відносному вираженні, а також рівня розвитку фінансової/банківської інфраструктури. Вони є ілюстрацією (та одним із доказів) наведеної вище тези стосовно взаємозв’язку високого рівня економічного розвитку і розвинутості фінансової та банківської інфраструктури, з одного боку, та високого рівня розвитку національного карткового ринку — з другого.

За рівнем економічного розвитку та рівнем життя країни, котрі ввійшли до “Червоної книги” (так звана “Група десяти”), належать до 30 найбагатших країн світу. Як видно з таблиці 1, найнижчий показник ВВП на душу населення у доларовому еквіваленті з 12 аналізованих зарубіжних країн має Сінгапур — 37.6 тис. доларів США у 2008 році. У 2007–2008 роках типовим для цієї групи був діапазон від 40 до 47 тис. доларів США. За показником ВВП на душу населення Україна у 2003–2008 роках

Таблиця 1. Базові статистичні показники України та дванадцяти економічно розвинутих країн

Показник	2003 р.	2004 р.	2005 р.	2006 р.	2007 р.	2008 р.
Україна						
Населення, млн. осіб	47.442	47.101	46.749	46.466	46.192	45.963
ВВП, млрд. доларів США	49.54	64.83	86.14	107.75	142.72	180.59
ВВП у розрахунку на душу населення, доларів США	1 044.16	1 376.32	1 842.65	2 318.97	3 089.69	3 929.02
Бельгія						
Населення, млн. осіб	10.373	10.417	10.474	10.543	10.667	10.7
ВВП, млрд. доларів США	310.12	359.80	375.23	399.15	458.26	504
ВВП у розрахунку на душу населення, доларів США	29 896.38	34 539.33	35 825.18	37 858.96	42 960.99	47 047
Канада						
Населення, млн. осіб	31.734	32.038	32.353	32.688	33.047	33.4
ВВП, млрд. доларів США	866.32	992.08	1 133.26	1 278.76	1 430.46	1 499
ВВП у розрахунку на душу населення, доларів США	27 299.55	30 965.86	35 027.86	39 120.23	43 285.66	44 826
Франція						
Населення, млн. осіб	62.042	62.445	62.818	63.195	63.573	64.1
ВВП, млрд. доларів США	1 800.41	2 062.62	2 143.96	2 267.31	2 589.08	2 852
ВВП у розрахунку на душу населення, доларів США	29 019.15	33 030.93	34 129.66	35 878.01	40 726.10	44 481
Німеччина						
Населення, млн. осіб	82.52	82.501	82.464	82.366	82.263	82.1
ВВП, млрд. доларів США	2 442.76	2 747.17	2 787.98	2 912.95	3 316.64	3 645
ВВП у розрахунку на душу населення, доларів США	29 602.08	33 298.67	33 808.41	35 365.87	40 317.51	44 381
Італія						
Населення, млн. осіб	57.478	57.554	58.135	58.435	58.88	59.3
ВВП, млрд. доларів США	1 507.56	1 728.79	1 774.19	1 856.50	2 101.12	2 300
ВВП у розрахунку на душу населення, доларів США	26 228.54	30 037.64	30 518.44	31 770.30	35 684.82	38 767
Японія						
Населення, млн. осіб	127.694	127.787	127.768	127.77	127.771	127.7
ВВП, млрд. доларів США	4 229.22	4 607.32	4 553.78	4 375.59	4 382.25	4 907
ВВП у розрахунку на душу населення, доларів США	33 119.99	36 054.70	35 640.97	34 245.84	34 297.72	38 426
Нідерланди						
Населення, млн. осіб	16.223	16.276	16.317	16.341	16.405	16.5
ВВП, млрд. доларів США	538.38	610.26	637.68	677.25	776.00	872
ВВП у розрахунку на душу населення, доларів США	33 186.43	37 494.60	39 081.01	41 444.55	47 302.58	52 882
Сінгапур						
Населення, млн. осіб	4.115	4.167	4.266	4.401	4.589	4.8
ВВП, млрд. доларів США	93.15	109.16	119.78	136.57	161.35	182
ВВП у розрахунку на душу населення, доларів США	22 637.26	26 195.86	28 077.01	31 032.15	35 160.08	37 600
Швеція						
Населення, млн. осіб	8.958	8.994	9.03	9.081	9.15	9.3
ВВП, млрд. доларів США	311.14	357.37	365.77	392.95	454.33	479
ВВП у розрахунку на душу населення, доларів США	34 733.29	39 734.42	40 505.68	43 271.73	49 653.72	51 775
Швейцарія						
Населення, млн. осіб	7.405	7.454	7.501	7.558	7.619	7.7
ВВП, млрд. доларів США	325.38	363.46	371.76	388.70	426.82	500
ВВП у розрахунку на душу населення, доларів США	43 940.21	48 760.29	49 561.54	51 428.83	56 020.33	64 973
Великобританія						
Населення, млн. осіб	59.554	59.834	60.209	60.587	60.975	61.383
ВВП, млрд. доларів США	1 860.82	2 198.90	2 275.64	2 431.68	2 802.38	2 657
ВВП у розрахунку на душу населення, доларів США	31 245.87	36 750.03	37 795.61	40 135.30	45 959.52	43 285.6
США						
Населення, млн. осіб	291.289	294.056	296.94	299.801	302.045	304.1
ВВП, млрд. доларів США	10 960.8	11 685.9	12 421.9	13 178.4	13 807.6	14 441
ВВП у розрахунку на душу населення, доларів США	37 628.61	39 740.39	41 833.03	43 957.16	45 713.72	47 495

відставала від середнього рівня країн “Групи десяти” більш як у 17 разів.

Залежність між рівнем ВВП та ступенем розвинутої карткового ринку очевидна. Чим менше країна виробляє, тим менше вона в змозі споживати і заощаджувати. Отже, межі використання карток як інструменту платежу (поточне споживання) і засобу для отримання кредитів (низький рівень заощаджень не дає змоги ні забезпечити кредитування, ні повертати борги в майбутньому) жорстко обмежені.

За рівнем розвитку інституційної фінансової інфраструктури наша країна порівняно із зарубіжними посідає високе місце, незважаючи на значну різницю в показниках ВВП на душу населення. У 2007–2008 роках в Україні щільність інфраструктури установ, які надають платіжні послуги, становила 358–359 відділень на 1 млн. населення. Щоб розрахувати цей показник, до складу зазначених установ ми віднесли банки та їхні філії (безбалансові відділення банків при цьому не враховувалися), небанківські фінансові установи, які пропонують послугу переказу коштів, а також відділення УДППЗ “Укрпошта”, які надають послугу переказу коштів. В аналізованих нами економічно розвинутих країнах (за винятком Сінгапуру, Нідерландів і Швеції) налічується понад 350 відділень на 1 млн. населення. У країнах із великою чисельністю населення (Великобританії, Німеччині, Франції, Італії), а також Швейцарії щіль-

ність банківської інфраструктури особливо висока і сягає 786.5 відділення на 1 млн. населення.

Зауважимо, що наприкінці минулого десятиріччя у більшості з розглянутих зарубіжних країн прокотилися хвилі злиттів і поглинань у сфері фінансових і банківських послуг. У результаті чисельність банківських відділень та інших установ, що надають банківські послуги населенню й бізнесу, різко скоротилася. Водночас зауважимо, що щільність мереж відділень банків та інших установ, які пропонують фінансові послуги, в усіх розглянутих економічно розвинутих країнах у 2007–2008 роках майже не змінювалася. Отже, хоча процеси, пов’язані з раціональнішим і ефективнішим використанням інфраструктури платіжних послуг і каналів взаємозв’язку з приватними та корпоративними клієнтами, досі мають місце, кількість установ, які надають платіжні послуги у цих країнах, стабілізувалася.

ЕМІСІЯ КАРТОК

Згідно з даними таблиці 2 за загальною кількістю емітованих карток Україна вже у 2007–2008 роках значно випереджала Бельгію, Нідерланди, Швейцарію, Швецію та Сінгапур (звичайно, слід брати до уваги той факт, що чисельність населення у цих країнах, за винятком Нідерландів, становить у діапазоні до 11 млн. осіб).

Статистика свідчить (див. табли-

цю 2), що для сучасного розвинутого карткового ринку типовим є показник у діапазоні 1500–1700 емітованих карток на тисячу жителів. Вищі рівні емісії у відносному вираженні характерні для США, Японії і Великобританії – країн, де карткові ринки функціонують найдовше – уже 55–65 років. Оскільки у “Червоній книзі” немає даних щодо загальної кількості емітованих карток у Канаді та США, автори, складаючи таблицю, використали інформацію про кількість емітованих кредитних і дебетових карток у цих країнах.

На підставі даних таблиці 2 доходимо також висновку, що у 2004–2008 роках карткові ринки в усіх без винятку країнах продовжували зростати, причому найшвидше – у тих країнах, де насиченість картками наприкінці 1990-х була найнижчою (менше 700–800 карток на 1 тис. жителів), – у Франції, Італії та Сінгапурі.

Водночас зауважимо помітне зменшення кількості емітованих карток в окремих країнах у 2008 році, зокрема Нідерландах та Україні. В Україні це пов’язано з кількома об’єктивними чинниками. Банки відмовилися від стратегії “нав’язування” карток клієнтам, зокрема кредитних, в результаті якої емітовані картки клієнтами часто не використовувались. Отже, відбулося своєрідне “очищення” емісії: зменшення обсягів емітованих карток з одночасним підвищенням якісних показників. Крім того, в умовах світової економічної кризи кількість клієнтів і відповідно відкритих у

Таблиця 2. Кількість емітованих платіжних карток у 2004–2008 роках (млн. шт.)

Країна	Кількість карток (млн. шт.)					Кількість карток на 1 тис. населення (шт.)				
	2004 р.	2005 р.	2006 р.	2007 р.	2008 р.	2004 р.	2005 р.	2006 р.	2007 р.	2008 р.
Україна	17.080	24.780	32.474	41.162	38.576	362.6	530.0	698.9	891.1	839.3
Бельгія	15.727	15.931	16.605	17.492	18.724	1512.2	1517.2	1581.4	1 650.2	1 749.9
Канада	76.383	80.709	63.798	89.674	72.897	2 406.9	2 519.1	1 971.9	2 713.5	2 182.5
Франція	49.112	95.101	94.046	99.512	102.783	787.1	1514.3	1488.1	1 564.6	1 603.5
Німеччина	114.573	115.928	118.770	127.925	136.978	1 388.8	1405.2	1441.4	1 554.4	1 668.4
Італія	58.967	64.951	68.346	70.176	83.010	1 023.7	1 117.9	1 170.3	1 191.4	1 399.8
Японія	1 106.83	1 132.86	1 155.79	1 274.04	Н. д.	8 660.6	8864.3	9043.7	9971.2	Н. д.
Нідерланди	27.800	31.453	31.720	31.356	30.934	1 705.5	1929.6	1946.0	1 911.9	1 874.8
Сінгапур	20.806	23.037	25.388	28.454	31.387	4 953.8	5357.4	5770.0	6 185.6	6 538.9
Швеція	12.358	12.724	14.033	14.308	15.181	1 373.1	1413.7	1542.0	1 555.2	1 632.4
Швейцарія	9.412	9.877	10.536	11.345	12.166	1 254.9	1316.9	1386.3	1 492.8	1 580
Великобританія	165.684	164.440	164.095	164.875	168.689	2 770.6	2731.6	2707.8	2 702.9	2747.8
США	1 513.0	1 543.9	1 588.9	1 600.7	1 556.8	5 194.15	5250.36	5350.91	5 299.54	5 119.36

Примітка. Н. д. – немає даних.

банках рахунків скоротилася (в основному внаслідок закриття “зарплатних” проектів).

На жаль, дані “Червоної книги” не дають змоги проаналізувати обсяги емісії платіжних карток банками у 2009 році, проте вже сьогодні можна говорити про їхнє зниження. Особливо ця тенденція характерна для країн зі значною часткою кредитних карток у загальному обсязі емісії, зокрема США.

Очевидно, можна погодитися з твердженнями деяких зарубіжних експертів про перенасиченість карткових ринків у більшості економічно розвинутих країн та про доцільність або навіть необхідність регулювання цього ринку, особливо сегмента кредитних карток (про це, зокрема, йшлося у рішеннях судів різних інстанцій Австралії: державні регулюючі органи повинні впливати на емітентів кредитних карток, оскільки надмірна кількість кредитних карток може викликати негативні наслідки у вигляді стрімкого накопичення обсягів простроченої заборгованості; ілюстрацією цієї тези слугує ситуація на картковому ринку США, а ще раніше – у Південній Кореї).

Водночас можна припустити, що для сучасного розвинутого карткового ринку оптимальний рівень емісії починається з 800–900 карток на тисячу жителів. Про верхні межі цього діапазону судити досить складно, оскільки з розширенням лінійки карткових продуктів, їх функціональ-

ності і сфер застосування кількість і розмаїття карток збільшуватиметься.

Про різноманітність карткових продуктів, а також функцій, що виконуються ними, можна зробити висновки на підставі даних таблиці 3.

Хоча в кількісному вираженні показники емісії карток у розрахунку на тисячу жителів у економічно розвинутих країнах є приблизно однаковими, структура емісії карток характеризується великою різноманітністю. У США і Японії донедавна картки з кредитною функцією та функцією зняття готівки превальювали над картками з функцією безпосереднього дебетування. У країнах Західної Європи та Скандинавії, навпаки, спостерігається приблизна рівність у використанні карток із функцією зняття готівки та з дебетовою функцією. Кредитні картки емітуються і використовуються в цьому регіоні значно рідше.

Пояснюється це двома причинами. По-перше, у другій половині 1990 років у Європі пройшла “дебетова революція”: спочатку у Великобританії, а потім у континентальній Європі банки почали активно випускати дебетові продукти. По-друге, поняття платіжної картки в європейських країнах часто включає також продукти з відстроченим дебетуванням рахунку, які національні статистики відносять до карток із дебетовою функцією, а не кредитною, як у Японії.

Аналізуючи дані таблиці 3, може-

мо також зробити висновки щодо ситуації у сегменті електронних гаманців, або карток із функцією електронних грошей (е-грошей), як вони називаються у “Червоній книзі”. Програми з використанням електронних грошей ініційовані й доволі успішно функціонують у багатьох країнах, зокрема Бельгії – Протон (Proton), Франції – Монео (Moneo), Німеччині – Гельд карте (GeldKarte), Італії – МІНІпей, Калібра, Пагобанкома, Карта чіара (MINIpay, Kalibra, PagoBankoma, Carta Chiara), Японії – Суїка, Еді (Suica, Edy), Нідерландах – Чіпніп (ChipKnip), Швеції – КЕШ (CASH). У той же час, коли у багатьох країнах продукти на базі карток із функцією електронних грошей поступово отримують визнання, в інших, наприклад, Канаді, Великобританії, США, виконання деяких із цих програм (розпочатих на початку 2000-х років) було припинено. Продукти з використанням електронних гаманців доступні або в загальнонаціональних масштабах, або (частіше) у межах конкретних регіонів (міст). Порівняно успішними є карткові продукти, пов’язані з використанням громадського транспорту, послуг телефонного зв’язку, паркування, торговельних автоматів.

Утім, дані таблиці 3 засвідчують незначне, але стабільне зростання емісії таких карток майже в усіх країнах у 2007–2008 роках.

Картки із функцією відкладеного дебетування в різних країнах еміту-

Таблиця 3. Структура емітованих платіжних карток у 2007–2008 роках

Країна	Млн. штук											
	Картки з функцією видачі готівки		Картки з платіжною функцією		Картки з дебетовою функцією		Картки з кредитною функцією		Картки з функцією відкладеного дебетування		Картки з функцією електронних грошей	
	2007 р.	2008 р.	2007 р.	2008 р.	2007 р.	2008 р.	2007 р.	2008 р.	2007 р.	2008 р.	2007 р.	2008 р.
Україна	40.52	38.26	39.93	37.53	31.12	29.54	10.05	9.03	Н. д.	Н. д.	Н. д.	Н. д.
Бельгія	17.49	18.72	17.49	18.72	13.72	14.70	Н. д.	Н. д.	3.77	4.03	10.90	11.44
Канада	Н. д.	Н. д.	Н. д.	Н. д.	21.26	21.50	68.41	72.68	Н. д.	Н. д.	Н. д.	Н. д.
Франція	91.75	93.59	82.43	85.47	64.39	65.96	32.72	34.01	27.56	27.32	26.73	30.70
Німеччина	118.23	125.20	114.62	121.40	95.25	100.23	2.82	3.05	16.53	18.13	77.01	81.03
Італія	40.28	47.03	67.60	73.05	33.10	37.06	34.51	35.98	Н. д.	0	5.81	8.21
Японія	463.84	463.84	729.59	Н. д.	421.00	409.00	308.59	Н. д.	Н. д.	Н. д.	80.61	105.03
Нідерланди	31.36	30.93	25.33	25.21	25.33	25.21	Н. д.	Н. д.	25.33	25.21	18.13	18.25
Сінгапур	8.93	9.63	14.58	15.90	8.93	9.63	5.65	6.28	Н. д.	Н. д.	13.87	15.48
Швеція	9.82	10.65	14.31	15.18	9.04	9.48	4.30	4.67	0.97	1.03	Н. д.	Н. д.
Швейцарія	11.27	12.10	11.28	12.11	6.97	7.61	4.31	4.50	Н. д.	Н. д.	4.81	5.15
Великобританія	164.88	168.28	141.30	144.77	71.62	76.27	67.31	66.16	2.36	2.34	Н. д.	Н. д.
США	982.45	952.40	1 600.61	1 556.80	273.86	276.30	1 326.75	1 280.50	Н. д.	Н. д.	237.87	275.28

ються неоднорідно: керуючись наявними у “Червоній книзі” даними, можна пересвідчитися, що цей продукт популярний, скажімо, у Франції (збільшення з 10.84 млн. карток у 2005 році до 27.32 млн. у 2008-му), проте, наприклад, у Швеції він становить незначну частку від загальних обсягів емісії.

Також можна говорити про зменшення ролі карток, емітованих торговельно-сервісними компаніями. У минулому західноєвропейські фахівці прогнозували, що значення нефінансових компаній-емітентів на регіональному картковому ринку зростатиме і серйозно розглядали ймовірність загострення конкуренції між банками та торговельно-сервісними компаніями як емітентами кредитних карток і електронних гаманців. Однак цього не сталося. Банкам вдалося стримати амбіції великих торговельних і сервісних мереж. Відомо, що на початку 2000-х років банки придбали карткові портфелі низки відомих нефінансових емітентів. Банки продовжували збільшувати свою частку на ринку емісії платіжних карток і в 2007–2008 роках. У листопаді 2008-го найбільший небанківський емітент платіжних карток Америкен експрес (American Express) отримав дозвіл Федеральної резервної системи США на перетворення у банківський холдинг.

Так чи інакше, але розмаїття карткових продуктів є одним зі свідчень високого рівня розвитку карткового ринку, оскільки дає змогу споживачам вибирати послуги відповідно до своїх уподобань, а емітентам — обира-

ти оптимальні варіанти та види карток відповідно до власних стратегій.

ІНФРАСТРУКТУРА ОБСЛУГОВУВАННЯ КАРТОК

Банкомати

Упродовж останніх років серед експертів та учасників національних ринків банківського самообслуговування набула поширення точка зору про перманентність кризових явищ на цих ринках. Так, на думку банків-власників термінальних пристроїв спостерігається постійне зростання конкуренції і відповідно падіння доходів. Компанії-виробники банкоматів вважають, що попит на зазначені пристрої на ринку постійно знижується. На думку фахових експертів, спостерігається перенасичення ринку, а отже, необхідно шукати нові моделі бізнесу. З точки зору держателів карток, на ринок негативно впливає збільшення розміру комісій і поява додаткової плати за користування послугами банкоматів, які належать незалежним провайдером послуг (surcharge).

Проте твердження про наявність якихось кризових явищ на глобальному ринку послуг банківського самообслуговування не має переконливого статистичного підтвердження (див. таблицю 4).

Справді, динаміка кількості й величини трансакцій у розрахунку на одного жителя в економічно розвинутих країнах упродовж 2004–2008 років була нестабільною і нагадувала “американські гірки”. В окремі роки

ці показники зростають на 10–15%, в інші — помітно знижуються.

Але при цьому в усіх розглянутих країнах (за винятком Японії та, в окремі роки, США і Нідерландів) загальна кількість банкоматів у період 2004–2008 рр. стабільно зростала, причому в деяких країнах чи не по 10% за рік (див. таблицю 4). Отже, з погляду власників банкоматів, економічна вигода від розвитку бізнесу все ж була, й отриманий прибуток цілком реально компенсував негативні ефекти від загострення конкуренції та коливання попиту на послуги.

Якщо обмежитися лише аналізом кількісних даних, може скластися враження значної волатильності, нестійкості ситуації на глобальному ринку банкоматних послуг і відповідно — непередбачуваності його майбутнього. Однак проаналізований період є, швидше, своєрідним, унікальним, оскільки відразу в кількох регіонах одночасно відбувається перебудова моделей бізнесу, що використовуються на ринку.

Скажімо, у США в ці роки більш як 50% усіх пристроїв банківського самообслуговування належить не банкам, а незалежним операторам ринку. Серед них — і великі компанії (такі, як Америкен експрес), котрі володіють кількома тисячами повнофункціональних пристроїв банківського самообслуговування, і невеликі “сімейні” магазини, які придбали дешеві пристрої для видачі готівки з метою залучення додаткових клієнтів. Значного поширення у США набула модель банкоматного бізнесу, за якої незалежні компанії керують при-

Таблиця 4. Кількість банкоматів у 2004–2008 роках

Країна	Кількість банкоматів (тис. шт.)					Кількість банкоматів на 1 млн. населення (шт.)				
	2004 р.	2005 р.	2006 р.	2007 р.	2008 р.	2004 р.	2005 р.	2006 р.	2007 р.	2008 р.
Україна	8.1	11.3	14.7	20.9	27.9	172	242	317	453	608
Бельгія	13.2	13.5	14.7	15.4	15.5	1 268	1 293	1 395	1 454	1 445
Канада	48.5	52.7	55.6	57.8	60.2	1 513	1 627	1 700	1 748	1 799
Франція	43.7	47.8	47.8	52.2	53.3	700	761	757	821	832
Німеччина	52.6	53.4	53.9	71.1	79.5	638	647	654	864	968
Італія	39.7	40.6	43.7	48.1	54.7	690	698	748	817	922
Японія	136.5	136.3	138.3	138.4	139.2	1 068	1 067	1 082	1 083	1 090
Нідерланди	7.9	7.4	8.1	8.5	8.7	485	456	497	521	525
Сінгапур	1.6	1.7	1.8	1.9	2.0	386	398	406	415	413
Швеція	2.7	2.8	2.8	2.8	2.8	300	310	309	307	304
Швейцарія	5.4	5.6	5.7	5.9	6.1	723	740	759	778	790
Великобританія	54.4	58.3	60.5	63.4	63.9	909	968	998	1 040	1 041
США	383.0	396.0	395.0	415.3	409.2	1 302	1 334	1 318	1 375	1 336

Таблиця 5. Кількість торговельних терміналів у 2004–2008 роках

Країна	Кількість торговельних терміналів (тис. шт.)					Кількість торговельних терміналів на 1 млн. населення (шт.)				
	2004 р.	2005 р.	2006 р.	2007 р.	2008 р.	2004 р.	2005 р.	2006 р.	2007 р.	2008 р.
Україна	33.4	42.4	62.0	94.3	116.7	709	907	1 334	2 041	2 539
Бельгія	108.3	101.1	115.2	121.9	124.9	10 395	9 652	10 930	11 473	11 669
Канада	546.0	571.4	591.9	603.2	630.5	17 043	17 660	18 109	18 254	18 855
Франція	1 060.0	1 095.0	1 142.0	1 242.6	1 376.6	16 975	17 431	18 071	19 546	21 469
Німеччина	520.0	569.5	578.4	566.0	593.0	6 303	6 906	7 023	6 881	7 221
Італія	1 007.5	1 045.0	1 167.8	1 219.4	1 334.5	17 506	17 976	19 984	20 710	22 490
Японія	1 242.7	1 375.3	1 549.9	1 682.6	1 706.1	9 725	10 764	12 130	13 169	13 361
Нідерланди	195.0	252.2	265.8	306.3	316.2	11 979	15 458	16 265	18 669	19 179
Сінгапур	26.8	59.7	69.4	71.3	83.9	6 432	14 002	15 760	15 531	17 337
Швеція	161.1	176.6	184.6	187.3	196.0	17 912	19 561	20 327	20 473	21 178
Швейцарія	88.1	110.2	116.6	126.8	140.3	11 813	14 694	15 427	16 646	18 226
Великобританія	920.0	974.1	1 053.2	1 050.7	1 095	15 373	16 170	17 384	17 232	17 838
США	4 900.0	5 032.0	5 183.0	5 146.5	5 175	16 663	16 946	17 288	17 039	17 020

строями, що належать банкам, на основі аутсорсингу. В країні відбувається і зміна принципу розміщення пристроїв самообслуговування: все більше їх встановлюють у торговельно-сервісних центрах, спортивних закладах, у парках, на атракціонах тощо. Нарешті, все ширшим стає спектр послуг за допомогою банкоматів — від переказу коштів з рахунку на рахунок до продажу марок та квитків на хокей.

В інших країнах також відбуваються серйозні зміни на ринку банкоматних послуг. Банки беруть пристрої банківського самообслуговування в “колективне управління”: з’являються міжбанківські компанії, що керують банкоматами, які належать різним власникам (Великобританія, Сінгапур). У деяких країнах (Італія, Франція, Великобританія) щільність банкоматних мереж зростає дуже швидкими темпами внаслідок підвищення попиту з боку усе численніших держателів карток із функцією зняття готівки (і це при тому, що всередині 1990-х років британські та французькі експерти твердили про перенасиченість ринку банкоматних послуг).

Досвід багатьох країн свідчить, що реалізація нових великомасштабних програм на базі дебетових карток (без функції зняття готівки) або електронних гаманців може справити — як мінімум короткостроковий — негативний ефект на рівень попиту на послуги банківського самообслуговування. Так, у Німеччині 2007 року

кількість трансакцій з використанням електронних гаманців збільшилася на 64.5% порівняно з попереднім періодом, тоді як обсяг трансакцій щодо зняття готівки у тому ж році зменшився на 20.5%. Подібний досвід мали США і Великобританія в середині 1990-х. На початку 2000-х років з аналогічною проблемою стикнулися Японія (яка з 1999 р. запровадила програми національних дебетових карток), Сінгапур і Нідерланди (де на той час в обігу перебувала велика кількість електронних гаманців).

Зрозуміло, що електронні гаманці сприяють зниженню попиту на готівку, внаслідок чого рідше використовуються пристрої для її видачі. Масштабна емісія дебетових карток означає збільшення числа держателів карток — передусім за рахунок споживачів, котрі не мали доступу до кредитних продуктів та звикли до використання готівки для оплати товарів і послуг. Тому в деяких країнах зростання кількості дебетових карток супроводжувалося падінням попиту на банкоматні послуги. Що правда, і в США, у Великобританії з цією негативною тенденцією в цілому впоралися.

На думку експертів, прогнозувати перспективи розвитку ринку послуг банківського самообслуговування на глобальному та регіональному рівнях досить складно. Експерти неодноразово помилялися (як, скажімо, з прогнозом підвищеного попиту на готівку в зв’язку з “проблемою 2000-го року” (2K) або в момент запрова-

дження в обіг готівкових євро в січні 2002-го: в обох випадках підвищеного попиту на банкоматні послуги не спостерігалось) і, судячи з усього, помилятимуться і надалі, оскільки на динаміку цього ринку впливає велика кількість різновекторних факторів.

Стосовно України зазначимо, що розвиток вітчизняної банкоматної інфраструктури можна характеризувати як високий (і в абсолютних, і у відносних показниках). Темпи зростання у 2007 і 2008 роках становили відповідно 42.2% і 33.6%. Ці показники значно вищі, ніж у країнах “Групи десяти” (де банкоматна інфраструктура вже сформована) і свідчать про ненасиченість українського ринку. Навіть у 2009 році, коли кількість емітованих українськими банками карток знизилася майже на 25%, кількість банкоматів продовжувала збільшуватись.

Таку ситуацію можна пояснити низьким рівнем безготівкових розрахунків у країні: понад 90% операцій із платіжними картками — це отримання готівки (тобто використання банкоматів). Таким чином, банкомати виконують функції “електронних касирів”, а картки для проведення безготівкових розрахунків за товари та послуги використовуються відносно рідко.

Платіжні термінали

У продовж останніх п’яти років динаміка емісії карток із дебетовою функцією, як і розвиток інфраструктури їх обслуговування, в економічно розвинутих країнах були

Таблиця 6. Карткові трансакції у 2004–2008 роках

Країна	Частка карткових трансакцій у загальній кількості платіжних операцій (%)					Кількість карткових трансакцій на душу населення (шт.)				
	2004 р.	2005 р.	2006 р.	2007 р.	2008 р.	2004 р.	2005 р.	2006 р.	2007 р.	2008 р.
Україна	51.6	56.6	61.9	62.6	64.5	1.1	1.2	1.3	1.4	1.4
Бельгія	37.4	39.0	40.3	41.0	42.4	64.4	70.5	75.6	81.1	87.3
Канада	62.2	63.9	65.1	65.8	67.4	143.0	155.1	166.9	175.9	187.8
Франція	33.4	37.2	37.9	40.0	41.5	74.5	83.5	88.9	96.7	102.0
Німеччина	15.3	14.9	14.2	13.5	14.1	27.1	28.8	29.6	24.4	27.3
Італія	35.6	37.5	37.8	39.0	40.2	19.2	20.6	21.2	22.6	23.5
Японія	67.3	65.1	75.3	Н. д.	Н. д.	24.0	21.9	35.7	Н. д.	Н. д.
Нідерланди	34.7	36.5	36.7	38.0	39.4	79.6	87.0	94.8	103.3	113.7
Сінгапур	6.5	7.2	7.7	8.5	8.2	29.2	32.5	35.1	36.9	37.7
Швеція	56.1	56.5	55.8	56.8	59.3	104.1	117.1	131.2	146.2	176.5
Швейцарія	36.3	36.5	37.1	38.2	39.6	48.9	51.2	53.7	57.6	62.8
Великобританія	44.8	45.1	46.6	48.4	Н. д.	98.6	104.3	111.0	118.1	Н. д.
США	45.9	48.6	51.7	54.5	Н. д.	132.0	144.6	161.4	178.3	Н. д.

позитивними. Кількість торговельних терміналів, які обслуговують такі картки, рік у рік збільшувалася (див. таблицю 5). Зростала й кількість трансакцій за картками з дебетовою функцією — в абсолютному і відносному вираженні (за винятком Бельгії і Швейцарії, де ці показники мали від’ємне значення). Причому в 2004–2008 роках дебетові сегменти карткових ринків більшості економічно розвинутих країн характеризувалися тим, що середні величини кількості трансакцій зростали вищими темпами, ніж середні обороти за цими картками.

Зазначена ситуація була сприятливою для еквайрів (збільшення розмірів торговельних комісій у результаті збільшення середніх розмірів покупок) та емітентів (збільшення частки дебетових продуктів у структурі емісії означало відносне зменшення кредитних ризиків). Стосовно ж торговельно-сервісних компаній, то вони, як відомо, поставилися до зростання в обігу кількості карток з дебетовою функцією неоднозначно.

В Україні, незважаючи на те, що більшість емітованих вітчизняними банками карток є дебетовими (у 2008 році — 77%), випущеними в рамках зарплатних проектів, частка безготівкових розрахунків, здійснених на термінальному обладнанні, залишається низькою, не сягаючи й 8%.

Це можна пояснити звичкою населення розраховуватися готівкою та браком традицій розрахунку картками, недосконалістю нормативної бази, яка дає змогу торговцям уникати

приймання карток.

З одного боку, статистика підтверджує гіпотези економістів-теоретиків про наявність непрямого мережевого ефекту (network effect). Він полягає у тому, що вартість підключення до мережі для користувача залежить від кількості інших користувачів, уже підключених до мережі. Відомо, що зростання емісії дебетових карток у США і країнах Західної Європи викликало збільшення кількості торговельних терміналів (а відповідно й кількості торговельно-сервісних фірм), які обслуговують ці картки. Водночас розвиток інфраструктури обслуговування дебетових карток викликав новий сплеск емісії дебетових продуктів. Усе це в динаміці стало нагадувати снігову кулю: чим більше карток — тим більше акцептантів цих карток, чим більше акцептантів — тим більший попит на картки і більша емісія — і так далі, майже до безкінечності. Отже, ринку еквайрингу банківських платіжних карток притаманні якості, характерні для “мережових” ринків (network market).

З іншого боку, торговці, які теж претендували на участь у розподілі зростаючих доходів, звернулися до еквайрів і платіжних систем із вимогою щодо зниження торговельних комісій. Результатом таких позовів стали численні суди і втручання регулюючих інстанцій.

Попри переконання окремих фахівців, сегмент карток із кредитною функцією розвинутий у багатьох країнах не настільки добре, як сегменти карток із дебетовою функцією або функцією зняття готівки. Кре-

дитні продукти відігравали у 2004–2008 роках визначальну роль на карткових ринках США, Канади, Японії, частково — Великобританії. Причому в Японії більшість кредитних карток за європейськими мірками вважалися б дебетовими картками з відстроченим дебетуванням, оскільки багато японських держателів зобов’язані погашати кредит повністю після закінчення одного облікового періоду і не мають права пролонгувати кредит, як американські чи британські власники.

У результаті кількість кредитних карток у більшості країн і регіонів економічно розвинутого світу зростала повільнішими темпами, ніж карток із дебетовою функцією. Повільніше розвивалася й інфраструктура обслуговування цих карток.

В Україні сегмент платіжних карток із кредитною функцією сягнув найвищого розвитку в першому півріччі 2008 року. З початком світової фінансової кризи кількість таких карток почала помітно скорочуватись.

ВИКОРИСТАННЯ БЕЗГОТІВКОВИХ ПЛАТІЖНИХ ДОКУМЕНТІВ

Зауважимо такий факт: кількість платіжних трансакцій за картками протягом 2004–2008 років стабільно зростала, тоді як число аналогічних операцій за допомогою чеків стабільно скорочувалося (див. таблицю 6). Отже, маємо статистичне підтвердження думки багатьох фахівців про те, що зі збільшенням емісії дебетових і кредитних карток

Таблиця 7. Частка карткових трансакцій у загальній сумі платіжних трансакцій у 2004–2008 рр.*

Країна	Відсотки				
	2004 р.	2005 р.	2006 р.	2007 р.	2008 р.
Україна	0.03	0.03	0.04	0.04	0.04
Бельгія	1.1	1.1	1.2	1.1	1.1
Канада	3.3	3.5	3.5	3.5	3.8
Франція	0.2	1.5	1.3	1.4	1.4
Німеччина	0.5	0.5	0.5	0.2	0.2
Італія	1.5	1.5	1.5	1.5	1.5
Японія	1.0	1.1	1.2	Н. д.	Н. д.
Нідерланди	1.3	1.2	1.2	1.3	1.4
Сінгапур	4.1	4.5	4.8	4.5	5.2
Швеція	6.1	5.9	5.7	5.5	5.8
Швейцарія	1.6	1.8	1.8	1.9	1.9
Великобританія	0.4	0.4	0.4	0.4	Н. д.
США	3.4	3.6	3.9	4.2	Н. д.

* Не враховано картки з функцією електронних грошей.

зменшується роль і використання різних видів чеків як інструментів оплати товарів і послуг у роздрібній торгівлі та засобів розрахунку.

У 2004–2008 роках помітно скоротилася частка операцій із чеками в таких країнах, як США, Великобританія, Сінгапур, Канада, Італія, Франція. У середньому впродовж проаналізованого періоду кількість операцій з використанням чеків у країнах “Групи десяти” зменшилася більш як у п’ять разів. В Україні чеки як інструменти безготівкових розрахунків так і не набули більш-менш значущої ролі. У США, де частка чеківих трансакцій у загальній кіль-

кості платіжних і розрахункових трансакцій на початку 2000-х років перевищувала 50%, у 2007-му становила лише 28.6%. Зменшення питомої ваги чеків поряд зі збільшенням частки операцій із картками і прямим дебетуванням свідчить про стабільну тенденцію щодо зниження ролі паперових технологій у платіжних системах економічно розвинутих країн.

Утім, якщо з точки зору кількості трансакцій роль карткових технологій у національних системах платежів і розрахунків видається істотною, то в аспекті загальної вартості операцій вона є незначною. У 2008

році питома вага карткових трансакцій у загальному обсязі безготівкових розрахунків у Німеччині становила 0.2%, у Бельгії – 1.1%, в Японії – 1.2% (див. таблицю 7). Частка подібних трансакцій була найбільшою у таких економічно розвинутих країнах, як США (4.2%), Сінгапур (5.2%), Швеція (5.8%).

В Україні частка карткових операцій у національній платіжній системі є досить вагомою – 4.6% у 2008 році (в середньому за 2004–2008 рр. цей показник становив 3.9%). Але що відрізняє Україну від інших країн, представлених у “Червоній книзі”, то це незначна роль платіжних карток у роздрібній торгівлі.

МІСЦЕ ПЛАТІЖНИХ КАРТОК У СТРУКТУРІ ЕКОНОМІКИ

Характерними є дані таблиці 8, де розкрито співвідношення платіжних, зокрема карткових, оборотів і обсягів ВВП країн “Групи десяти” та України, починаючи з 2004 року. В більшості країн упродовж цього часу відношення загальних обсягів платіжних трансакцій до обсягів ВВП майже не змінювалося (в окремих країнах воно неістотно зростало, в інших, навпаки, зменшувалося). Водночас співвідношення обсягів власне карткових трансакцій і обсягів ВВП протягом аналізованого періоду стабільно зростало в усіх країнах, за винятком Німеччини. Очевидно, це є ще одним підтвердженням тези стосовно своєрідного перерозподілу ролей платіжних інструментів у економічно розвинутих країнах та зростання значення банківських платіжних карток.

Високим є відношення суми операцій за платіжними картками до ВВП України: цей показник у 2004–2008 рр. зріс більш як удвічі й становив 39.2%. Як в абсолютному, так і у відносному вираженні це значно перевищує аналогічні показники у всіх країнах “Групи десяти”. На нашу думку, це пояснюється невисокими порівняно з цими країнами обсягами ВВП в Україні. Високі ж темпи зростання цього показника доводять, що український картковий ринок належить до категорії ринків, що активно розвиваються, і має значний потенціал до подальшого зростання в разі позитивної динаміки розвитку економіки України, показників ВВП та ВВП на душу населення країни.

Таблиця 8. Відношення обсягів карткових трансакцій до ВВП

Країна	Відсотки				
	2004 р.	2005 р.	2006 р.	2007 р.	2008 р.
Україна	18.5	22.6	28.0	31.7	39.2
Бельгія	12.7	13.7	14.1	14.6	15.3
Канада	23.7	25.3	26.3	27.4	28.8
Франція	13.2	15.1	15.7	16.4	17.0
Німеччина	6.8	7.1	7.0	5.8	6.1
Італія	7.2	7.7	8.1	8.3	8.7
Японія	6.0	6.6	7.0	Н. д.	Н. д.
Нідерланди	12.6	13.3	13.8	14.2	14.6
Сінгапур	12.6	13.9	15.3	16.5	17.9
Швеція	18.8	19.5	19.6	20.7	22.6
Швейцарія	12.7	14.2	14.3	14.6	14.9
Великобританія	24.3	25.1	25.9	27.1	Н. д.
США	19.7	20.9	22.2	23.4	Н. д.

Компетентно/

Сергій Круглик

Директор департаменту зовнішньоекономічних відносин Національного банку України.
Кандидат економічних наук

Олексій Єременко

Головний науковий експерт
Інституту незалежних експертів.
Кандидат економічних наук, доцент

Реформування управління Міжнародним валютним фондом затримується?

Широко розрекламоване останніми роками реформування управління Міжнародним валютним фондом залишається фактично на стадії дискусій. З одного боку, безсумнівно, така модернізація необхідна, з другого – запропоновані зміни в системі управління явно не мають підтримки серед більшості держав – членів організації. У чому ж справа? Яка ситуація склалася на сьогодні з реалізацією запропонованих змін? Чому їх зміст не відповідає інтересам більшості держав-членів?

Реформування управління Міжнародним валютним фондом (МВФ, Фондом) формально почалося 28 квітня 2008 року, коли Рада керуючих Фонду ухвалила пакет реформ у галузі управління, розроблений Виконавчою радою (детальніше див.: Круглик С., Єременко О. — Проблеми реформування управління Міжнародним валютним фондом // Вісник НБУ. — 2009. — № 1. — С. 50–53). Як зазначається у документах МВФ, реформа “необхідна, щоб розпочати збільшення частки голосів динамічних країн з ринком, що формується, і розширити права голосу країн із низькими доходами” (IMF Annual Report. — 2009. — р. 47). Було вирішено здійснити реформу поза межами чергового

загального перегляду квот. За Статутом МВФ такі перегляди відбуваються з інтервалами не більше п’яти років, і останній з них (тринадцятий) завершився у січні 2008 року без пропозицій щодо загального підвищення квот.

Основними елементами зазначеного пакета реформ є:

1. Застосування нової, простішої і прозорішої формули розрахунку квот. Нова формула, як передбачається, має спростити і зробити об’єктивнішим процес визначення відносної позиції держав-членів у світовій економіці й відповідно квот і голосів, таким чином усунувши проблему недостатнього представництва у Фонді багатьох держав-членів. Це мало заохотити до підтримки запропонованої

реформи як країни, що розвиваються, так і країни з ринком, що формується, котрі все рішучіше протестують проти домінування у Фонді невеликої групи промислово розвинутих країн. За розрахунками експертів МВФ, застосування нової формули має призвести до збільшення квот 54-х держав-членів. У сукупності зі спеціальними коригуваннями квот ряду держав у 2006–2007 роках загальне зростання квот становитиме 11.5%.

2. Складовою програми реформування є запропоноване внесення поправок до Статей угоди (Статуту) МВФ: а) щодо збільшення кількості базових голосів (із 250 до 750), які держава отримує незалежно від розміру нарахованої їй квоти; б) щодо

Чинні квоти держав – членів Міжнародного валютного фонду

За станом на 31 січня 2010 року

№ п/п	Держави–члени МВФ	Квоти, млн. СПЗ	% від загальної кількості*	Кількість голосів	% від загальної кількості*
1	2	3	4	5	6
	Усього	217 431.7	100.000	2 217 033	100.000
1	Австралія	3 236.4	1.488	32 614	1.471
2	Австрія	1 872.3	0.861	18 973	0.856
3	Азербайджан	160.9	0.074	1 859	0.084
4	Албанія	48.7	0.022	737	0.033
5	Алжир	1 254.7	0.577	12 797	0.577
6	Ангола	286.3	0.132	3 113	0.140
7	Антигуа і Барбуда	13.5	0.006	385	0.017
8	Аргентина	2 117.1	0.974	21 421	0.966
9	Афганістан	161.9	0.074	1 869	0.084
10	Багамські Острови	130.3	0.060	1 553	0.070
11	Бангладеш	533.3	0.245	5 583	0.252
12	Барбадос	67.5	0.031	925	0.042
13	Бахрейн	135.0	0.062	1 600	0.072
14	Беліз	18.8	0.009	438	0.020
15	Бельгія	4 605.2	2.118	46 302	2.088
16	Бенін	61.9	0.028	869	0.039
17	Білорусь	386.4	0.178	4 114	0.186
18	Болгарія	640.2	0.294	6 652	0.300
19	Болівія	171.5	0.079	1 965	0.089
20	Боснія і Герцеговина	169.1	0.078	1 941	0.088
21	Ботсвана	63.0	0.029	880	0.040
22	Бразилія	3 036.1	1.396	30 611	1.381
23	Бруней-Даруссалам	215.2	0.099	2 402	0.108
24	Буркіна-Фасо	60.2	0.028	852	0.038
25	Бурунді	77.0	0.035	1 020	0.046
26	Бутан	6.3	0.003	313	0.014
27	Вануату	17.0	0.008	420	0.019
28	Великобританія	10 738.5	4.939	107 635	4.855
29	Венесуела	2 659.1	1.223	26 841	1.211
30	В'єтнам	329.1	0.151	3 541	0.160
31	Вірменія	92.0	0.042	1 170	0.053
32	Габон	154.3	0.071	1 793	0.081
33	Гаїті	81.9	0.038	1 069	0.048
34	Гайана	90.9	0.042	1 159	0.052
35	Гамбія	31.1	0.014	561	0.025
36	Гана	369.0	0.170	3 940	0.178
37	Гватемала	210.2	0.097	2 352	0.106
38	Гвінея	107.1	0.049	1 321	0.060
39	Гвінея-Бісау	14.2	0.007	392	0.018
40	Гондурас	129.5	0.060	1 545	0.070
41	Гренада	11.7	0.005	367	0.017
42	Греція	823.0	0.379	8 480	0.382
43	Грузія	150.3	0.069	1 753	0.079
44	Данія	1 642.8	0.756	16 678	0.752
45	Джібуті	15.9	0.007	409	0.018
46	Домініка	8.2	0.004	332	0.015
47	Домініканська Республіка	218.9	0.101	2 439	0.110
48	Еквадор	302.3	0.139	3 273	0.148
49	Екваторіальна Гвінея	32.6	0.015	576	0.026
50	Еритрея	15.9	0.007	409	0.018

надання можливості виконавчим директорам, котрі представляють велику групу держав-членів, призначати більш як одного заступника виконавчого директора (це має збільшити представництво держав Африки у Виконавчій раді, але не вплине на розподіл квот і голосів).

Згідно зі спеціально встановленою процедурою передбачене збільшення квот має відбутися лише після схвалення державами-членами зазначених поправок до Статуту Фонду. А для цього згідно зі Статутом потрібна підтримка 112 держав-членів (3/5 членського складу), на які припадає не менше 85 відсотків від загальної кількості голосів. Після набрання поправами чинності держави, які отримали право на збільшення своїх квот, повинні в установленій Виконавчою радою термін повідомити Фонд про свою згоду на таке збільшення квот і внести відповідні платежі, передбачені Статутом. Передбачалося, що зазначена процедура завершиться в жовтні 2008 року. Однак ці сподівання не справдилися: ні в жовтні 2008-го, ані в жовтні 2009-го. За інформацією МВФ, за станом на 23 жовтня 2009 року поправки до Статуту ратифікували лише 42 держави, на які припадає 64 відсотки від загальної кількості голосів.

Така пасивність держав-членів щодо реалізації програми реформування управління МВФ, оголошеної як перший важливий крок до здійснення подальших змін у Фонді, ставить перед його керівництвом непрості запитання. 26 лютого 2010 року директор-розпорядник МВФ Стросс Кан – гарячий прихильник зазначеного реформування, виступаючи на щорічному засіданні Бреттон-Вудського комітету (комітет незалежних експертів, що переймаються проблемами діяльності бреттон-вудських інституцій, передусім МВФ та Світового банку) заявив: “...Реформування нарахування квот і голосів, започатковане у 2008 році, досі не завершено. Хоча у квітні 2008 року воно дістало повне схвалення майже всіх наших керуючих, наразі лише 64 держави-члени, на які припадає близько 70 замість потрібних 85 відсотків голосів, провели необхідні правові процедури для здійснення реформ”. (An IMF for 21-st Century. Address by Dominique Strauss-Kahn, Managing Director, IMF, At Bretton Woods Committee Annual Meeting, Washington D.C., February 26, 2010). Стросс Кан закликав усі держави-

1	2	3	4	5	6
51	Естонія	65.2	0.030	902	0.041
52	Ефіопія	133.7	0.061	1 587	0.072
53	Єгипет	943.7	0.434	9 687	0.437
54	Ємен	243.5	0.112	2 685	0.121
55	Замбія	489.1	0.225	5 141	0.232
56	Зімбабве**	353.4	0.163	0	–
57	Ізраїль	928.2	0.427	9 532	0.430
58	Індія	4 158.2	1.912	41 832	1.887
59	Індонезія	2 079.3	0.956	21 043	0.949
60	Ірак	1 188.4	0.547	12 134	0.547
61	Іран	1 497.2	0.689	15 222	0.687
62	Ірландія	838.4	0.386	8 634	0.389
63	Ісландія	117.6	0.054	1 426	0.064
64	Іспанія	3 048.9	1.402	30 739	1.386
65	Італія	7 055.5	3.245	70 805	3.194
66	Йорданія	170.5	0.078	1 955	0.088
67	Кабо-Верде	9.6	0.004	346	0.016
68	Казахстан	365.7	0.168	3 907	0.176
69	Камбоджа	87.5	0.040	1 125	0.051
70	Камерун	185.7	0.085	2 107	0.095
71	Канада	6 369.2	2.929	63 942	2.884
72	Катар	263.8	0.121	2 888	0.130
73	Кенія	271.4	0.125	2 964	0.134
74	Киргизстан	88.8	0.041	1 138	0.051
75	Китай	8 090.1	3.721	81 151	3.660
76	Кіпр	139.6	0.064	1 646	0.074
77	Кірибаті	5.6	0.003	306	0.014
78	Колумбія	774.0	0.356	7 990	0.360
79	Коморські Острови	8.9	0.004	339	0.015
80	Конго (Дем. Республіка)	533.0	0.245	5 580	0.252
81	Конго (Республіка)	84.6	0.039	1 096	0.049
82	Корея (Республіка)	2 927.3	1.346	29 523	1.332
83	Косово	59.0	0.027	840	0.038
84	Коста-Ріка	164.1	0.075	1 891	0.085
85	Кот-д'Івуар	325.2	0.150	3 502	0.158
86	Кувейт	1 381.1	0.635	14 061	0.634
87	Лаос	52.9	0.024	779	0.035
88	Латвія	126.8	0.058	1 518	0.068
89	Лесото	34.9	0.016	599	0.027
90	Литва	144.2	0.066	1 692	0.076
91	Ліберія	129.2	0.059	963	0.043
92	Ліван	203.0	0.093	2 280	0.103
93	Лівія	1 123.7	0.517	11 487	0.518
94	Люксембург	279.1	0.128	3 041	0.137
95	Маврикій	101.6	0.047	1 266	0.057
96	Мавританія	64.4	0.030	894	0.040
97	Мадагаскар	122.2	0.056	1 472	0.066
98	Македонія (кол. Югославська респ.)	68.9	0.032	939	0.042
99	Малаві	69.4	0.032	944	0.043
100	Малайзія	1 486.6	0.684	15 116	0.682
101	Малі	93.3	0.043	1 183	0.053
102	Мальдіви	8.2	0.004	332	0.015
103	Мальта	102.0	0.047	1 270	0.057
104	Марокко	588.2	0.271	6 132	0.277
105	Маршаллові Острови	3.5	0.002	285	0.013

члени активно підтримати запропоновані зміни, щоб рухатися далі шляхом реформування МВФ. При цьому Стросс Кан послався на позитивне ставлення до проблеми реформування управління Фондом Групи-20.

Однак зазначена пасивність держав-членів потребує пояснення. По-перше, навряд чи вдалим рішенням було ставити зміни в нарахуванні квот і відповідно голосів у залежність від ратифікації зазначених вище поправок до Статуту. Потроєння кількості базових голосів для держав-членів має певне значення для країн із низькими доходами, на які наразі припадає дуже мало голосів, але не усуває головного дисбалансу у Фонді — зосередження більшості голосів у невеликій групі промислово розвинутих країн. Саме останні визначають політику Фонду і саме проти цього виступає більшість держав-членів. Стосовно ж можливості призначення додаткових заступників виконавчого директора, то таке нововведення не може змінити ситуацію, що склалася у Фонді. Тому запропоновані поправки до Статуту не викликали активної підтримки більшості держав-членів. За інформацією МВФ, на початку березня 2010 року всього 68 держав (із загальної кількості 186) ратифікували поправки до Статуту (на них припадає 70% голосів).

У 1992 році подібна процедура (збільшення квот залежно від ратифікації державами-членами поправок до Статуту) спрацювала. Тоді після чергового загального перегляду квот пропонувалося їх загальне значне збільшення (на 50%), у чому була зацікавлена переважна більшість держав-членів. Але, як було обумовлено, рішення про збільшення квот мало вступити в силу тільки після ратифікації державами-членами третьої поправки до Статуту. А нею передбачено посилення відповідальності держав-членів за своїми зобов'язаннями перед Фондом, тому вона не діставала необхідної підтримки. Однак потреба в збільшенні квот переважила, поправку ратифікували, квоти збільшили. Причому це було загальне і значне збільшення, що відповідало інтересам переважної кількості держав-членів Фонду.

Зовсім інша ситуація склалася в умовах започаткованого реформування управління Фондом. Запропоноване збільшення квот є досить скромним і притому охоплює меншість членського складу Фонду. Для

1	2	3	4	5	6
106	Мексика	3 152.8	1.450	31 780	1.433
107	Мікронезія, Федеративні Штати	5.1	0.002	301	0.014
108	Мозамбік	113.6	0.052	1 386	0.063
109	Молдова	123.2	0.057	1 482	0.067
110	Монголія	51.1	0.024	761	0.034
111	М'янма	258.4	0.119	2 834	0.128
112	Намібія	136.5	0.063	1 615	0.073
113	Непал	71.3	0.033	963	0.043
114	Нігер	65.8	0.030	908	0.041
115	Нігерія	1 753.2	0.806	17 782	0.802
116	Нідерланди	5 162.4	2.374	51 874	2.340
117	Нікарагуа	130.0	0.060	1 550	0.070
118	Німеччина	13 008.2	5.983	130 332	5.879
119	Нова Зеландія	894.6	0.411	9 196	0.415
120	Норвегія	1 671.7	0.769	16 967	0.765
121	Об'єднані Арабські Емірати	611.7	0.281	6 367	0.287
122	Оман	194.0	0.089	2 190	0.099
123	Пакистан	1 033.7	0.475	10 587	0.478
124	Палау	3.1	0.001	281	0.013
125	Панама	206.6	0.095	2 316	0.104
126	Папуа-Нова Гвінея	131.6	0.061	1 566	0.071
127	Парагвай	99.9	0.046	1 249	0.056
128	Перу	638.4	0.294	6 634	0.299
129	Південно-Африканська Республіка	1 868.5	0.859	18 935	0.854
130	Польща	1 369.0	0.630	13 940	0.629
131	Португалія	867.4	0.399	8 924	0.403
132	Росія	5 945.4	2.734	59 704	2.693
133	Руанда	80.1	0.037	1 051	0.047
134	Румунія	1 030.2	0.474	10 552	0.476
135	Сальвадор	171.3	0.079	1 963	0.089
136	Самоа	11.6	0.005	366	0.017
137	Сан-Маріно	17.0	0.008	420	0.019
138	Сан-Томе і Принсіпі	7.4	0.003	324	0.015
139	Саудівська Аравія	6 985.5	3.213	70 105	3.162
140	Свазіленд	50.7	0.023	757	0.034
141	Сейшельські Острови	8.8	0.004	338	0.015
142	Сенегал	161.8	0.074	1 868	0.084
143	Сент-Вінсент і Гренадини	8.3	0.004	333	0.015
144	Сент-Кітс і Невіс	8.9	0.004	339	0.015
145	Сент-Люсія	15.3	0.007	403	0.018
146	Сербія	467.7	0.215	4 927	0.222
147	Сирія	293.6	0.135	3 186	0.144
148	Сінгапур	862.5	0.397	8 875	0.400
149	Словаччина	357.5	0.164	3 825	0.173
150	Словенія	231.7	0.107	2 567	0.115
151	Соломонові Острови	10.4	0.005	2 567	0.116
152	Сомалі	44.2	0.020	692	0.031
153	Сполучені Штати Америки	37 149.3	17.086	371 743	16.768
154	Судан	169.7	0.078	1 947	0.088
155	Суринам	92.1	0.042	1 171	0.053
156	Сьєрра-Леоне	103.7	0.048	1 287	0.058
157	Таджикистан	87.0	0.040	1 120	0.051
158	Таїланд	1 081.9	0.498	11 069	0.499
159	Танзанія	198.9	0.091	2 239	0.101
160	Тімор-Лесте	8.2	0.004	332	0.015
161	Того	73.4	0.034	984	0.044

більшості держав-членів запропоноване реформування не приведе до збільшення квот. За таких умов важко розраховувати на активну підтримку реформування, до якої закликає керівництво Фонду.

Як наголошувалося у процесі обговорення й ухвалення пропозицій щодо реформування управління Фондом, реалізація запропонованих змін має посилити позиції країн, що розвиваються, та країн із ринком, який формується. На основі спеціального рішення вже відбулося збільшення квот Китаю, Кореї, Мексики, Туреччини. Це явно недопредставлені у Фонді країни. У процесі реформування квоти цих країн мають знову збільшитися відповідно до зростання їхньої ролі у світовій економіці. Водночас до числа “недопредставлених” згідно з новим порядком нарахування квот і відповідно голосів увійшла ціла група промислово розвинутих країн, які й без того домінують у Фонді. Серед них США, Німеччина, Японія, тобто країни з найбільшими квотами. І це в той час, коли квоти переважної більшості держав-членів залишаються незмінними.

За такої делікатної ситуації деякі із зазначених країн “у дусі компромісу” заявили про відмову від частини “належного” їм збільшення квот. У “Річному звіті МВФ-2008” із цього приводу говориться: “Для сприяння досягненню цілей реформи ряд країн, які мають недостатнє представництво (Німеччина, Ірландія, Італія, Люксембург, США і Японія) погодилися відмовитись від частини збільшення квот, на яке вони мають право” (IMF Annual Report.— 2008.— р. 59). Зрозуміло, що таке реформування не послаблює, а, швидше, посилює позиції у Фонді провідних промислово розвинутих країн, і це не може викликати ентузіазму у більшості держав-членів. Характерно, що залишився без відповіді заклик директора-розпорядника Фонду вирішити питання про те, “чи не вимагають значні зміни, які відбулися з часу створення МВФ, реформи інституціональної основи, за допомогою якої країни-члени на практиці користуються своїми голосами” (МВФ, прес-реліз № 08/200 від 4 вересня 2008 р.). Тож серйозних змін у системі управління Міжнародним валютним фондом поки що не відбувається.

У результаті залишаються чинними квоти держав-членів МВФ, встановлені ще після завершення в 1998 році одинадцятого загального пере-

1	2	3	4	5	6
162	Тонга	6.9	0.003	319	0.014
163	Тринідад і Тобаго	335.6	0.154	3 606	0.163
164	Туніс	286.5	0.132	3 115	0.141
165	Туреччина	1191.3	0.548	12 163	0.549
166	Туркменістан	75.2	0.035	1 002	0.045
167	Уганда	180.5	0.083	2 055	0.093
168	Угорщина	1 038.4	0.478	10 634	0.480
169	Узбекистан	275.6	0.127	3 006	0.136
170	Україна	1 372.0	0.631	13 970	0.630
171	Уругвай	306.5	0.141	3 315	0.150
172	Фіджі	70.3	0.032	953	0.043
173	Філіппіни	879.9	0.405	9 049	0.408
174	Фінляндія	1 263.8	0.581	12 888	0.581
175	Франція	10 738.5	4.939	107 635	4.855
176	Хорватія	365.1	0.168	3 901	0.176
177	Центральноафриканська Республіка	55.7	0.026	807	0.036
178	Чад	56.0	0.026	810	0.037
179	Чехія	819.3	0.377	8 443	0.381
180	Чилі	856.1	0.394	8 811	0.397
181	Чорногорія	27.5	0.013	525	0.024
182	Швейцарія	3458.5	1.591	34 835	1.571
183	Швеція	2395.5	1.102	24 205	1.092
184	Шрі-Ланка	413.4	0.190	4 384	0.198
185	Ямайка	273.5	0.126	2 985	0.135
186	Японія	13 312.8	6.123	133 378	6.016

Джерело: International Financial Statistics. IMF. March 2010 // www.imf.org.

* Сумарний показник може не збігатися з підсумком у зв'язку з округленням даних за країнами.

** Право голосу Зімбабве призупинено 6 червня 2003 року відповідно до статті XXVI, розділ 2(b) Статей угоди МВФ.

гляду (тоді сума квот була збільшена на 45%), скориговані спеціальними рішеннями у 2006 та 2007 роках. За умов, що склалися, Міжнародний валютно-фінансовий комітет (МВФК — дорадчий орган Ради керуючих Фонду) у квітні 2009 року закликав негайно розпочати підготовку чотирнадцятого загального перегляду квот, аби завершити його у січні 2011 року — на два роки раніше, ніж спершу планувалося. Пізніше, у жовтні 2009 року, МВФК підтримав заклик лідерів Групи-20 збільшити щонайменше на 5 в. п. частку квот і голосів динамічним країнам із ринком, що формується, а також країнам, які розвиваються, шляхом передачі її недопредставленим країнам за рахунок перепредставлених (до останніх, як зазначалося вище, не відносять провідні промислово розвинуті країни). Це означає, що в разі реалізації такої пропозиції до числа перепредставлених могла б потрапити значна група держав з відносно невеликим представництвом у Фонді. Наразі в рамках МВФ розробляються конкретні пропозиції щодо зазначеного 14-го загального перегляду квот. І, очевидно, ця проблема стане предметом гострих дискусій на чергових річних зборах керуючих МВФ — Світового банку.

Офіційний курс гривні щодо іноземних валют, який встановлюється Національним банком України один раз на місяць (за березень 2010 року)*

№ п/п	Код валюти	Назва валюти	Офіційний курс	№ п/п	Код валюти	Назва валюти	Офіційний курс
1	100 BGL	100 левів (Болгарія)	551.0641	16	434 LYD	100 лівійських динарів	636.5519
2	986 BRL	100 бразильських реалів	439.1075	17	484 MXN	100 мексиканських нових песо	62.1712
3	051 AMD	10000 вірменських драмів	207.8726	18	496 MNT	10000 монгольських тугриків	55.2750
4	410 KRW	1000 вонів Республіки Корея	6.8692	19	554 NZD	100 новозеландських доларів	551.5999
5	704 VND	10000 в'єтнамських донгів	4.1887	20	586 PKR	100 пакистанських рупій	9.3917
6	981 GEL	100 грузинських ларі	459.8561	21	604 PEN	100 перуанських нових сол	280.5970
7	344 HKD	100 доларів Гонконгу	102.9124	22	642 ROL	100 румунських лейв	261.2145
8	818 EGP	100 єгипетських фунтів	145.5824	23	682 SAR	100 саудівських ріялів	213.0496
9	376 ILS	100 ізраїльських нових шекелів	211.9082	24	760 SYP	100 сирійських фунтів	17.4074
10	356 INR	1000 індійських рупій	172.4398	25	901 TWD	100 нових тайваньських доларів	24.9143
11	364 IRR	1000 іранських ріалів	0.8078	26	972 TJS	100 таджицьких сомоні	182.9506
12	368 IQD	100 іракських динарів	0.6870	27	952 XOF	1000 франків КФА	16.5743
13	417 KGS	100 киргизьких сомів	17.8842	28	152 CLP	1000 чилійських песо	15.0997
14	414 KWD	100 кувейтських динарів	2760.8846	29	191 HRK	100 хорватських кун	148.2491
15	422 LBP	1000 ліванських фунтів	5.3178	30	255	100 доларів США за розр. із Індією	639.2000

* Курс встановлено з 01.03.2010 року.

Підготовлено департаментом валютного регулювання Національного банку України.

Офіційний курс гривні який встановлюється Національним банком

№ п/п	Код валюти	Назва валюти						
			01.03.2010 р.	02.03.2010 р.	03.03.2010 р.	04.03.2010 р.	05.03.2010 р.	
1	036 AUD	100 австралійських доларів	711.4455	715.4237	721.4938	720.4931	720.3647	
2	826 GBP	100 англійських фунтів стерлінгів	1214.5659	1191.8468	1193.5872	1202.4925	1205.8348	
3	031 AZM	100 азербайджанських манатів	994.5233	994.5233	993.9009	993.9002	993.9251	
4	974 BYR	10 білоруських рублів	0.0273	0.0273	0.0272	0.0272	0.0272	
5	208 DKK	100 датських крон	145.6768	145.1956	145.3593	146.3447	146.6322	
6	840 USD	100 доларів США	799.0000	799.0000	798.5000	798.4000	798.4200	
7	233 EEK	100 естонських крон	69.2958	69.0660	69.1401	69.6060	69.7455	
8	352 ISK	100 ісландських крон	3.7388	3.7264	3.7304	3.7555	3.7630	
9	124 CAD	100 канадських доларів	755.3595	757.4986	771.1225	772.5739	775.5529	
10	398 KZT	100 казахстанських тенге	5.4236	5.4269	5.4187	5.4147	5.4211	
11	428 LVL	100 латвійських латів	1528.8254	1523.7556	1525.1767	1535.4539	1538.9655	
12	440 LTL	100 литовських літів	314.0185	312.9771	313.3132	315.4244	316.0567	
13	498 MDL	100 молдовських лейв	62.4014	62.4253	62.3711	62.4413	62.4756	
14	578 NOK	100 норвезьких крон	134.7974	134.1253	134.4111	134.8811	135.5544	
15	985 PLN	100 польських злотих	273.1228	274.2760	276.3450	279.2558	279.7438	
16	643 RUB	10 російських рублів	2.6599	2.6696	2.6636	2.6779	2.6773	
17	702 SGD	100 сингапурських доларів	567.9639	567.9846	568.9234	570.0887	571.0819	
18	792 TRL	100 турецьких лір	515.9131	517.5763	520.2750	518.9638	516.7048	
19	795 TMM	100 туркменських манатів	280.3509	280.3509	280.1754	280.1404	280.1474	
20	348 HUF	1000 угорських форинтів	40.1720	40.1057	40.5323	40.9404	40.9486	
21	860 UZS	100 узбецьких сумів	0.5197	0.5188	0.5185	0.5184	0.5184	
22	203 CZK	100 чеських крон	41.7498	41.6707	41.9793	42.2704	42.2682	
23	752 SEK	100 шведських крон	111.4788	110.6665	111.1644	111.1948	112.0066	
24	756 CHF	100 швейцарських франків	740.7043	737.9456	739.5459	744.4784	745.8177	
25	156 CNY	100 юанів женьміньбі (Китай)	117.0522	117.0469	116.9712	116.9676	116.9609	
26	392 JPY	1000 японських єн	89.6661	89.5539	89.6427	89.9337	90.2929	
27	978 EUR	100 євро	1084.2430	1080.6475	1081.8078	1089.0974	1091.2805	
28	960 XDR	100 СПЗ	1224.5342	1220.6393	1220.6848	1220.5320	1227.2755	
			16.03.2010 р.	17.03.2010 р.	18.03.2010 р.	19.03.2010 р.	20.03.2010 р.	21.03.2010 р.
1	036 AUD	100 австралійських доларів	727.7371	729.5185	736.4603	735.1202	735.1202	735.1202
2	826 GBP	100 англійських фунтів стерлінгів	1200.6664	1207.0157	1224.2564	1218.7043	1218.7043	1218.7043
3	031 AZM	100 азербайджанських манатів	992.9914	992.9914	992.9043	992.9043	992.9043	992.9043
4	974 BYR	10 білоруських рублів	0.0269	0.0269	0.0269	0.0269	0.0269	0.0269
5	208 DKK	100 датських крон	146.9087	147.1155	147.4583	146.4273	146.4273	146.4273
6	840 USD	100 доларів США	797.6700	797.6700	797.6000	797.6000	797.6000	797.6000
7	233 EEK	100 естонських крон	69.8686	69.9604	70.1225	69.6331	69.6331	69.6331
8	352 ISK	100 ісландських крон	3.7697	3.7746	3.7834	3.7570	3.7570	3.7570
9	124 CAD	100 канадських доларів	782.4268	785.0276	789.2235	789.4512	789.4512	789.4512
10	398 KZT	100 казахстанських тенге	5.4230	5.4245	5.4247	5.4240	5.4240	5.4240
11	428 LVL	100 латвійських латів	1544.9502	1546.7607	1550.1251	1538.6550	1538.6550	1538.6550
12	440 LTL	100 литовських літів	316.6146	317.0304	317.7649	315.5473	315.5473	315.5473
13	498 MDL	100 молдовських лейв	63.4224	63.7040	63.7107	63.9369	63.9369	63.9369
14	578 NOK	100 норвезьких крон	136.3866	136.5828	136.9761	136.2072	136.2072	136.2072
15	985 PLN	100 польських злотих	280.6693	281.6525	283.6406	281.3121	281.3121	281.3121
16	643 RUB	10 російських рублів	2.7191	2.7109	2.7322	2.7294	2.7294	2.7294
17	702 SGD	100 сингапурських доларів	570.9844	571.4657	572.4908	572.2277	572.2277	572.2277
18	792 TRL	100 турецьких лір	522.5154	522.6521	526.9577	523.4310	523.4310	523.4310
19	795 TMM	100 туркменських манатів	279.8842	279.8842	279.8596	279.8596	279.8596	279.8596
20	348 HUF	1000 угорських форинтів	41.3154	41.4339	41.8387	41.5975	41.5975	41.5975
21	860 UZS	100 узбецьких сумів	0.5156	0.5156	0.5156	0.5156	0.5156	0.5156
22	203 CZK	100 чеських крон	42.8877	42.9204	43.1926	43.0913	43.0913	43.0913
23	752 SEK	100 шведських крон	112.5358	112.5689	112.6432	112.0411	112.0411	112.0411
24	756 CHF	100 швейцарських франків	752.5344	754.0938	756.1013	752.7440	752.7440	752.7440
25	156 CNY	100 юанів женьміньбі (Китай)	116.8580	116.8591	116.8479	116.8450	116.8450	116.8450
26	392 JPY	1000 японських єн	87.9491	88.1213	88.1764	88.3420	88.3420	88.3420
27	978 EUR	100 євро	1093.2067	1094.6425	1097.1786	1089.5216	1089.5216	1089.5216
28	960 XDR	100 СПЗ	1223.0094	1223.5741	1226.9807	1223.8009	1223.8009	1223.8009

щодо іноземних валют, України щоденно (за березень 2010 року)

Офіційний курс										
	06.03.2010 р.	07.03.2010 р.	08.03.2010 р.	09.03.2010 р.	10.03.2010 р.	11.03.2010 р.	12.03.2010 р.	13.03.2010 р.	14.03.2010 р.	15.03.2010 р.
	720.3647	720.3647	720.3647	720.8401	724.5889	731.3394	730.6806	732.5540	732.5540	732.5540
	1205.8348	1205.8348	1205.8348	1201.5066	1194.1647	1192.0174	1199.5193	1209.0407	1209.0407	1209.0407
	993.9251	993.9251	993.9251	993.7516	993.7765	993.5773	993.3284	993.1532	993.1532	993.1532
	0.0272	0.0272	0.0272	0.0271	0.0271	0.0271	0.0271	0.0270	0.0270	0.0270
	146.6322	146.6322	146.6322	145.7061	145.4494	146.0005	146.4720	147.5799	147.5799	147.5799
	798.4200	798.4200	798.4200	798.3800	798.4000	798.2400	798.0400	797.8000	797.8000	797.8000
	69.7455	69.7455	69.7455	69.3032	69.1774	69.4339	69.6562	70.1860	70.1860	70.1860
	3.7630	3.7630	3.7630	3.7392	3.7324	3.7462	3.7582	3.7868	3.7868	3.7868
	775.5529	775.5529	775.5529	773.9346	775.2406	777.7254	776.9895	783.6807	783.6807	783.6807
	5.4211	5.4211	5.4211	5.4238	5.4243	5.4195	5.4229	5.4224	5.4224	5.4224
	1538.9655	1538.9655	1538.9655	1529.6371	1527.9374	1534.4698	1539.3831	1550.6519	1550.6519	1550.6519
	316.0567	316.0567	316.0567	314.0523	313.4821	314.6445	315.6520	318.0525	318.0525	318.0525
	62.4756	62.4756	62.4756	62.5513	62.6535	62.6980	62.9319	63.0542	63.0542	63.3009
	135.5544	135.5544	135.5544	134.7198	134.6090	135.5887	136.0398	136.7075	136.7075	136.7075
	279.7438	279.7438	279.7438	279.7987	277.8639	281.4520	279.3713	281.2940	281.2940	281.2940
	2.6773	2.6773	2.6773	2.6758	2.6837	2.6854	2.7034	2.7146	2.7146	2.7146
	571.0819	571.0819	571.0819	570.5955	569.9794	570.7106	570.7689	572.6206	572.6206	572.6206
	516.7048	516.7048	516.7048	516.3372	518.0391	518.9914	520.2307	522.4911	522.4911	522.4911
	280.1474	280.1474	280.1474	280.1333	280.1404	280.0842	280.0140	279.9298	279.9298	279.9298
	40.9486	40.9486	40.9486	40.6462	40.5086	40.7091	40.8318	41.2614	41.2614	41.2614
	0.5184	0.5184	0.5184	0.5184	0.5173	0.5172	0.5171	0.5169	0.5169	0.5169
	42.2682	42.2682	42.2682	42.0767	42.1722	42.4112	42.6485	43.0369	43.0369	43.0369
	112.0066	112.0066	112.0066	111.5849	111.2655	111.7930	112.0299	112.8784	112.8784	112.8784
	745.8177	745.8177	745.8177	741.0878	740.0457	743.1965	745.3722	752.3270	752.3270	752.3270
	116.9609	116.9609	116.9609	116.9524	116.9596	116.9434	116.9014	116.8852	116.8852	116.8852
	90.2929	90.2929	90.2929	89.2624	88.9247	88.2108	88.0074	88.1570	88.1570	88.1570
	1091.2805	1091.2805	1091.2805	1084.3597	1082.3909	1086.4046	1089.8832	1098.1717	1098.1717	1098.1717
	1227.2755	1227.2755	1227.2755	1222.1399	1219.9352	1220.2351	1221.3465	1226.4431	1226.4431	1226.4431
	22.03.2010 р.	23.03.2010 р.	24.03.2010 р.	25.03.2010 р.	26.03.2010 р.	27.03.2010 р.	28.03.2010 р.	29.03.2010 р.	30.03.2010 р.	31.03.2010 р.
	732.2930	723.2786	729.0558	722.1906	724.5806	724.5806	724.5806	716.5333	724.5668	729.3164
	1205.6433	1191.9213	1193.5303	1183.0654	1184.3296	1184.3296	1184.3296	1176.0250	1186.9877	1196.0691
	990.9374	990.2154	989.6801	987.8003	987.3024	987.3024	987.3024	987.1779	986.5555	986.6783
	0.0268	0.0267	0.0267	0.0266	0.0264	0.0264	0.0264	0.0265	0.0265	0.0266
	144.9351	144.0161	144.4492	142.2464	142.3417	142.3417	142.3417	142.2899	143.4549	143.5334
	796.0200	795.4400	795.0100	793.5000	793.1000	793.1000	793.1000	793.0000	792.5000	792.5000
	68.9254	68.4837	68.6906	67.6422	67.6993	67.6993	67.6993	67.6756	68.2306	68.2863
	3.7188	3.6950	3.7061	3.6496	3.6526	3.6526	3.6526	3.6514	3.6813	3.6843
	789.1467	777.1520	780.1220	775.3061	779.4440	779.4440	779.4440	771.7316	776.4195	778.1287
	5.4169	5.4130	5.4101	5.3998	5.3993	5.3993	5.3993	5.3975	5.3926	5.3871
	1523.4467	1513.4707	1517.8280	1495.0845	1497.4051	1497.4051	1497.4051	1496.0340	1507.8768	1507.4048
	312.3401	310.3386	311.2761	306.5252	306.7842	306.7842	306.7842	306.6766	309.1916	309.4441
	63.8333	63.8308	63.8209	63.7160	63.7335	63.7335	63.7335	63.7937	63.7883	63.8248
	135.2625	133.2012	133.6451	131.8349	131.1458	131.1458	131.1458	130.7598	132.3388	132.8751
	277.9863	273.0031	275.9227	272.1726	272.4445	272.4445	272.4445	272.2580	274.3285	275.6646
	2.7208	2.7112	2.6976	2.6829	2.6742	2.6742	2.6742	2.6868	2.6746	2.6989
	570.4263	566.2618	567.2229	564.7955	564.4894	564.4894	564.4894	564.5622	566.5040	566.4255
	519.0835	513.0900	515.1579	513.4978	515.5826	515.5826	515.5826	516.0045	517.2117	519.0927
	279.3053	279.1018	278.9509	278.4211	278.2807	278.2807	278.2807	278.2456	278.0702	278.0702
	41.0525	40.3896	40.6173	40.0852	40.1647	40.1647	40.1647	39.9537	40.1345	40.1823
	0.5146	0.5130	0.5128	0.5118	0.5115	0.5115	0.5115	0.5115	0.5101	0.5101
	42.5172	42.0788	42.2441	41.7042	41.7642	41.7642	41.7642	41.6592	41.9431	41.9938
	111.4387	109.8055	110.4768	109.1981	109.5980	109.5980	109.5980	109.0709	109.2038	109.2450
	750.2768	746.8199	750.4881	741.0519	741.7818	741.7818	741.7818	741.2102	745.0462	746.3317
	116.6066	116.5208	116.4625	116.2355	116.1691	116.1691	116.1691	116.1563	116.0940	116.1042
	87.7786	88.3742	87.9808	86.3130	85.8121	85.8121	85.8121	85.3946	85.5773	85.6129
	1078.4479	1071.5372	1074.7740	1058.3703	1059.2644	1059.2644	1059.2644	1058.8929	1067.5768	1068.4485
	1216.5774	1212.4760	1211.4733	1202.7666	1201.1043	1201.1043	1201.1043	1200.4366	1203.6262	1203.2059

Підготовлено департаментом валютного регулювання Національного банку України.

Монети України/

Про введення в обіг пам'ятної монети “Бджола”

Національний банк України, продовжуючи серію “Найменша золота монета”, 25 березня 2010 року ввів в обіг пам'ятну монету номіналом 2 гривні, присвячену бджолі, що уособлює мудрість, родючість та працьовитість.

Монету виготовлено із золота 999.9 проби. Категорія якості карбування — спеціальний анциркулейтед, маса дорогоцінного металу в чистоті — 1/24 г, діаметр — 13.92 мм, тираж — 10 000 штук. Гурт монети — гладкий.

На аверсі в намистовому колі розміщено малий Державний герб України, над яким — рік карбування монети — **2010**; між намистовим колом і кантом монети — кругові написи: **НАЦІОНАЛЬНИЙ БАНК УКРАЇНИ** (вгорі), **2 ГРИВ-**

НІ (внизу), а також зазначено метал, його пробу **Au 999.9** (ліворуч), масу дорогоцінного металу в чистоті — **1.24** та розміщено логотип Монетного двору Національного банку України (праворуч).

На реверсі зображено бджолу та розміщено півколом написи: **БДЖОЛА** (вгорі), **APIS MELLIFERA** (внизу).

Художник і скульптор — Володимир Дем'яненко.

Пам'ятна монета номіналом 2 гривні “Бджола” є дійсним платіжним засобом України та обов'язкова до приймання без будь-яких обмежень за її номінальною вартістю до всіх видів платежів, а також для зарахування на розрахункові рахунки, вклади, акредитиви та для переказів.

Про введення в обіг пам'ятної монети “300-річчя Конституції Пилипа Орлика”

Національний банк України 25 березня 2010 року ввів в обіг пам'ятну монету номіналом 10 гривень, присвячену пам'ятці української політично-правової думки XVIII ст. “Пакти і Конституція прав і вольностей Війська Запорозького”. Ця перша (в сучасному розумінні) європейська конституція прийнята 5 (16) квітня 1710 року під час обрання Пилипа Орлика гетьманом України.

Монету виготовлено зі срібла 925 проби. Категорія якості карбування — пруф, маса дорогоцінного металу в чистоті — 31.1 г, діаметр — 38.6 мм, тираж — 7 000 штук. Гурт монети — гладкий із заглибленими написами, якими зазначено метал, його пробу — **Ag 925**, масу дорогоцінного металу в чистоті — **31.1**, а також розміщено логотип Монетного двору Національного банку України.

На аверсі розміщено: малий Державний герб України (вгорі), напис півколом — **НАЦІОНАЛЬНИЙ БАНК УКРАЇНИ**, внизу — номінал та рік карбування моне-

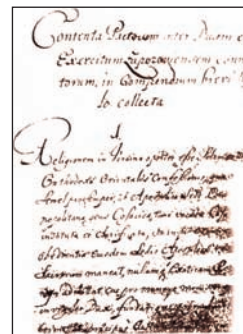
ти — **10 ГРИВЕНЬ / 2010**, у центрі зображено стилізовану композицію — козацька старшина на чолі з гетьманом (ліворуч) та козаки (праворуч), що символізує ухвалення конституції.

На реверсі зображено Пилипа Орлика з пером у руці на тлі стилізованого аркуша конституції, ліворуч розміщено написи: **КОНСТИТУЦІЯ ПИЛИПА ОРЛИКА** (півколом), **300 / РОКІВ**.

Художники — Володимир Таран, Олександр Харук, Сергій Харук.

Скульптори — Володимир Дем'яненко, Володимир Атаманчук.

Пам'ятна монета номіналом 10 гривень “300-річчя Конституції Пилипа Орлика” є дійсним платіжним засобом України та обов'язкова до приймання без будь-яких обмежень за її номінальною вартістю до всіх видів платежів, а також для зарахування на розрахункові рахунки, вклади, акредитиви та для переказів.

Про введення в обіг пам'ятної монети “Микола Пирогов”

Національний банк України, продовжуючи серію “Видатні особистості України”, 25 березня 2010 року ввів в обіг пам'ятну монету номіналом 5 гривень, присвячену українському вченому, хірургові, педагогу та громадському діячеві Миколі Івановичу Пирогову (1810–1881). Новаторські та наукові праці Миколи Пирогова є фундаментом для топографічної анатомії та оперативної хірургії, а його внесок у розвиток медицини позначений талановитим поєднанням науки й практики.

Монету виготовлено зі срібла 925 проби. Категорія якості карбування – пруф, маса дорогоцінного металу в чистоті – 15.55 г, діаметр – 33.0 мм, тираж – 5 000 штук. Гурт монети – гладкий із заглибленими написами, якими зазначено метал, його пробу – **Ag 925**, масу дорогоцінного металу в чистоті – **15.55**, а також розміщено логотип Монетного двору Національного банку України.

На аверсі вгорі розміщено малий Державний герб України, напис півколом –

НАЦІОНАЛЬНИЙ БАНК УКРАЇНИ, у намістовому колі зображено церкву-некрополь, споруджену над усипальницею вченого, під якою – рік карбування монети: **2010**, унизу півколом напис – **П'ЯТЬ ГРИВЕНЬ**.

На реверсі зображено портрет Миколи Пирогова з хірургічними інструментами в руках, ліворуч роки життя – **1810 / 1881**, унизу півколом напис – **МИКОЛА ПИРОГОВ**.

Художники – Володимир Таран, Олександр Харук, Сергій Харук.

Скульптори – Володимир Атаманчук, Анатолій Дем'яненко.

Пам'ятна монета номіналом 5 гривень “Микола Пирогов” є дійсним платіжним засобом України та обов'язкова до приймання без будь-яких обмежень за її номінальною вартістю до всіх видів платежів, а також для зарахування на розрахункові рахунки, вклади, акредитиви та для переказів.

Про введення в обіг пам'ятної монети “100-річчя українського хокею з шайбою”

Національний банк України 25 березня 2010 року, продовжуючи серію “Спорт”, ввів в обіг пам'ятну монету номіналом 2 гривні, присвячену 100-річчю українського хокею з шайбою. За основу відліку цієї дати було взято видання в 1910 році тексту правил гри в хокей українською мовою за редакцією І.Боберського. У ті роки у Львові хокей з шайбою був одним із найпопулярніших видів спорту в зимовий період.

Монету виготовлено з нейзильберу. Категорія якості карбування – спеціальний анциркулейтед, маса монети – 12.8 г, діаметр – 31.0 мм, тираж – 35 000 штук. Гурт монети – рифлений.

На аверсі розміщено малий Державний герб України, напис півколом – **НАЦІОНАЛЬНИЙ БАНК УКРАЇНИ**, зображено воротаря, сплетіння геометричних ліній – стилізованих слідів від ковзанів,

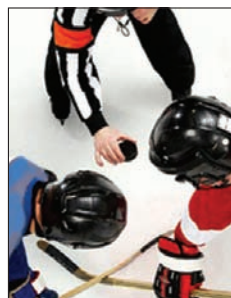
що додають композиції динамізму, внизу номінал та рік карбування монети – **2 / ГРИВНІ / 2010**.

На реверсі зображено: на передньому плані – сучасного хокеїста, на другому – хокеїстів початку XX ст. на тлі стилізованих веж Львова, де відбувалися перші матчі з хокею.

Художники – Володимир Таран, Олександр Харук, Сергій Харук.

Скульптори – Анатолій Дем'яненко, Святослав Іваненко.

Пам'ятна монета номіналом 2 гривні “100-річчя українського хокею з шайбою” є дійсним платіжним засобом України та обов'язкова до приймання без будь-яких обмежень за її номінальною вартістю до всіх видів платежів, а також для зарахування на розрахункові рахунки, вклади, акредитиви та для переказів.

Запитання-відповідь/

Інна Коцюба

Завідувач сектору методології бухгалтерського обліку фінансових інструментів банків департаменту бухгалтерського обліку Національного банку України

Віра Трофименко

Головний економіст відділу методології бухгалтерського обліку фінансових інструментів та складання фінансової звітності банків департаменту бухгалтерського обліку Національного банку України

Деякі практичні питання з бухгалтерського обліку кредитних, вкладних операцій та формування і використання резервів під кредитні ризики в банках України

Із 1 січня 2009 року набрала чинності "Інструкція з бухгалтерського обліку кредитних, вкладних (депозитних) операцій та формування і використання резервів під кредитні ризики в банках України"¹ (надалі – Інструкція), розроблена відповідно до міжнародних стандартів бухгалтерського обліку та фінансової звітності. З метою належного застосування банками окремих вимог Інструкції редакція попросила відповідати на актуальні запитання фахівців департаменту бухгалтерського обліку Національного банку України.

Як визначити справедливу вартість кредитних та вкладних (депозитних) операцій?

Відповідно до вимог Міжнародного стандарту бухгалтерського обліку 39 "Фінансові інструменти: визнання та оцінка" основою визначення справедливої вартості є припущення, що суб'єкт господарювання діє безперервно і не має ні наміру, ні потреби ліквідувати чи суттєво скоротити обсяг своєї діяльності або здійснювати операцію за несприятливих умов.

Як правило, справедлива вартість фінансового інструменту під час первісного визнання дорівнює фактичній ціні операції між обізнаними, зацікавленими та незалежними сторонами.

Якщо ринок для фінансового інструменту не є активним, суб'єкт господарювання визначає справедливую вартість із застосуванням методів оцінювання:

а) на основі поточних ринкових цін за останніми ринковими операціями з іншими подібними фінансовими інструментами (подібними за валютою, строком погашення, процентною ставкою тощо);

б) аналізу дисконтованих грошових потоків;

в) моделі опціонного ціноутворення тощо.

Коли в бухгалтерському обліку визнається "прибуток/збиток першого дня" за кредитними та вкладними (депозитними) операціями?

Банк визнає прибуток або збиток під час первісного визнання фінансового інструменту, якщо він надає (отримує) кредит або розміщує (залучає) вклад (депозит) за ставкою, що суттєво відрізняється від ставки, яку банк застосовує на цю ж дату для

¹ Затверджена постановою Правління Національного банку України від 27.12.2007 р. № 481 та зареєстрована в Міністерстві юстиції України 22.01.2008 р. за № 48/14739 (зі змінами).

подібних фінансових інструментів.

Прибуток або збиток дорівнює сумі різниці між справедливою вартістю фінансового активу або фінансового зобов'язання та номінального вартістю (сумою фактично наданих (отриманих) коштів) у кореспонденції з рахунками дисконту (премії). Суми неамортизованого дисконту (премії) амортизуються із застосуванням ефективної ставки відсотка.

Як застосовується метод ефективної ставки відсотка за кредитними та вкладними (депозитними) операціями?

Метод ефективної ставки відсотка застосовується для визнання процентних доходів (витрат) та визначення суми, на яку зменшується корисність фінансового активу шляхом дисконтування майбутнього очікуваного відшкодування цього активу.

Ефективна ставка відсотка розраховується під час первісного визнання фінансового інструменту шляхом визначення потоків грошових коштів з урахуванням умов договору за відповідним фінансовим інструментом.

Під час розрахунку ефективної ставки відсотка беруться до уваги також комісії, що є невід'ємною частиною доходу (витрат) фінансового інструменту. Це гонорари та комісії, сплачені агентам, консультантам, брокерам, дилерам, збори регулюючих органів і фондових бірж, а також податки та збори на передачу прав.

Для забезпечення належного контролю за своєчасною сплатою клієнтом процентів, які нараховуються на основну суму боргу за ставкою, передбаченою умовами договору, банки використовують відповідні балансові рахунки з обліку нарахованих доходів Плану рахунків бухгалтерського обліку банків України² (надалі — План рахунків).

Будь-які різниці, що виникають між сумою визнаних за ефективною ставкою відсотка процентних доходів (витрат) і нарахованих за номінальною процентною ставкою доходів (витрат) за фінансовими інструментами, відображаються за рахунками з обліку неамортизованого дисконту (премії) у кореспонденції з рахунками з обліку процентних доходів (витрат).

Амортизація визнаного дисконту (премії) за фінансовими інструментами здійснюється одночасно з нараху-

ванням процентів, і у такий спосіб забезпечується застосування методу ефективної ставки відсотка.

У деяких випадках фінансові активи купують із великою знижкою (з глибоким дисконтом), яка відображає понесені збитки. Такі кредитні збитки включають у попередньо оцінені грошові потоки при обчисленні ефективної ставки відсотка. Зазвичай за такими кредитами кредитор не очікує отримати основну суму кредиту та/або процентів у повному обсязі, тому наприкінці строку залишається частина неамортизованого дисконту, яка списується в кореспонденції з рахунками, за якими обліковується непогашена основна сума кредиту та/або непогашена сума нарахованих процентів.

Як відображаються в бухгалтерському обліку комісії, що є складовою фінансового інструменту, якщо вони сплачуються (отримуються) в гривнях, а кредит надається (отримується) в іноземній валюті?

Відповідно до “Правил бухгалтерського обліку доходів і витрат банків України”³ комісія, що є складовою фінансового інструменту, відображається в бухгалтерському обліку за принципом нарахування й відповідності у складі дисконту або премії. Нарахування процентних доходів (витрат), амортизація дисконту (премії) за фінансовим інструментом в іноземній валюті здійснюються у тій валюті, в якій обліковується пов'язаний з ними фінансовий інструмент.

Таким чином, комісії, що є невід'ємною частиною доходу за кредитом, на дату виникнення такого кредиту (траншу за кредитною лінією) відображаються в обліку за рахунками дисконту (премії) в тій валюті, в якій оцінюється сума кредиту з використанням рахунків валютної позиції. При цьому сума еквівалента в іноземній валюті визначається за офіційним курсом відповідної валюти на момент видачі кредиту. Зазначені комісії відносяться до монетарних статей балансу і підлягають переоцінці у зв'язку зі зміною офіційного курсу гривні щодо іноземних валют.

В яких випадках здійснюється перегляд первісної ефективної ставки відсотка?

Протягом дії фінансового інстру-

менту з фіксованою процентною ставкою первісна ефективна ставка відсотка залишається незмінною. Ефективна ставка відсотка змінюється для фінансових активів та зобов'язань із плаваючою ставкою, а також у разі суттєвих змін умов фінансового зобов'язання, що призводить до погашення цього фінансового зобов'язання та визнання нового.

Як нараховується процентний дохід за знеціненими фінансовими активами?

За знеціненими наданими кредитами та розміщеними вкладами (депозитами) (поки їх амортизована собівартість не сягне нульового значення) продовжується визнання доходу, який дорівнює добутку амортизованої собівартості й ефективної ставки відсотка, що була розрахована під час первісного визнання цих кредитів/вкладів (депозитів).

У подальшому (якщо амортизована собівартість наданих кредитів, розміщених вкладів (депозитів) дорівнює нулю) з метою накопичення інформації про заборгованість за нарахованими та не отриманими процентами за знеціненими кредитами банк може нараховувати відсотки відповідно до прийнятої облікової політики за рахунками класів 8 “Управлінський облік” або 9 “Позабалансові рахунки” Плану рахунків.

За якими балансовими рахунками відображається в бухгалтерському обліку вклад (депозит), залучений за договором банківського вкладу (депозиту), умовами якого встановлено строк його зберігання та передбачено можливість неодноразового зняття вкладником частини вкладу (депозиту)?

Банк обліковує таку операцію як вклад (депозит) на вимогу з моменту залучення коштів (пункт 2.1 глави 2 розділу V Інструкції).

За якими балансовими рахунками здійснюється облік тимчасово вільних коштів клієнтів, що утримуються за рахунок державного бюджету України та розміщуються на вкладних (депозитних) рахунках у банках? Чи обов'язковою умовою такого депозиту є право вкладника на повернення вкладу (депозиту) або його частини на першу вимогу вкладника?

Банк має здійснювати облік таких вкладів (депозитів) за балансовими рахунками груп 252 і 254 Плану ра-

² Затверджений постановою Правління Національного банку України від 17.06.2004 р. № 280 та зареєстрований у Міністерстві юстиції України 26.07.2004 р. за № 918/9517 (зі змінами).

³ Затверджені постановою Правління Національного банку України від 18.06.2003 р. № 255 та зареєстровані в Міністерстві юстиції України 11.07.2003 р. за № 583/7904 (зі змінами).

хунків з відповідним значенням параметрів аналітичного обліку “на вимогу” щодо початкового та кінцевого строку погашення.

За якими балансовими рахунками банк має обліковувати сплачені та отримані комісії, що є складовою фінансового інструменту, в разі залучення коштів на вклад (депозит) за умовою повернення його на першу вимогу вкладника?

За такими фінансовими інструментами, як вклади (депозити) на вимогу ефективна ставка відсотка не застосовується. Комісії, що пов'язані з випуском фінансового інструменту, обліковуються за балансовими рахунками 3500 А “Витрати майбутніх періодів” та 3600 П “Доходи майбутніх періодів” Плану рахунків та амортизуються прямолінійним методом на процентні доходи (витрати) протягом дії договору.

За якими балансовими рахунками здійснюється облік строкового вкладу (депозиту), якщо строк його повернення порушений з вини банку, або якщо строк повернення вкладу (депозиту) настав, а вкладник не вимагає повернення суми строкового вкладу (депозиту) і в договорі банківського вкладу (депозиту) не передбачено продовження строку вкладу?

Якщо строки повернення вкладів порушені з вини банку або якщо строк повернення вкладу (депозиту) настав, а вкладник не вимагає повернення суми строкового вкладу (депозиту) і в договорі банківського вкладу (депозиту) не передбачено продовження строку вкладу, тоді зобов'язання банку залишається невиконаним, за економічною суттю такі зобов'язання є **коштами на вимогу**. Зміна обліку вкладів, строк повернення яких настав, згідно з вимогами глави 19 “Інструкції про порядок відкриття, використання і закриття рахунків у національній та іноземних валютах”⁴, потребує: а) закрити рахунок, на якому обліковувалися кошти строкового вкладу (депозиту); б) відкрити рахунок, передбачений для обліку вкладів (депозитів) на вимогу. Про зміну рахунків банк зобов'язаний завчасно повідомити всіх клієнтів у порядку, встановленому внутрішніми положеннями банку.

Суми невиконаних з вини банку зобов'язань обліковуються за відпо-

відними позабалансовими рахунками 9804 А “Документи клієнтів банку (крім фізичних осіб), що не виконані в строк з вини банку” та 9806 А “Документи фізичних осіб, що не виконані в строк з вини банку” Плану рахунків.

Як відображаються в бухгалтерському обліку гарантії?

Під час первісного визнання надані гарантії відображаються в бухгалтерському обліку як зобов'язання та оцінюються за справедливою вартістю, яка дорівнює сумі отриманих банком-гарантом комісій.

Суму отриманої комісії за надану гарантію банк відображає за рахунком 3648 П “Кредиторська заборгованість за операціями з іншими фінансовими інструментами” Плану рахунків.

У подальшому гарантії оцінюються за найбільшою з двох сум: як суми коштів, необхідних для погашення зобов'язання на звітну дату балансу, визначену відповідно до МСБО 37 “Забезпечення, непередбачені зобов'язання та непередбачені активи” (надалі – МСБО 37), або як первісно визнаної суми зобов'язання за вирахуванням накопиченої амортизації відповідно до МСБО 18 “Дохід”.

У разі виконання зобов'язань за наданою гарантією сума компенсації визнається окремим активом тоді, коли фактично визначено, що компенсація буде отримана (§ 53 МСБО 37). Сума, визнана для компенсації, не повинна перевищувати суму забезпечення.

Тільки тоді, коли банк упевнений в отриманні від боржника або третьої особи суми відшкодування за гарантією, він має визнавати компенсацію як окремий актив та в обліку відображати його за балансовим рахунком 3548 “Дебіторська заборгованість за операціями з іншими фінансовими інструментами” Плану рахунків.

Яку методичку слід використовувати для визначення розміру спеціальних резервів за кредитними операціями?

На даний час для формування резервів під кредитні ризики розрахунок здійснюється згідно з вимогами “Положення про порядок формування та використання резерву для відшкодування можливих втрат за кредитними операціями банків”⁵.

Коли припиняється визнання фінансового інструменту?

Банк припиняє визнання активів у балансі тоді, коли він передає в основному всі ризики та винагороди від володіння активом та втрачає контроль над цим активом.

Якщо банк зберігає в основному всі ризики та винагороди від володіння фінансовим активом або здійснює контроль, то йому слід продовжувати визнавати фінансовий актив.

Банк припиняє визнання зобов'язання і виключає з балансу зобов'язання тоді, коли його погашають, тобто коли зобов'язання погашено, анульовано або строк його дії закінчується. Фінансове зобов'язання погашається, якщо боржник виконує зобов'язання, сплачуючи кредиторів, як правило, грошовими коштами, іншими фінансовими активами, або юридично звільняється від основної відповідальності за зобов'язання кредитором, або внаслідок судового процесу.

Як відображається в бухгалтерському обліку реструктуризація кредитної заборгованості?

Реструктуризація кредитної заборгованості та/або зміна валюти виконання зобов'язань за кредитами, наданими в іноземній валюті, на національну валюту здійснюється банками з дотриманням принципів, рекомендованих постановою Правління Національного банку України від 03.06.2009 р. № 328 “Про заходи забезпечення погашення кредитів”.

Для відображення в обліку реструктуризації кредитної заборгованості банк має здійснити аналіз умов, на яких буде проведений обмін борговими фінансовими інструментами між позичальником та кредитором.

Якщо в майбутньому реальні значення та строки потоків грошових коштів за фінансовим інструментом (наданим або отриманим кредитом) відрізнятимуться від запланованих, у бухгалтерському обліку коригується балансова вартість такого фінансового інструменту. У такому разі банк визнає теперішню вартість оцінених майбутніх грошових потоків за новими умовами, що дисконтуються за первісною ефективною ставкою відсотка. Різниця між балансовою вартістю кредиту і дисконтованою вартістю відображається за рахунками з обліку неамортизованого дисконту у кореспонденції з рахунками з обліку інших операційних витрат.

⁴ Затверджена постановою Правління Національного банку України від 12.11.2003 р. № 492 та зареєстрована в Міністерстві юстиції України 17.12.2003 р. за № 1172/8493 (зі змінами).

⁵ Затверджене постановою Правління Національного банку України від 06.07.2000 р. № 279 та зареєстроване в Міністерстві юстиції України 03.08.2000 р. за № 474/4695 (зі змінами).

У разі суттєвої зміни умов фінансового зобов'язання (отриманого кредиту) банк має здійснити погашення первісного фінансового зобов'язання та визнати нове. Нове фінансове зобов'язання має визнаватися в бухгалтерському обліку за справедливою вартістю з урахуванням переглянутих умов договору та визначається нова ефективна ставка відсотка. Різниця між балансовою вартістю первісного фінансового зобов'язання та справедливою вартістю нового відображається як інші операційні витрати.

Зміна валюти зобов'язання за кредитами з іноземної валюти на національну валюту відображається в обліку як погашення старого фінансового інструменту і виникнення нового.

Література

1. Міжнародний стандарт бухгалтерського обліку 18 “Дохід”.

2. Міжнародний стандарт бухгалтерського обліку 37 “Забезпечення, непередбачені зобов'язання та непередбачені активи”.

3. Міжнародний стандарт бухгалтерського обліку 39 “Фінансові інструменти: визнання та оцінка”.

4. “Інструкція з бухгалтерського обліку кредитних, вкладних (депозитних) операцій та формування і використання резервів під кредитні ризики в банках України”, затверджена постановою Правління Національного банку України від 27.12.2007 р. № 481 та зареєстрована в Міністерстві юстиції України 22.01.2008 р. за № 48/14739 (зі змінами).

5. “Правила бухгалтерського обліку доходів і витрат банків України”, затверджені постановою Правління Національного банку України від 18.06.2003 р. № 255 та зареєстровані в Міністерстві юстиції України 11.07.2003 р. за № 583/7904 (зі змінами).

6. “План рахунків бухгалтерського обліку банків України”, затверджений постановою Правління Національного банку України від 17.06.2004 р. № 280 та зареєстрований у Міністерстві юстиції України 26.07.2004 р. за № 918/9517 (зі змінами).

7. “Інструкція про порядок відкриття, використання і закриття рахунків у національній та іноземних валютах”, затверджена постановою Правління Національного банку України від 12.11.2003 р. № 492 та зареєстрована в Міністерстві юстиції України 17.12.2003 р. за № 1172/8493 (зі змінами).

8. “Положення про порядок форму-

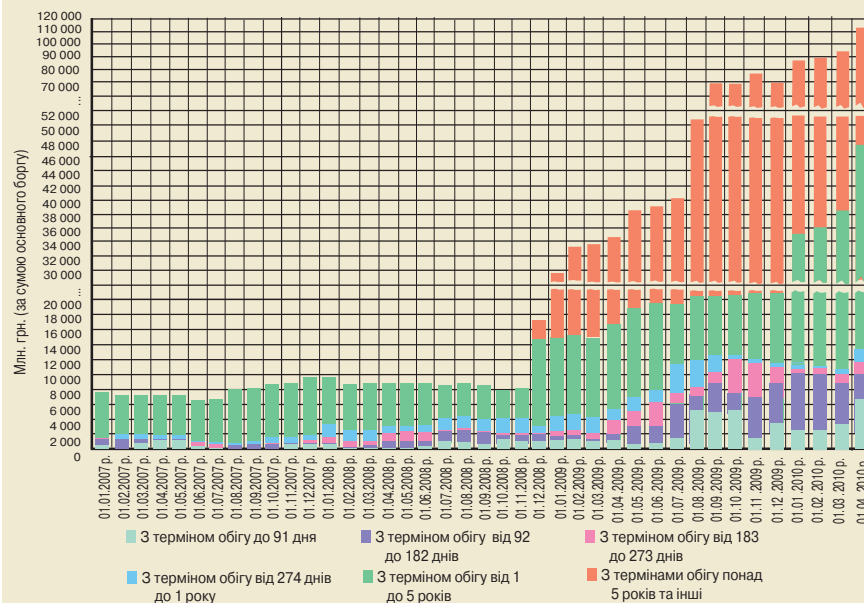
вання та використання резерву для відшкодування можливих втрат за кредитними операціями банків”, затверджене постановою Правління Національного банку України від 06.07.2000 р. № 279 та зареєстроване

в Міністерстві юстиції України від 03.08.2000 р. за № 474/4695 (зі змінами).

9. Постанова Правління Національного банку України від 03.06.2009 р. № 328 “Про заходи забезпечення погашення кредитів” (зі змінами).

Ринок державних цінних паперів України у березні 2010 року

Обсяг облігацій внутрішніх державних позик, які перебувають в обігу (на 1 квітня 2010 року)

Обсяг розміщення облігацій внутрішніх державних позик за березень 2010 року*

Період	Кількість розміщених облігацій, шт.	Результати розміщення облігацій		
		Усього	Обсяг розміщених ОВДП, тис. грн.	
			зачулено коштів до державного бюджету	випуск ОВДП для збільшення формування статутного капіталу банків
Січень	1 279 500	1 166 817.63	1 166 817.63	0
Лютий	5 806 855	5 665 270.98	3 865 270.98	1 800 000.00
Березень	13 277 255	13 199 699.08	8 609 700.08	4 589 999.00
I квартал	20 363 610	20 031 787.68	13 641 788.68	6 389 999.00
Квітень				
Травень				
Червень				
II квартал				
I півріччя	20 363 610	20 031 787.68	13 641 788.68	6 389 999.00
Липень				
Серпень				
Вересень				
III квартал				
Жовтень				
Листопад				
Грудень				
IV квартал				
Усього з початку року	20 363 610	20 031 787.68	13 641 788.68	6 389 999.00

* За станом на 01.04.2010 р.

На замовлення “Вісника НБУ” матеріали підготовлено працівниками департаменту монетарної політики Національного банку України.

Ринок державних цінних паперів України у березні 2010 року

Результати розміщення облігацій внутрішніх державних позик у березні 2010 року

Номер розміщення	Дата проведення розрахунків за придбані облігації	Пропозиція				Результати розміщень					
		Встановлені обмеження на загальний обсяг розміщення облігацій, грн.	Номинал облігацій, грн.	Розмір купона на одну облігацію, грн.	Термін погашення облігацій	Кількість розміщених облігацій, шт.	Загальна сума розміщення ОВДП, тис. грн.		Встановлений рівень дохідності облігацій, %	Середньозважений рівень дохідності облігацій, %	
							Усього	Залучено коштів до державного бюджету від розміщення облігацій	Випуск ОВДП для збільшення формування статутного капіталу банків		
35	03.03.2010 р.	1 000	1 000	–	19.05.2010 р.	1 000	957.58	957.58	–	21.00	21.00
36	03.03.2010 р.	20 000	1 000	–	18.08.2010 р.	20 000	18 123.20	18 123.20	–	22.50	22.50
37	03.03.2010 р.	20 000	1 000	–	26.01.2011 р.	20 000	16 596.60	16 596.60	–	22.75	22.75
38	03.03.2010 р.	150 000	1 000	100.00	20.02.2013 р.	150 000	141 457.25	141 457.25	–	23.00	22.92
39	03.03.2010 р.	–	1 000	–	26.09.2012 р.	–	–	–	–	–	–
40	10.03.2010 р.	20 000	1 000	–	18.08.2010 р.	20 000	18 453.40	18 453.40	–	19.00	19.00
41	10.03.2010 р.	20 000	1 000	–	17.11.2010 р.	20 000	17 653.80	17 653.80	–	19.25	19.25
42	10.03.2010 р.	602 800	1 000	100.00	23.11.2011 р.	602 800	620 891.11	620 891.11	–	22.00	21.93
43	10.03.2010 р.	1 000	1 000	75.00	28.01.2015 р.	1 000	835.45	835.45	–	21.00	21.00
44	10.03.2010 р.	–	1 000	–	26.09.2012 р.	–	–	–	–	–	–
Постанова КМУ від 17.02.2010 р. № 150	10.03.2010 р.	–	1 000	–	21.11.2018 р.	1 000 000	1 000 000.00	–	1 000 000.00	9.50	9.50
	10.03.2010 р.	–	1 000	–	13.03.2019 р.	1 294 999	1 294 999.00	–	1 294 999.00	9.50	9.50
	10.03.2010 р.	–	1 000	–	17.07.2019 р.	1 000 000	1 000 000.00	–	1 000 000.00	9.50	9.50
	10.03.2010 р.	–	1 000	–	25.09.2019 р.	1 295 000	1 295 000.00	–	1 295 000.00	9.50	9.50
45	12.03.2010 р.	100 000	1 000	100.00	26.09.2012 р.	100 000	108 911.00	108 911.00	–	20.00	20.00
46	17.03.2010 р.	300 000	1 000	–	18.08.2010 р.	300 000	279 921.00	279 921.00	–	17.00	17.00
47	17.03.2010 р.	360 000	1 000	–	26.01.2011 р.	360 000	316 321.20	316 321.20	–	16.00	16.00
48	17.03.2010 р.	1 000	1 000	100.00	20.02.2013 р.	1 000	1 071.40	1 071.40	–	17.30	17.30
49	17.03.2010 р.	25 000	1 000	100.00	26.09.2012 р.	25 000	28 796.50	28 796.50	–	17.00	17.00
50	19.03.2010 р.	1 013 216	1 000	55.00	13.04.2011 р.	1 013 216	1 060 796.62	1 060 796.62	–	11.00	11.00
51	19.03.2010 р.	800 000	1 000	55.00	14.09.2011 р.	800 000	800 472.00	800 472.00	–	11.00	11.00
52	19.03.2010 р.	800 000	1 000	55.00	14.03.2012 р.	800 000	800 472.00	800 472.00	–	11.00	11.00
53	24.03.2010 р.	200 000	1 000	–	15.09.2010 р.	200 000	189 980.00	189 980.00	–	11.00	11.00
54	24.03.2010 р.	915 000	1 000	–	17.11.2010 р.	915 000	844 941.49	844 941.49	–	13.00	12.72
55	24.03.2010 р.	1 000	1 000	65.00	21.03.2012 р.	1 000	1 000.00	1 000.00	–	13.00	13.00
56	24.03.2010 р.	4 340	1 000	100.00	26.09.2012 р.	4 340	5 492.92	5 492.92	–	12.00	12.00
57	31.03.2010 р.	985 000	1 000	–	15.09.2010 р.	985 000	935 838.40	935 838.40	–	14.00	11.42
58	31.03.2010 р.	1 105 900	1 000	–	26.01.2011 р.	1 105 900	999 654.18	999 654.18	–	14.00	12.89
59	31.03.2010 р.	619 000	1 000	100.00	20.02.2013 р.	619 000	726 052.68	726 052.68	–	14.50	13.42
60	31.03.2010 р.	313 000	1 000	75.00	28.01.2015 р.	313 000	324 521.80	324 521.80	–	15.00	14.58
61	31.03.2010 р.	310 000	1 000	100.00	26.09.2012 р.	310 000	350 488.50	350 488.50	–	14.00	13.66
Разом						13 277 255	13 199 699.08	8 609 700.08	4 589 999.00		

Ексклюзив/

Основні показники діяльності банків України на 1 квітня 2010 року

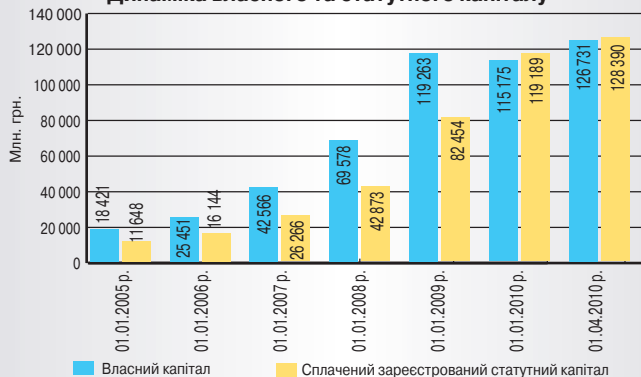
№ п/п	Назва показника	01.01. 2005 р.	01.01. 2006 р.	01.01. 2007 р.	01.01. 2008 р.	01.01. 2009 р.	01.01. 2010 р.	01.04. 2010 р.
1	Кількість зареєстрованих банків	181	186	193	198	198	197	196
2	Вилучено з Державного реєстру банків (з початку року)	4	1	6	1	7	6	2
3	Кількість банків, що перебувають у стадії ліквідації	20	20	19	19	13	14	19
4	Кількість діючих банків	160	165	170	175	184	182	175
4.1	Із них: з іноземним капіталом;	19	23	35	47	53	51	51
4.1.1	у тому числі зі 100-відсотковим іноземним капіталом	7	9	13	17	17	18	18
5	Частка іноземного капіталу в статутному капіталі банків, %	9.6	19.5	27.6	35.0	36.7	35.8	34.2
Активи, млн. грн.								
1	Активи, всього	134 348	213 878	340 179	599 396	926 086	880 302	875 267
1.1	Загальні активи (не скориговані на резерви під активні операції)	141 497	223 024	353 086	619 004	973 332	1 001 626	998 622
2	Готівкові кошти та банківські метали	5 622	7 628	11 430	18 313	20 668	21 725	22 556
2.1	Частка у загальних активах, %	4.0	3.4	3.2	3.0	2.1	2.2	2.3
3	Кошти в Національному банку України	8 305	17 382	15 280	19 120	18 768	23 337	26 239
3.1	Частка у загальних активах, %	5.9	7.8	4.3	3.1	1.9	2.3	2.6
4	Кореспондентські рахунки, відкриті в інших банках	9 921	11 589	18 535	26 293	40 406	51 323	51 227
4.1	Частка у загальних активах, %	7.0	5.2	5.2	4.2	4.2	5.1	5.1
5	Кредити надані	96 945	156 268	268 294	485 368	792 244	747 348	722 664
5.1	У тому числі: кредити, надані суб'єктам господарювання;	72 875	109 020	167 661	276 184	472 584	474 991	465 684
5.2	кредити, надані фізичним особам	14 599	33 156	77 755	153 633	268 857	222 538	209 458
6	Довгострокові кредити	45 531	86 227	157 224	291 963	507 715	441 778	424 254
6.1	Із них: довгострокові кредити, надані суб'єктам господарювання	34 693	58 528	90 576	156 355	266 204	244 412	240 508
7	Прострочена заборгованість за кредитами	3 145	3 379	4 456	6 357	18 015	69 935	71 776
8	Вкладення в цінні папери	8 157	14 338	14 466	28 693	40 610	39 335	49 684
9	Резерви під активні операції банків	7 250	9 370	13 289	20 188	48 409	122 433	124 441
9.1	Відсоток виконання формування резерву	99.7	100.1	100.1	100.04	100.1	100.05	100.07
9.2	У тому числі резерв на відшкодування можливих втрат за кредитними операціями	6 367	8 328	12 246	18 477	44 502	99 238	98 396
Пасиви, млн. грн.								
1	Пасиви, всього	134 348	213 878	340 179	599 396	926 086	880 302	875 267
2	Власний капітал	18 421	25 451	42 566	69 578	119 263	115 175	126 731
2.1	У тому числі: сплачений зареєстрований статутний капітал	11 648	16 144	26 266	42 873	82 454	119 189	128 390
2.2	Частка капіталу в пасивах, %	13.7	11.9	12.5	11.6	12.9	13.1	14.5
3	Зобов'язання банків	115 927	188 427	297 613	529 818	806 823	765 127	748 535
3.1	У тому числі кошти суб'єктів господарювання;	40 128	61 214	76 898	111 995	143 928	115 204	115 518
3.1.1	із них строкові кошти суб'єктів господарювання	15 377	26 807	37 675	54 189	73 352	50 511	48 509
3.2	Кошти фізичних осіб;	41 207	72 542	106 078	163 482	213 219	210 006	218 186
3.2.1	із них строкові кошти фізичних осіб	33 204	55 257	81 850	125 625	175 142	155 201	166 273
Довідково								
1	Регулятивний капітал, млн. грн.	18 188	26 373	41 148	72 265	123 066	135 802	150 220
2	Адекватність регулятивного капіталу (H2)	16.81	14.95	14.19	13.92	14.01	18.08	20.80
3	Доходи, млн. грн.	20 072	27 537	41 645	68 185	122 580	142 995	32 571
4	Витрати, млн. грн.	18 809	25 367	37 501	61 565	115 276	181 445	36 994
5	Результат діяльності, млн. грн.	1 263	2 170	4 144	6 620	7 304	-38 450	-4 423
6	Рентабельність активів, %	1.07	1.31	1.61	1.50	1.03	-4.38	-2.06
7	Рентабельність капіталу, %	8.43	10.39	13.52	12.67	8.51	-32.52	-14.76
8	Чиста процентна маржа, %	4.90	4.90	5.30	5.03	5.30	6.21	5.64
9	Чистий спред, %	5.72	5.78	5.76	5.31	5.18	5.29	4.59

На замовлення "Вісника НБУ" матеріал підготовлено працівниками управління аналізу діяльності системи банків департаменту нормативно-методологічного забезпечення банківського регулювання та нагляду Національного банку України.

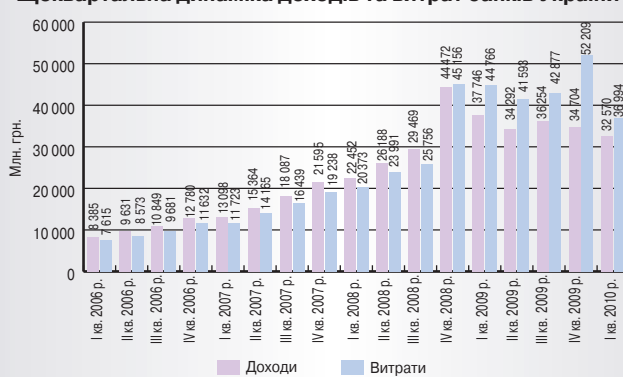
Ексклюзив/

Динаміка фінансового стану банків України на 1 квітня 2010 року

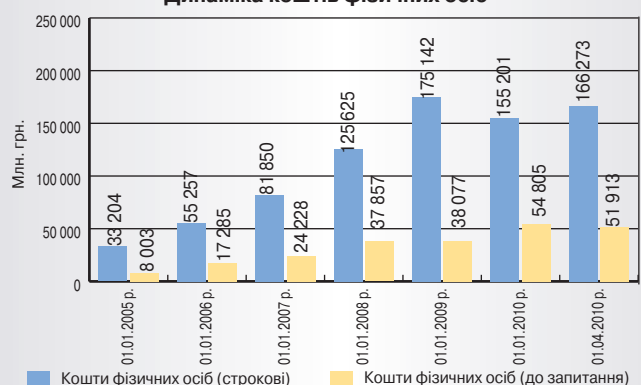
Динаміка власного та статутного капіталу

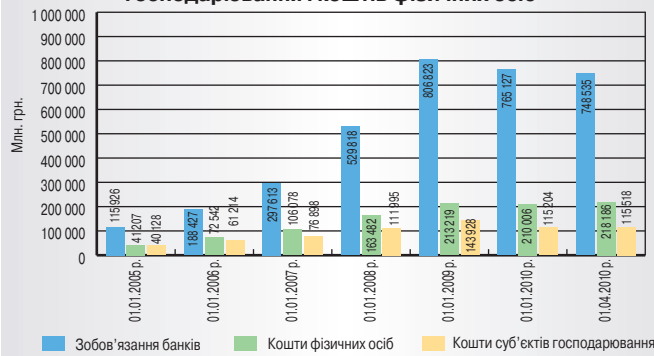
Щоквартальна динаміка доходів та витрат банків України

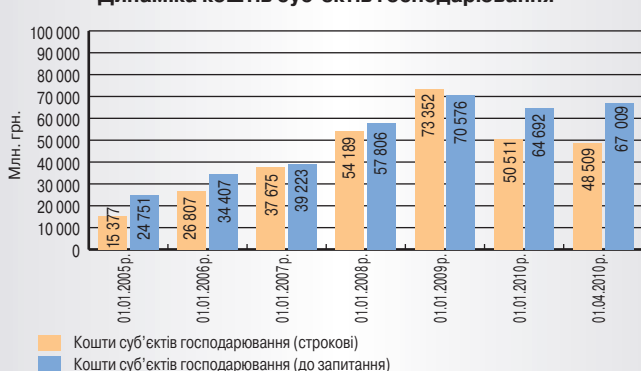
Динаміка коштів фізичних осіб

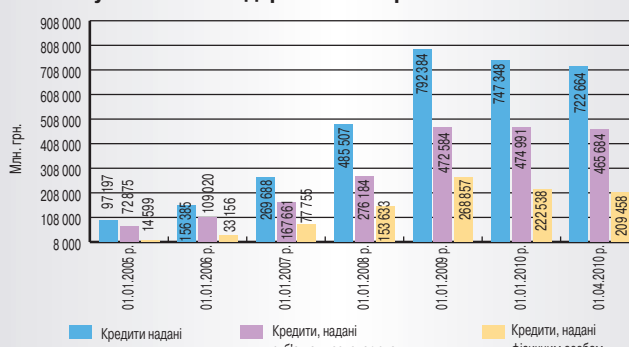
Динаміка зобов'язань банків, коштів суб'єктів господарювання і коштів фізичних осіб

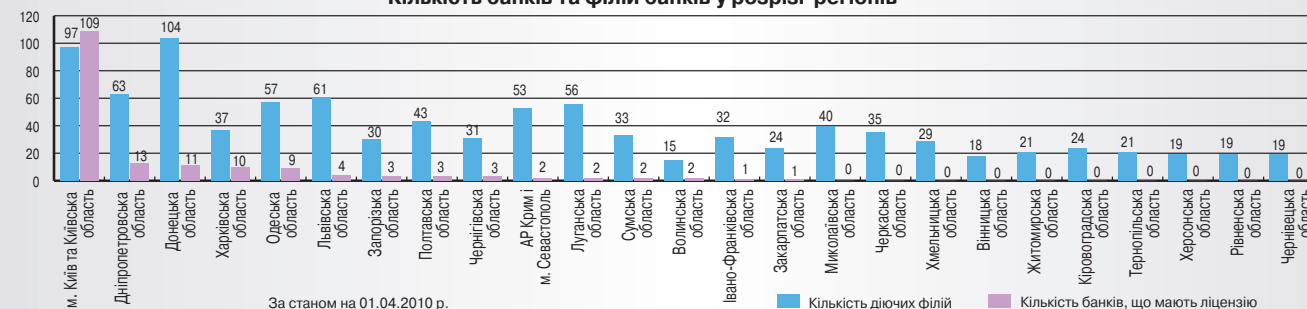
Динаміка коштів суб'єктів господарювання

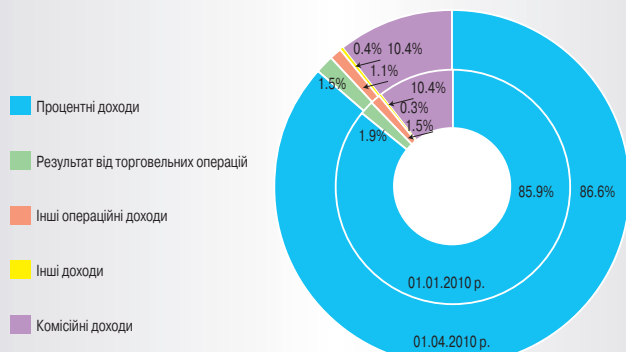
Динаміка наданих банками кредитів, кредитів, наданих суб'єктам господарювання та фізичним особам

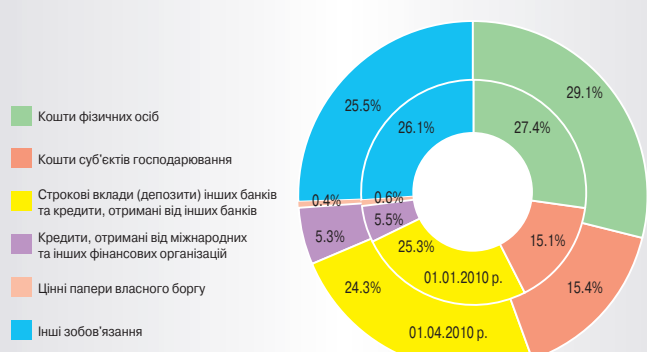
Кількість банків та філій банків у розрізі регіонів

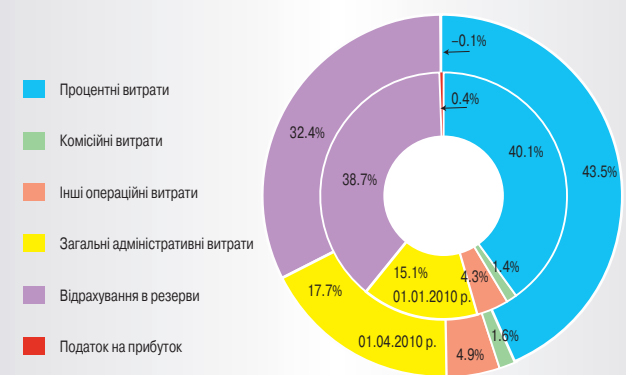
Структура доходів

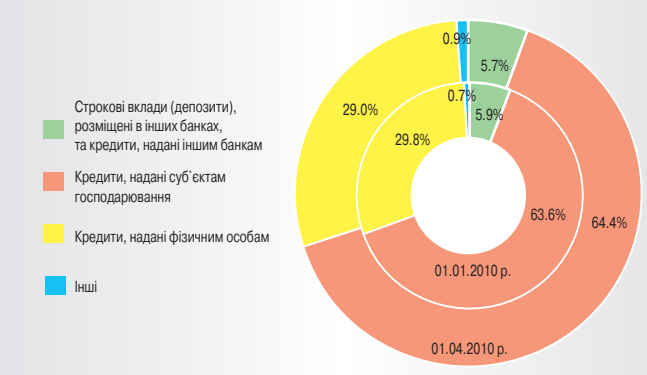
Структура зобов'язань

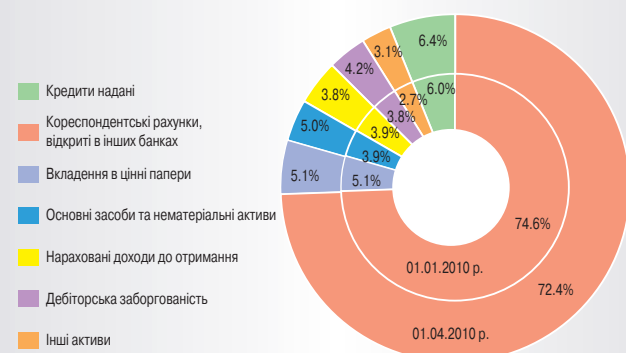
Структура витрат

Структура наданих кредитів

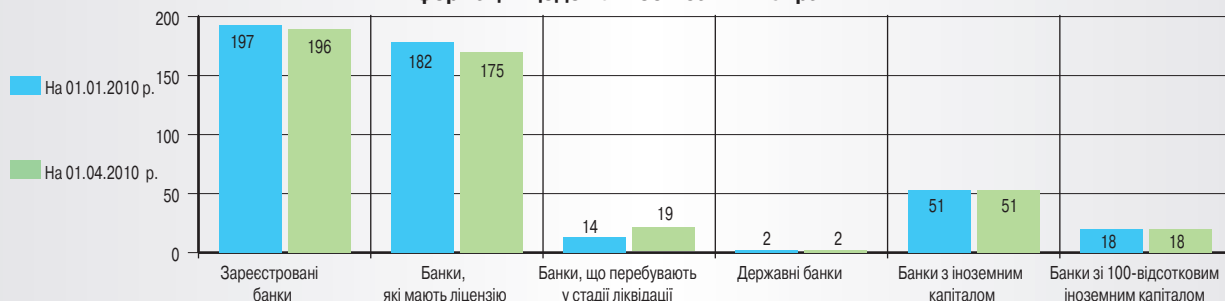
Структура активів

Структура власного капіталу

Інформація щодо кількості банків в Україні

На замовлення "Вісника НБУ" матеріал підготовлено працівниками управління аналізу діяльності системи банків департаменту нормативно-методологічного забезпечення банківського регулювання та нагляду Національного банку України.

Інформація з першоджерел/

Зміни і доповнення до Державного реєстру банків, внесені у березні 2010 р.¹

Назва банку	Вид товариства	Зареєстрований статутний капітал, грн.	Дата реєстрації банку	Реєстраційний номер	Юридична адреса
м. Київ і Київська область					
Публічне акціонерне товариство "Державний експортно-імпорتنний банк України"	ПАТ	16 393 510 071	23.01.1992 р.	5	м. Київ, вул. Горького, 127
Публічне акціонерне товариство "ІНДУСТРІАЛЬНО-ЕКСПОРТНИЙ БАНК"	ПАТ	850 000 000	10.02.1993 р.	149	м. Київ, вул. Пушкінська, 42/4
Публічне акціонерне товариство Акціонерний Банк "Синтез" (колишня назва – Акціонерний Банк "Синтез")	ПАТ	93 912 000	24.12.1993 р.	221	м. Київ, вул. Івана Кудрі, 5
Публічне акціонерне товариство "ПІРЕУС БАНК МКБ" (колишня назва – Відкрите акціонерне товариство "ПІРЕУС БАНК МКБ")	ПАТ	510 000 000	31.01.1994 р.	234	м. Київ, Конфрактова площа, 4
ПУБЛІЧНЕ АКЦІОНЕРНЕ ТОВАРИСТВО КОМЕРЦІЙНИЙ БАНК "ТК КРЕДИТ" (колишня назва – Акціонерний комерційний банк "ТК КРЕДИТ")	ПАТ	101 828 750	28.04.1994 р.	245	м. Київ, вул. Дмитрівська, 18/24
Акціонерний комерційний банк "Інтеграл"	ВАТ	100 000 000	30.09.1994 р.	250	м. Київ, просп. Перемоги, 52/2
Публічне акціонерне товариство "Кредитпромбанк" (колишня назва – Відкрите акціонерне товариство "Кредит-промбанк")	ПАТ	1 838 334 700	20.05.1997 р.	266	м. Київ, бул. Дружби Народів, 38
Публічне акціонерне товариство "Комерційний банк "Даніель" (колишня назва – Відкрите акціонерне товариство "Комерційний банк "Даніель")	ПАТ	58 412 007	27.11.2003 р.	289	м. Київ, вул. Саксаганського, 3-а
ПУБЛІЧНЕ АКЦІОНЕРНЕ ТОВАРИСТВО "БАНК БОГУСЛАВ"	ПАТ	180 000 000	04.08.2006 р.	307	м. Київ, вул. Нижньоюрківська, 81
Волинська область					
Публічне акціонерне товариство "Західкомбанк"	ПАТ	74 318 972	11.03.1993 р.	153	м. Луцьк, просп. Перемоги, 15
Донецька область					
ПУБЛІЧНЕ АКЦІОНЕРНЕ ТОВАРИСТВО КОМЕРЦІЙНИЙ БАНК "ПІВДЕНКОМБАНК" (колишня назва – ВІДКРИТЕ АКЦІОНЕРНЕ ТОВАРИСТВО КОМЕРЦІЙНИЙ БАНК "ПІВДЕНКОМБАНК")	ПАТ	85 000 000	03.10.1991 р.	12	м. Донецьк, просп. Ватутіна, 33-а
ВІДКРИТЕ АКЦІОНЕРНЕ ТОВАРИСТВО "КОМЕРЦІЙНИЙ БАНК "ПРОМЕКОНОМБАНК" (колишня назва – Відкрите акціонерне товариство комерційний банк з іноземним капіталом "Промекономбанк")	ВАТ	76 200 019	25.08.1993 р.	194	м. Донецьк, просп. Ленінський, 4
Запорізька область					
ПУБЛІЧНЕ АКЦІОНЕРНЕ ТОВАРИСТВО АКЦІОНЕРНИЙ КОМЕРЦІЙНИЙ БАНК "ІНДУСТРІАЛБАНК"	ПАТ	560 667 002	16.10.1991 р.	36	м. Запоріжжя, вул. Сорок років Радянської України, 39-д

Банки, включені до Державного реєстру банків у березні 2010 р.

Назва банку	Вид товариства	Зареєстрований статутний капітал, грн.	Дата реєстрації	Реєстраційний номер	Юридична адреса
Київська область					
Публічне акціонерне товариство "РАДИКАЛ БАНК"	ПАТ	75 000 000	23.03.2010 р.	333	Київська область, Києво-Святошинський район, с. Петропавлівська Борщагівка, вул. Леніна, 2-в

¹ "Офіційний список банків України, включених до Державного реєстру банків" опубліковано у "Віснику НБУ" № 2, 2010 р. Зміни і доповнення, внесені до Державного реєстру банків, виділено червоним кольором. Назви банків подаються за орфографією статутів.

На замовлення "Вісника НБУ" матеріали підготувала головний економіст департаменту реєстрації та ліцензування банків Національного банку України Олена Сілецька.

Спеціально для "Вісника НБУ"/

Основні монетарні параметри грошово-кредитного ринку України у березні 2010 року

Обсяги кредитів, наданих Національним банком для підтримання ліквідності банків України у березні 2010 р. (в розрізі інструментів)

Показники	Відсотки	
	2010 р.	У тому числі за березень
Обсяги рефінансування банків, усього	100.00	100.00
У тому числі через:		
– кредити "овернайт", надані через постійно діючу лінію рефінансування	0.11	–
– кредити рефінансування, надані шляхом проведення тендера	1.45	–
– операції прямого РЕПО	–	–
– інші кредити	59.12	–
– стабілізаційний кредит	13.42	–
– кредити, надані для фінансування чемпіонату Європи з футболу 2012 року	25.90	100.00

Середньозважена процентна ставка за кредитами, наданими Національним банком для підтримання ліквідності банків України у березні 2010 р.

Показники	Відсотки річні	
	2010 р.	У тому числі за березень
Середньозважена процентна ставка за кредитами рефінансування, всього	12.3	11.0
У тому числі за:		
– кредитами "овернайт", наданими через постійно діючу лінію рефінансування	17.0	–
– кредитами, наданими шляхом проведення тендера	16.5	–
– операціями прямого РЕПО (розрахунково)	–	–
– за іншими кредитами	13.1	–
– стабілізаційним кредитом	10.8	–
– кредити, надані для фінансування чемпіонату Європи з футболу 2012 року	11.0	11.0

Процентні ставки банків за кредитами та депозитами у національній валюті у березні 2010 р.*

		Відсотки річні
	Показники	Березень 2010 р.
На міжбанківському ринку:		
	за кредитами, наданими іншим банкам	3.2
	за кредитами, отриманими від інших банків	3.2
	за депозитами, розміщеними в інших банках	5.4
	за депозитами, залученими від інших банків	5.8
На небанківському ринку:		
	за кредитами**	16.8
	за депозитами	13.2
* За щоденною звітністю банків; відображено вартість кредитів (депозитів), фактично наданих (отриманих) банками.		
** Без урахування ставок за кредитами "овердрафт".		

* За щоденною звітністю банків; відображено вартість кредитів (депозитів), фактично наданих (отриманих) банками.

** Без урахування ставок за кредитами "овердрафт".

Темпи зростання грошової маси у березні 2010 р.

Агрегати грошової маси	01.01.2010 р.		01.02.2010 р.		01.03.2010 р.		01.04.2010 р.	
	%	%	Млн. грн.	%	Млн. грн.	%	Млн. грн.	%
Готівка. Гроші поза банками								
M0, % до початку року	100	97.5	– 3 974.8	98.1	– 3 047.2	98.8	– 1 927.8	
M0 + переказані кошти в національній валюті								
M1, % до початку року	100	97.1	– 6 758.7	97.3	– 6 195.7	100.7	1 711.5	
M1 + переказані кошти в іноземній валюті та інші кошти								
M2, % до початку року	100	98.5	– 7 221.7	98.6	– 6 720.0	101.7	8 191.3	
M2 + цінні папери власного боргу банків								
M3, % до початку року	100	98.5	– 7 348.6	98.6	– 6 895.5	101.4	6 925.7	

Примітка. Облікова ставка Національного банку України у березні 2010 р. не змінювалася і, починаючи з 12.08.2009 р., становить **10.25%**.

Починаючи з 01.02.2009 р. встановлено такі нормативи обов'язкового резервування для формування банками обов'язкових резервів (постанова Правління Національного банку України від 30.01.2009 р. № 33): за строковими коштами і вкладками (депозитами) юридичних і фізичних осіб у національній валюті – 0; за строковими коштами і вкладками (депозитами) юридичних і фізичних осіб у іноземній валюті – 4; за коштами вкладів (депозитів) юридичних і фізичних осіб у національній валюті на вимогу та коштами на поточних рахунках – 0; за коштами вкладів (депозитів) юридичних і фізичних осіб у іноземній валюті на вимогу та коштами на поточних рахунках – 7, за коштами, які залучені банками від банків-нерезидентів та фінансових організацій-нерезидентів – 2.

Починаючи з 10.09.2009 р. встановлено такий порядок формування обов'язкових резервів банками України (постанова Правління Національного банку України від 31.08.2009 р. № 514): на окремому рахунку в Національному банку України № 3203 "Кошти обов'язкових резервів, що перераховані банками" – у розмірі 50% від суми обов'язкових резервів, що сформовані за попередній звітний період резервування; на кореспондентському рахунку банку в Національному банку України – залишок суми обов'язкових резервів, сформованих згідно з установленими нормативами на відповідний період; обсяг обов'язкових резервів, який має зберігатися щоденно на початок операційного дня на кореспондентському рахунку банку в Національному банку України, має бути не меншим, ніж 90% від суми обов'язкових резервів, що сформовані за попередній звітний період резервування та зберігаються на кореспондентському рахунку банку в Національному банку України.

Правлінням НБУ прийнято постанову від 29.09.2009 р. № 567, згідно з якою з 02.10.2009 р. за залишками коштів обов'язкових резервів, що перераховані банками на окремий рахунок у Національному банку України, Національний банк нараховує проценти в розмірі 30% від облікової ставки НБУ за умови дотримання банком порядку формування та зберігання обов'язкових резервів. Банкам дозволено: з 10.10.2009 р. зараховувати для покриття обов'язкових резервів придбані банком цільові облігації внутрішніх державних позик України, випущені з метою залучення коштів для фінансування заходів, пов'язаних із підготовкою і проведенням чемпіонату Європи з футболу 2012 року в Україні, у розмірі до 20% від суми обов'язкових резервів, що формуються на кореспондентському рахунку банку в Національному банку України, або враховувати участь банку у фінансуванні заходів, пов'язаних із підготовкою і проведенням чемпіонату Європи з футболу 2012 року в Україні, під час надання пропозиції щодо доцільності пролонгації строку дії кредитного договору.

На замовлення "Вісника НБУ" матеріали підготовлено працівниками департаменту монетарної політики Національного банку України.

Поздравительное слово работникам банковской системы в связи с Днем банковских работников.

Анатолий Савченко, Ирина Ивченко. Информационная безопасность банков: пути решения проблемы.

Рассматривается необходимость внедрения в коммерческих банках системы управления информационной безопасностью, применения международных банковских стандартов с целью уменьшения информационных технологических рисков.

Признание европейского уровня.

Сообщение об участии представителей Университета банковского дела Национального банка Украины в заседании Клуба ректоров Европы в Оксфордском университете (Великобритания). В рамках мероприятия ректор УБС НБУ Тамара Смовженко была удостоена звания “Лучший менеджер года”, а университет награжден дипломом и знаком отличия Европейской бизнес-ассамблеи и Сократовского комитета в номинации “Лучшее предприятие”.

Роман Подвысоцкий. Единение опыта, традиций и инноваций дает наилучший результат.

Очерк о Львовском институте банковского дела Университета банковского дела Национального банка Украины, которому в мае 2010 года исполняется 70 лет. За это время учебное заведение достигло ощутимых результатов — подготовило более 40 тысяч дипломированных специалистов, разработало и внедрило современные методы учебно-воспитательного процесса, было удостоено множества наград.

Научный потенциал молодежи.

Сообщение о пятой Международной студенческой научно-практической конференции “Научные исследования молодежи — решение проблем европейской интеграции”, которая 8 апреля сего года состоялась в Харьковском институте банковского дела Университета банковского дела НБУ.

Александр Петрик. Кризис доверия.

Анализируются ключевые факторы укрепления доверия бизнеса и населения к банковской системе и к монетарной политике центрального банка в послекризисный период. Подчеркивается важность усиления независимости Национального банка Украины, предусмотренной соответствующими законодательными актами.

Анна Панасенко. Особенности взаимодействия финансовых посредников на пути улучшения инвестиционных процессов в Украине и ключевые факторы их успеха.

Исследуется проблема построения институциональных структур отечественного финансового рынка, которые, аккумулируя средства экономических субъектов, смогут инвестировать их в реальный сектор экономики.

Игорь Волошин. Оптимальное управление розничным кредитованием банка.

Предложена общая схема управления розничным кредитованием, а также методика количественного обоснования решений относительно установления скорингового балла отсеечения и процентных ставок по розничным кредитам банка, которая базируется на численном синтезе оптимального детерминированного управления кредитованием. Приводится пример расчетов.

Марина Гриценко. Золотые короны женщинам-банкирам.

Сообщение о награждении лауреатов и победителей конкурса “Пани банкир-2009” по версии журнала “Банкирь”.

Основные показатели деятельности банков Украины на 1 апреля 2010 года.

Динамика финансового состояния банков Украины на 1 апреля 2010 года.

Изменения и дополнения к Государственному реестру банков, внесенные в марте 2010 г.

Банки, включенные в Государственный реестр банков в марте 2010 г.

Наталья Резникова, Мария Виликина. Современный мировой финансовый кризис в деструктивных измерениях инвестиционного прагматизма.

На основе теоретического осмысления природы современного финансового кризиса выделена инвестиционная составляющая зарождения нестабильности. Анализируется причастность финансовых институтов к развитию кризисной спирали на товарных рынках.

Наталья Орловская. Дефицит государственного бюджета и источники его финансирования.

Рассматриваются особенности государственной бюджетной по-

литики, подходы к планированию сбалансированных доходной и расходной частей с целью уменьшения бюджетного дефицита, а также поиска дополнительных источников его покрытия.

Надежда Ильницкая. Анализ мирового рынка электронных денег.

Исследуется мировой рынок электронных денег, анализируются особенности его развития, причины недостаточного использования этого инновационного платежного инструмента в большинстве стран мира, а также рассматриваются наиболее вероятные сценарии развития рынка электронных денег в будущем.

Официальный курс гривни к иностранным валютам, устанавливаемый Национальным банком Украины один раз в месяц (за март 2010 года).

Официальный курс гривни к иностранным валютам, устанавливаемый Национальным банком Украины ежедневно (за март 2010 года).

Рынок государственных ценных бумаг Украины в марте 2010 года.

Основные монетарные параметры денежно-кредитного рынка Украины в марте 2010 года.

Объемы кредитов, предоставленных Национальным банком для поддержания ликвидности банков Украины, средневзвешенная процентная ставка по кредитам, предоставленным Национальным банком для поддержания ликвидности банков Украины, процентные ставки банков по кредитам и депозитам в национальной валюте, динамика роста денежной массы по состоянию на 01.04.2010 г.

Усовершенствование организации работы автоматизированных систем обработки банком.

Отчет о выездном совещании, посвященном усовершенствованию организации работы автоматизированных систем обработки банком, состоявшемся 24–26 марта 2010 года в управлении Национального банка Украины в Хмельницкой области.

Владимир Харченко, Роман Капралов. Статистический анализ рынка банковских платежных карт в Украине в контексте стран с развитыми карточными рынками.

На основании данных отчетов международных финансовых организаций, освещающих деятельность карточных платежных систем разных стран, проведен сравнительный анализ состояния рынков банковских платежных карт в Украине и экономически развитых странах мира.

Сергей Круглик, Алексей Еременко. Реформирование управления Международным валютным фондом задерживается?

Исследуются проблемы, вызывающие задержку модернизации управления МВФ.

О выпуске в обращение памятной монеты “Бджола”.

Официальное сообщение о выпуске в обращение и нумизматическое описание памятной монеты номиналом 2 гривни, посвященной пчеле. Фотоизображение аверса и реверса монеты.

О выпуске в обращение памятной монеты “300-річчя Конституції Пилипа Орлика”.

Официальное сообщение о выпуске в обращение и нумизматическое описание памятной монеты номиналом 10 гривен, посвященной 300-летию конституции гетмана Украины Пылыпа Орлика “Пакты и Конституция прав и вольностей Войска Запорожского” (1710). Фотоизображение аверса и реверса монеты.

О выпуске в обращение памятной монеты “Микола Пирогов”.

Официальное сообщение о выпуске в обращение и нумизматическое описание памятной монеты номиналом 5 гривен, посвященной украинскому ученому, хирургу, педагогу и общественному деятелю Николаю Ивановичу Пирогову (1810–1881). Фотоизображение аверса и реверса монеты.

О выпуске в обращение памятной монеты “100-річчя українського хокею з шайбою”.

Официальное сообщение о выпуске в обращение и нумизматическое описание памятной монеты номиналом 2 гривни, посвященной 100-летию украинского хоккея с шайбой. Фотоизображение аверса и реверса монеты.

Инна Кошуба, Вера Трофименко. Некоторые практические вопросы по бухгалтерскому учету кредитных, вкладных операций, а также формирование и использование резервов под кредитные риски в банках Украины.

Разъяснение по поводу использования на практике “Инструкции по бухгалтерскому учету кредитных, вкладных (депозитных) операций, а также формирование и использование резервов под кредитные риски в банках Украины”.

ANNOTATIONS

Congratulation to banking system employees on the occasion of the Bank Employees' Day.

Anatolii Savchenko, Iryna Ivchenko. *Bank information security: ways to solve problems.*

Considered is the necessity of implementation of the information security control system in commercial banks, and of international banking standards for diminution of data technological risks.

The recognition obtained at the European level.

Information about the meeting of the Club of Rectors of Europe in the University of Oxford (Great Britain) in which representatives of the NBU Banking University took part. In the meeting Tamara Smovzhenko, the Rector of NBU Banking University was given the title "The Best Manager of the Year", while the Banking University was awarded the diploma and honorable distinction of the European Business Assembly and Socrates Committee in the nomination "The Best Enterprise".

Roman Pidvysotskyi. *Unity of the experience, traditions and innovations yields the best results.*

An essay on the Lviv Banking Institute of the Banking University of the National Bank of Ukraine, which in May 2010 is 70 years old. Over this period of time the educational institution obtained tangible results - trained more than 40,000 certified specialists, developed and introduced modern methods of educational process, and was awarded numerous times.

Youth scientific potential.

A report on the Fifth International students' theoretical and practical conference "Research activities of youth – to solving the problem of European integration." held on 8 April 2010 at the Kharhiv Banking Institute of the NBU Banking University.

Oleksandr Petryk. *A confidence crisis.*

Discussed are key factors of strengthening confidence of businessmen and households in the banking system and monetary policy of the central bank during the postcrisis period. The author emphasizes the importance of independence of the National Bank of Ukraine specified in the respective legislative acts.

Hanna Panasenکو. *Peculiarities of cooperation of financial intermediaries on the way of improvement of investment processes in Ukraine and key factors of their success.*

Discussed is the problem of creation of institutional structures of the domestic financial market, which accumulate funds of economic entities and can invest them in the real economy.

Ihor Voloshyn. *Optimal management of bank retail lending.*

The author offers the general scheme of retail lending management and gives methods for quantitative grounding of decisions concerning determination of the scoring cutoff point and interest rates on bank retail loans which is based on the quantitative synthesis of lending optimal deterministic management.

Maryna Hrytsenko. *Gold crowns for women – bankers.*

Report on awarding the laureates and winners of the contest "Pani Bankir – 2009" ("Lady Banker 2009") according to the magazine "Bankir" ("The Banker").

Major indicators of Ukrainian banks' activities at 1 April 2010.

Dynamics of financial performance of Ukrainian banks as of 1 April 2010.

Amendments to the State Register of Banks made in March 2010.

Banks included in the State Register of Banks in March 2010.

Natalia Reznikova, Maria Vydiakina. *Modern global financial crisis in destructive measurements of the investment pragmatism.*

The author marked out the investment component of the instability origin on the basis of theoretical understanding of nature of modern financial crisis. Analysed is the involvement of financial institutions in the development of the crisis spirals in goods markets.

Natalia Orlovska. *State Budget deficit and sources for its financing.*

Considered are peculiarities of the State Budget policy, approaches to planning of its debit and credit parts in order to reduce the budget deficit, and search of sources to cover the deficit.

Nadia Ilnytska. *Analysis of the world market of electronic money.*

Discussed are the world market of electronic money, peculiarities of its development, and reasons of insufficient use of this innovation payment instrument in the majority of countries. The author gives the most likely scenarios of future development of the market of electronic money.

Official exchange rate of hryvnia against foreign currencies established monthly by the National Bank of Ukraine (in March 2010).

Official exchange rate of hryvnia against foreign currencies established daily by the National Bank of Ukraine (in March 2010).

Government securities market in Ukraine in March 2010.

Major monetary parameters of the monetary market of Ukraine in March 2010.

Volumes of NBU credits for support of banks' liquidity, average weighted interest rates on NBU credits for support of banks' liquidity, interest rates of banks on national currency credits and deposits, dynamics of money supply growth as of 1 April 2010.

Improvement of management of the banknote processing automation system.

Report on the field meeting dedicated to the improvement of management of the banknote processing automation systems held on 24 – 26 March 2010 in the NBU Administration in Khmelnytsk region.

Volodymyr Kharchenko, Roman Kapralov. *Statistical analysis of the market of bank payment cards in Ukraine in the context of countries with advanced card markets.*

The author carries out comparative analysis of the state of payment cards markets in Ukraine and in developed countries of the world which is based on reports of international financial organizations on activities of payment cards systems of various countries.

Serhii Kruhlyk, Oleksii Yeremenko. *Is the reformation of IMF management delayed?*

Discussed are problems that cause a delay in IMF management modernization.

Putting into circulation the commemorative coin "Bee".

Official report on putting into circulation and numismatic description of the 2 hryvnia commemorative coin dedicated to a bee. The photos of the coin obverse and reverse are given.

Putting into circulation the commemorative coin "300 Years of the Pylyp Orlyk Constitution".

Official report on putting into circulation and numismatic description of the 10 hryvnia commemorative coin dedicated to 300th anniversary of the constitution by Pylyp Orlyk (1710). The photos of the coin obverse and reverse are given.

Putting into circulation the commemorative coin "Mykola Pyrohov".

Official report on putting into circulation and numismatic description of the 5 hryvnia commemorative coin dedicated to Ukrainian scientist, surgeon, pedagogue, and public figure Mykola Pyrohov (1810 – 1881). The photos of the coin obverse and reverse are given.

Putting into circulation the commemorative coin "100 Years of the Ukrainian Ice Hockey".

Official report on putting into circulation and numismatic description of the 2 hryvnia commemorative coin dedicated to 100th anniversary of the Ukrainian ice hockey. The photos of the coin obverse and reverse are given.

Inna Kotsuba, Vira Trofymenko. *Some practical questions on accounting of credit and deposit transactions, and forming and use of reserves that cover credit risks in banks of Ukraine.*

Interpretation concerning the practical use of the "Instruction on accounting of credit and deposit transactions, and forming and use of reserves that cover credit risks in banks of Ukraine".